

AUDIO & MUZIEK

TEST

cassettedecks
versterkers
topklasse elementen

MUZIEK

klassiek
pop
jazz

SPECIALS

Philips CD interview
de contrabas

SONY + LC-OFC
een audiophile combinatie

VAN INGEN

HI-FI VIDEO

AMSTERDAM
HOORN
HEEMSKERK

PURMEREND
ZAANDAM

Er kan er maar een
nummer een zijn.

HI-FI IN DE KOP?

VAN INGEN ● HOORN

VAN INGEN ● PURMEREND

● HEEMSKERK

VAN INGEN ● ZAANDAM

AMSTERDAM

VAN INGEN ●

KENWOOD
harman/kardon

Sansui

MICRO SONY
phase linear

LUXMAN QUAD

MISSION
ELECTRONICS

HITACHI

TANDBERG

Technics

BRAUN IMF
ELECTRONICS

Jacoustics elipron

REVOX

DENON
Nakamichi

KLH BRAUN

JVC **B&W**

MITSUBISHI

Dual ALPINE
Final Sound Performance

Infinity

YAMAHA Hepta

Van Ingen Hi-Fi, een Hi-Fi-speciaalzaak met 5 vestigingen in de kop van Noord-Holland. Winkels die ondanks dezelfde naam een geheel eigen karakter dragen. Waarbij een persoonlijke bediening altijd voorop staat. Winkels die een breed programma-aanbod hebben. Maar zeker geen Hi-Fi-warenhuis. Winkels waar je gewoon eerst alles rustig kunt beuisteren. Kortom winkels voor u.

VAN INGEN

Purmerend: Ged. Singelgracht 2a, tel. 02990-35550

Zaandam: Westzijde 86, tel. 075-179998

Heemskerk: Deutzstraat 2, tel. 02510-42919

Hoorn: de Blauwe Steen 13, tel. 02290-13505

Amsterdam: Chr. Huygensplein 17, tel. 020-656369 (v.h. Kool)

- Inruil-financiering mogelijk
- Objectieve voorlichting
- Eigen technische dienst

ALS B&O AL ZO'N LUIDSPREKER MAAKT VOOR EEN TELEVISIE, DAN KUNT U WEL NAGAAN HOE DEZE KLINKT.

Linksboven ziet u een van de 15-Watt basreflex luidsprekers van de nieuwe LX 2800 stereo televisie. Bij Bang & Olufsen vinden we dat video evenzeer luisteren is als kijken. En dat mensen met een zeer goede stereo-installatie niet ineens een grote stap

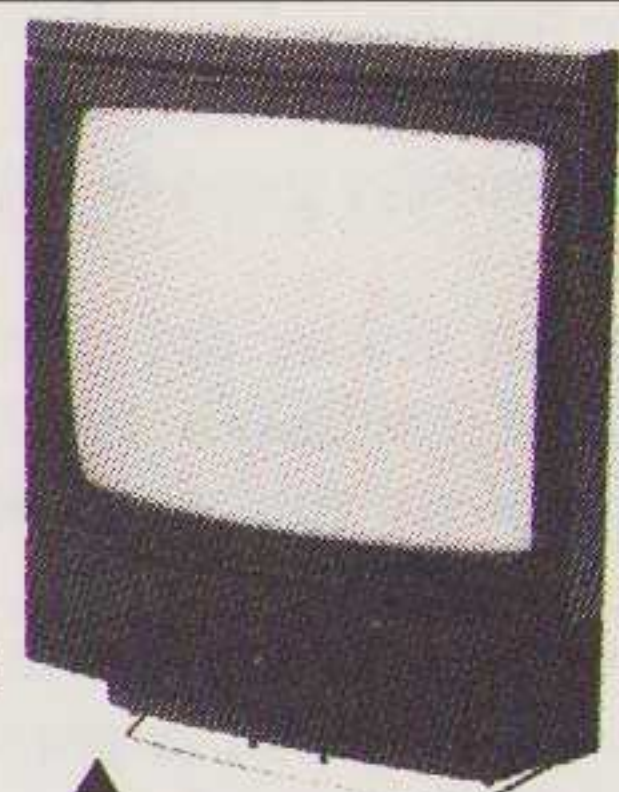
terug hoeven doen als ze via de TV van een muziekprogramma willen genieten. B&O maakt dan ook televisies voor luisteraars. Zoals de reeds genoemde LX 2800 met al z'n geavanceerde techniek. Of de wondermooie MX 2000, eveneens met stereo-ontvangst.

De link tussen beeld en geluid

Steeds dichter komen trouwens video en audio bij elkaar te liggen. Met de B&O VHS 91 stereo-videorecorder, aansluitbaar en te bedienen met de audio-afstandsbediening, kunt u op videoband tot acht uur muziek opnemen, met een kwaliteit die vergelijkbaar is met Compact Disc. En natuurlijk kunt u die band dan ook via uw hifi-installatie afspelen. Zodat onze 140-Watt Red Line luidsprekers de sensatie compleet kunnen maken.

Beovision LX 2800 stereo met Beocord VHS 91 stereo.

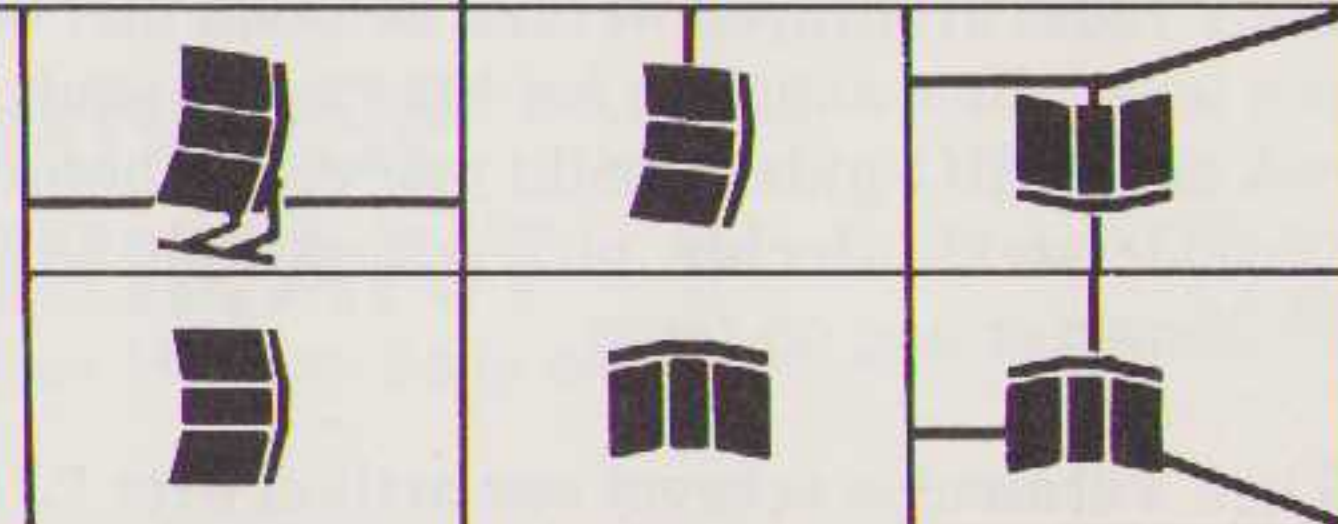
Beovision MX 2000, een wondermooie vorm in rood, wit, zwart of zilver.

Red Line: de nieuwe vrijheid

De RL 140 speakers zijn een sprekend voorbeeld van het B&O luidspreker-programma. De geluidswaergave is indrukwekkend. Volkomen natuurlijk, met een goed stereobeeld - hoe ver u de volumeknop ook opendraait. Dat mag u van zulke speakers verwachten. Maar Red Line vertegenwoordigt daarenboven ook

nog een heel nieuw principe. De unieke akoestische engineering maakt de luidsprekers veel minder plaatsgebonden. Waar en hoe u ze ophangt of neerzet bepaalt u zelf, aan de hand van de luisteromstandigheden van het moment. Ga eens op ontdekkingsreis bij een van de Bang & Olufsen dealers. U zult er interessante uren beleven. En in feite moet u er toch naar toe, omdat u nergens anders B&O Record Care kunt krijgen.

De vrijheid van Red Line: aan de muur, aan het plafond, op de grond.

B&O Record Care maakt platen permanent antistatisch

Platen schoonmaken had tot nu toe weinig zin. Kleine stofdeeltjes werden steeds meer door statische electriciteit aangetrokken in de groef.

Nu echter is er B&O Record Care. Het middel dat uw kostbare platen volledig reinigt en legelijk permanent antistatisch

maakt door de groef te voorzien van een mikroskopisch dun geleidend laagje. Uitsluitend verkrijgbaar bij de Bang & Olufsen dealers.

Bang & Olufsen

3 jaar garantie

Postbus 36, 1243 ZG 's-Graveland

GELUIDEN

van de redaktietafel

Audio en Muziek is een blad met controverses. Het leven is ook vol controverses en tegenstellingen.

In het vorige nummer stonden verschillende beoordelingen van CD-spelers en ook in dit nummer wordt weer het nodige overhoop gehaald.

Om te beginnen leverden de cassettedecks nogal merkwaardige resultaten. Decks met goede meetcijfers blijken minder goed te klinken dan je zou verwachten.

Het blijkt alweer dat meetcijfers weinig zeggen over de hoorbare resultaten. En dit laatste is toch het belangrijkste voor de toekomstige koper.

Sommigen zijn het niet met ons eens en menen dat meetcijfers dienen te prevaleren. Dat we drie meningen in drie artikelen naast elkaar zetten zou verwarrend kunnen zijn voor de lezer. Dit laatste hoorden we ook nu weer van handelaren en importeurs. Naar onze mening kan elke lezer zijn eigen konklusie trekken. We vermelden bij vergelijkende testen ook vaak dat het gaat om uw oren en niet om de onze. U zult met uw eventuele nieuwe aanschaf tevreden moeten zijn en daarom dient u vóór de koop te luisteren. Het liefst thuis in uw eigen omgeving. Dat niet elke handelaar daar op in wil spelen is zonneklaar, helaas.

De rubriek "Groeftasten" is in alle glorie terug. Nieuwe lezers zullen wellicht wat moeten wennen aan de "audiophile" invalshoek. Het is een andere wijze van benaderen waar ook u veel luisterplezier aan kunt beleven.

Onze radio avonturen werden beloond met een brief van een lezer, die u achterin het blad terug vindt. Inmiddels is ook de VPRO-gids verrijkt met een column over de veronderstelde slechte uitzendkwaliteit. We blijven attent en komen er nog op terug.

Theo Vermeulen schreef een artikel over "Jazz op de radio". De luisteraar weet voortaan waar hij zijn geliefde programma kan vinden.

Wellicht kunnen we ook over klassieke muziek uitzendingen op de radio een rubriekje maken?

Peter van Willenswaard laat u zijn avonturen ervaren met een gevarieerde groep versterkers. Weer moesten we een versterker zeer lang aan laten staan alvorens er een redelijk genietbaar geluid uit kwam. Je vraagt je af hoe dat in een Hifi-zaak moet?

In dit nummer zijn een aantal nieuwe pick-up elementen aan de orde met oorstrelende resultaten. Hoewel in sommige kringen de mening vigeert dat het afgelopen is met de pick-up, menen we dat de "ouderwetse" plaat nog wél toekomst heeft. En met de hier besproken elementen wordt het luisteren nog plezieriger.

Heeft u een andere mening? Laat het dan eens horen...

JAZZNIEUWS

door Theo Vermeulen

NOS-Meervaart Jazzfestival

Van 21 tot en met 24 augustus a.s. organiseert de NOS wederom het NOS-Jazzfestival in de Meervaart te Amsterdam. Opdrachten zijn verstrekt aan de bassisten Gerard Ammerlaan en Ernst Glerum, de pianist Henk Meutgeert en trombonist Willem van Manen. Deze opdrachten zullen gestalte krijgen in de vorm van composities voor de diverse Nederlandse jazzorkesten. Voorts zullen aanwezig zijn de Amerikanen Kenny Barron die op piano in zijn eigen trio participeert, maar ook als begeleider zal fungeren van de altsaxofonist Bud Shank en de tenorist Clifford Jordan. Verder staan op het programma de band van trompettist Freddy Hubbard, de saxofonist Edward Wilkerson met zijn Eight Bold Souls uit Chicago.

Het festival omvat ook een concours voor amateurmusici, het Meervaart Jazzpodium. Aanmelding kan geschieden bij de NOS-radio afdeling lichte muziek. Vanzelfsprekend zullen op dit festival radioregistraties worden gemaakt.

Loosdrechtfestival

Van half juli tot en met half augustus 1986 wordt het Loosdrecht festival gehouden in de Swingboei. 5 dagen jazz, 3 tot 4 dagen Dixieland, popmuziek én een periode van alles wat. Info: 02158 - 3081.

NIEUWE PLATEN

Bij het label LIMETREE:

"The rainbow lady" met zangeres Janice Lakers MLP 198603

"Just friends" met het Cees Smal kwintet en zangeres Lettyde Jong MLP 198707

Bij het label TIMELESS:

"Romantic Ballads" van saxofonist Harry Verbeke SJP 230

"Mo de Bo" eveneens met Harry Verbeke SJP 246

Bij het label CRISS CROSS JAZZ:

"Bluesville time" Cedar Walton kwartet 1017

"Back on the scene" Joe van Enkhuizen kwartet 1013

AUDIO & MUZIEK
is een uitgave
van uitgeverij

"The Arc"
Moltzerhof 20
3052 VA Rotterdam

Postadres
Postbus 2156
3000 CD Rotterdam

tel. 010 4 611 988

Hoofdredactie
John van der Sluis

Eindredactie
Herman Bolle

Medewerkers aan dit nummer
Peter Keereweer
Jan de Kruyff
Henk Schenk
Linda Smit
Thomas Terwen
Theo Vermeulen
Peter van Willenswaard

Telefonische spreekuren
uitsluitend op dinsdag
van 9 - 14 uur : 010-4611988
en op dinsdagavond
van 20 - 22 uur : 010-4664630

Abonnementen
zie pagina 50

Grafische Verzorging
en zetwerk
Perscombinatie
Amsterdam

Druk
Lunodruk
Houten

Advertenties
010 - 4 611 988

Copyright 1986
by The Arc
Rotterdam
Holland

ISSN: 0920-2986

INHOUD

juli 1986
1e jaargang no. 3

NIEUWS 6

DE TEAC Z-5000 8
een bijzondere machine nader bekeken

TEST MIDDENKLASSE CASSETTE DECKS 11
we bekeken 4 decks in de prijsklasse van f 1.200,- tot f 1.600,-

TEST VERSTERKERS 15
Peter van Willenswaard bekeek versterkers van verschillend plimage en prijs

CD INTERVIEW 19
Een vervolg op de interviews uit het vorige nummer. Ditmaal bij Philips.

NABESCHOUWING CD TESTEN EN INTERVIEWS 21
door John van der Sluis

GROEFTASTEN 23
"audiophile" plaat- en cassette-bespreking door Henk Schenk

JAZZ EN AANVERWANTEN 27
contrabas en plaatbespreking door Theo Vermeulen

BNS EEN NEDERLANDSE LUIDSPREKER FABRIKANT 32
Interview met Frans van den Berghe ddoor Herman Bolle en John van der Sluis

EMT, VAN-DEN-HUL OF VAN-DEN-HUL? 34
Henk Schenk beluisterde elementen boven f 1.000,-

KLASSIEKE PLAATBESPREKING 38
door Jan de Kruyff

KLASSIEK ANDERMAAL 42
Klassiek "anders" door Thomas Terwen

POP EN SPEL 44
bespreking popplaten door Herman Bolle

GRUNDIG

Grundig probeert in Hifi weer van de grond te komen.

Grundig heeft, evenals Philips (zie interview elders in dit nummer), de hifi-markt een lange tijd braak laten liggen. Men heeft zich wat Nederland betreft, vooral gericht op t.v. en video. Na waarschijnlijk grondig nagedacht te hebben, kwam men tot de conclusie de naam die Grundig vroeger had op audiogebied weer nieuw leven in te blazen. Men haakt daarbij duidelijk in op de belangrijkste trends die momenteel te bespeuren zijn: CD en Midi (racksystemen).

Er zijn drie Grundig CD-spelers verkrijgbaar: de CD7550, die fl. 1398,= kost, de CD35 van fl. 949,= en de portable CDP50, die fl. 849,= moet opbrengen excl. de oplaadbare accu die als accessoire leverbaar is met een speelduur van 3 uur. Laatstgenoemde CD-speler biedt ondanks haar compactheid veel voorzieningen zoals: 16 tracks programmeerbaar, automatisch opzoeken en een "skip"-snelzoekmogelijkheid. (zie foto)

De CD35 is een in licentie vervaardigde Philips CD-150 - ons welbekend - en is qua vormgeving aangepast aan de Midiset 35. Deze set bestaat verder uit de tuner T35, versterker V35, cassette-deck CF35 en de platenspeler PS35, die uitgerust is met een tangentielle toonarm. Vergeleken met andere midisets behoort deze set tot de betere

klasse en is dan ook dienovereenkomstig geprijsd: fl. 2899,= incl. platenspeler én compactdiscspeler, maar excl. boxen. Men kan de set ook zonder platenspeler of CD-speler verkrijgen. Grundig Nederland belooft verder in september/oktober met nieuwe audio apparatuur op de markt te komen, vooral bestaande uit losse componenten. Tot slot verzekerde men ons dat Grundig hifi-apparatuur alleen bij de speciaalzaak te vinden zal zijn.

STRATEC

Na de eerdere enthousiaste berichten uit Engeland (o.m. HFN & RR) is dit merk nu ook op de Nederlandse markt verschenen.

Stratec maakt een bijzondere bandluidspreker voor montage in zelfbouw luidsprekers. De membraan heeft een zeer kleine massa en het geluid benadert daarom het karakter van een elektrostaat.

Het systeem heeft één nadeel, het is zeer laagohmig. Om die reden wordt een aanpassingstransformator meegeleverd. Het frequentiebereik loopt van 400 Hz tot 20 kHz binnen 3 dB, terwijl het maximaal toegevoegde vermogen 100 Watt is.

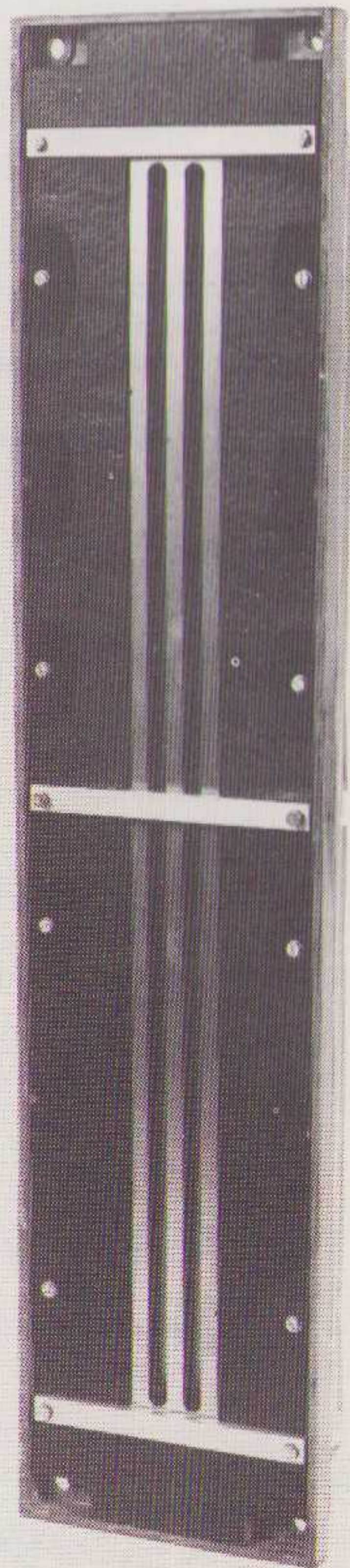
De unit wordt geleverd via de detailist. Meer informatie kunt u krijgen bij de importeur:

ONYX
Graanhoeve 52
3992 NK Houten
tel. 03403 - 73818

KOETSU

Het bekende "audiophile" merk Koetsu is terug op de Nederlandse markt. Deze wereldwijd befaamde (handgemaakte) pick up elementen worden geïmporteerd door Sound Guided. De prijzen variëren van fl. 2.400,- voor de "Black K" tot fl. 8.000,- voor de "Gold Signature".
 Importeur :

Sound Guided
van Kanstraat 12
5652 GA Eindhoven
tel. 040 - 550696

DIGITAL RADIO

Van Philips ontvingen we een brochure met een voorstel voor de normering van de digitale radio-uitzendingen via satelliet. Het systeem komt vrijwel overeen met het eerder door Telefunken gepresenteerde voorstel. De codering is 14 bits lineair bij Telefunken en 14/16 bits "companded" bij Philips. De sample rate bedraagt in beide gevallen 32 kHz.

Uit het voorstel blijkt dat Philips de ontvangers voor dit systeem wil fabriceren. Om ook de eenvoudige en van beperkte geldmiddelen voorziene consument te bedienen is er een voorstel om het satelliet signaal om te zetten in een nieuwe band boven de FM band van 111 tot 125 MHz. Dat signaal kan dan over de gebruikelijke kabelnetten gedistribueerd worden. Men heeft dan wel een speciale (Philips) ontvanger nodig met decodeer systeem, echter geen schotel op het dak noch een frequentieomzetter.

Opmerkelijk is nu dat eerst over een uitzendbandbreedte van 27 MHz voor de satelliet wordt gesproken en men voor de kabel slechts 14 MHz nodig heeft.

Bij eerdere demonstraties constateerden we dat de geluidskwaliteit van een dergelijk systeem bedroevend is, althans voor onze oren. Het minste wat we mogen verwachten bij een nieuwe normering voor een digitaal audio systeem is dat de audio bandbreedte ten

minste 20 kHz wordt en liever nog meer. Vervolgens dat de definitie beter is dan de 16 bits die we van de compact disc kennen. Het is te hopen dat de Nederlandse PTT hier weerwerk biedt.

Verdere informatie:

**Philips Consumer Electronics
Advanced Projects Laboratory
Gebouw SL-2
Eindhoven**

TDK

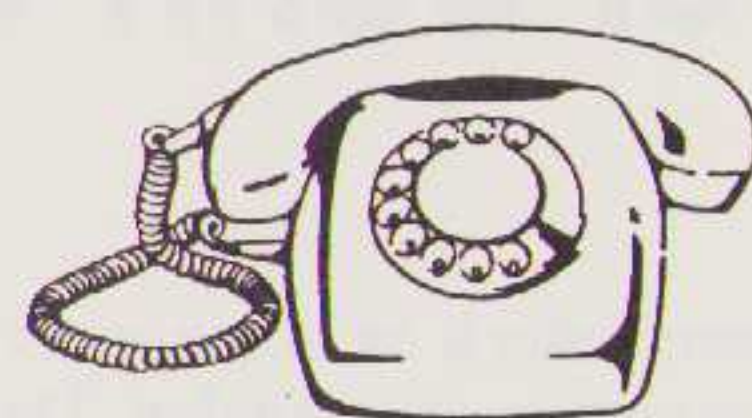
De twee recente nieuwe audiocassettes door TDK in de afgelopen maanden op de markt gebracht. Links de nieuwe "D" cassette met een dynamiek verbetering van 1,5 dB en een nieuwe RC II-mechanisme voor super stabiele bandloop, juist bij Walkman apparatuur (joggen, fietsen, surfen!) van groot belang. Rechts een nieuwe Super Fidelity cassette, een IEC II met een prijsstelling, die de entree naar de High Bias groep voor veel cassette gebruikers wat gemakkelijker maakt.

Voor inlichtingen:

**AVC Nederland B.V.
Postbus 458
5400 AL Uden
Tel. 04132 - 67725**

AUDIO & MUZIEK

U WILT EEN
ABONNEMENT

BEL EVEN

010 - 61 19 88

uitgeverij
THE ARC

heeft plaatsingsmogelijkheden voor

stagiaires
MTS - HTS
elektronica
werktuigbouw

aanmelden bij:
uitgeverij The Arc
Moltzerhof 20
Rotterdam - Schiebroek
tel. 010 46 11 988

DE TEAC Z-5000

een cassettedeck met opmerkelijke extra's

door John van der Sluis

Het cassettedeck is soms meer dan een eenvoudig medium waarmee we muziek willen opnemen en afspelen. Dat meer heeft te maken met de eisen die we aan het systeem stellen, maar evenzeer met de beschikbare elektronica en mechanische componenten. Sommigen gaan heel ver in hun eisen. Men wil het onderste uit de cassettekan en als het even kan meer dan dat. De Teac Z-5000 is zo'n deck waarmee veel mogelijkheden gerealiseerd worden resp. waarvan hoge eisen gesteld kunnen worden.

Z-5000 is geen automatisch deck, integendeel, alles is handmatig in te stellen. Om maar gelijk een schot voor de boeg te geven; we menen dat een automatisch deck van nature slechter klinkt. Dit is dus een deck naar ons hart (op dit punt).

Weergave

De weergave van dit deck verschilt niet veel van een goed middenklasse deck. Bij weergave valt er ook niet veel af te regelen, hoogstens het weergave niveau. We hebben wél de keus uit een aantal zoekfuncties. Het voordeel van dit deck bij weergave is dat het loopwerk zeer stabiel is en dat een aparte weergave kop is toegepast. Daardoor is het mogelijk het frequentiegebied wat verder te laten doorlopen. De stabiliteit van de weergave is voor langere tijd gewaarborgd doordat het loopwerk op een gegoten chassis werd gemonteerd en omdat de band wordt aangedreven door een speciale motor. In de signaalweg vinden we betrekkelijk weinig elektronica en bij weergave worden er slechts twee elektronische schakelaars gebruikt. Bij de weergave van voorbespeelde tapes is er niets op het deck aan te merken. Het geluid is zoals we dat van de betere decks (Nakamichi ZX-7, Revox, B&O) gewend zijn: heel goed.

Tot nog toe hebben we het over voorbespeelde banden dan wel banden die op een ander deck zijn opgenomen.

Bij banden die op dit deck zijn opgenomen ligt het anders!

Opname

Bij opnamen komen de verschillen met een "gewoon" deck aan het licht. Om te beginnen kan voor iedere tape-soort een handinstelling gekozen worden voor: bias, opname niveau en bandcorrectie (egalisatie) en dat onafhankelijk voor links en rechts.

Die instellingen gebeuren in een half-automatische meting. Aan het begin van een (nieuwe) band wordt de knop "test tape" ingedrukt. De band start dan en er worden een paar testtonen op de band opgenomen. Door nu de regelaars te verdraaien worden de verschillende instellingen optimaal afge-regeld. Op het front ziet men als het goede punt is bereikt. Nadat de instelling klaar is wordt de band teruggespoeld en kan de opname beginnen.

Op deze wijze kan inderdaad het uiterste uit de band gehaald worden. Een paar dB winst in uitsturingreserve, resp. dynamiek in het hoog is uw deel. Bij oefening blijkt dat elke band anders meet en zelfs dat op verschillende plaatsen op een band verschillende uitkomsten verwacht kunnen worden. Zelfs de voor- en achterzijde van een band kunnen verschillen.

In de praktijk is het natuurlijk niet

handig om voor elke gebruikte band opnieuw de gehele procedure te volgen. Het is daarom zinnig om van één merk en één bandsoort (metal, chroom of normaal) een aantal bandjes tegelijk te kopen. De instelling kan dan enige tijd gehandhaafd blijven.

Bandverschillen

Het blijkt uit metingen dat, ook indien van één bepaalde fabrikant één bepaalde bandsoort gebruikt wordt, in de loop van de tijd de bandspecificaties wijzigen. Het productieproces (zie ook het vorige nummer) leidt er toe dat hoogstens binnen een productie run (badge) ongeveer dezelfde gegevens zijn te verwachten. Bovendien zijn er fabrikanten die onvermeld laten dat ze, zonder het typenummer te wijzigen, de bandgevoeligheid verbeteren. Dit laatste is een van de weinige mogelijkheden binnen de afgesproken normen om banden te verbeteren. Als echter de bandgevoeligheid anders wordt dan kloppen de instellingen voor de ruisonderdrukking (Dolby-B, C of DBX) niet meer. Vooral Dolby-C en DBX zijn daar gevoelig voor. Met dit Teac deck kunnen dus bandwijzigingen opgevangen worden. Zoals gezegd werken dan ook de ruisonderdrukkingssystemen beter.

Ruisonderdrukking

De Z-5000 heeft drie ruisonderdrukkingssystemen: Dolby-B, C en DBX. Bij normale decks, zonder afregel mogelijkheid, is het moeilijk om bij wisseling van bandmerk hetzelfde resultaat te verkrijgen. We bevelen daarom aan om het geleverde deck door de leverancier eventueel tegen meerprijs, op

de meest gebruikte band te laten afstellen. Met Dolby-C en DBX zijn de resultaten vaak mager omdat de gevoeligheid van de band vaak verschilt. Juist Dolby-C en DBX zijn heel afhankelijk van het aangeboden niveau, resp. de bandgevoeligheid. Het aardige van dit Teac deck is nu dat een optimale instelling voor die ruisonderdrukkers mogelijk is. Met Dolby-C is een ruisafstand van omstreeks 70 dB mogelijk en met DBX zelfs 90 dB. Dit laatste is zeker even goed als de Compact Disc! In tegenstelling tot eerdere ervaringen bleek ons dat dit Teac deck feilloos werkt met zowel Dolby-C als DBX. Bij alle in het verleden besproken decks gaf dit problemen en dit is ons inziens het grootste winstpunt van dit deck.

Het geluid

We hadden enige tijd nodig om aan het deck te wennen. Na enkele weken bleek het deck op alle bandsoorten uitstekende opnamen te kunnen maken. We gebruikten de volgende bandsoorten:

1. Normaal: BASF LH-extra
2. Chroom: BASF Chrom Dioxid Super II
3. Metal: That's

Allen in C-60 uitvoering.

Iedere band heeft zijn eigen voor- en nadelen. Het bleek dat LH-extra een

zeer muzikaal resultaat gaf. Echter door de structuur van de emulsie zullen de kop en het loopwerk sneller slijten. Om die reden bevelen we liever wat anders aan. Met chroomband van BASF, maar ook met bijv. Maxell of Sony, zijn uitstekende resultaten te verkrijgen. Daarbij moeten we opmerken dat de voordelen van het stabiele loopwerk van de Teac extra tot uitdrukking komt indien een stabiele cassette wordt gebruikt. Basf en Maxell munten daarin uit. Het is wel zo dat er van een goede opname iets aan ruimtelijkheid ingeleverd wordt. Het geluid is heel exact en goed gedefinieerd maar met name bij opnamen van Proprius platen wordt het gereproduceerde beeld platter. Bij CD was daar niets van te merken en dit is een van de weinige decks die kopiën vanaf de CD volledig tot hun recht laten komen. Wel is het zo dat de allerlaagste bastonen iets minder gedefinieerd lijken. Dat is echter een euvel waar ook de allerduurste decks mee te kampen hebben.

Overige modellen

De Teac Z-6000 is vrijwel identiek met als toevoeging een tweede capstan. De band wordt daardoor iets strakker langs de koppen geleid met als resultaat een nog stabielere bandloop.

De Teac Z-7000 is een volautomatisch deck. De metingen en instellingen ge-

schiedt zonder dat men er invloed op heeft. Daarnaast is er een voorziening om de gevonden instellingen in een geheugen te bewaren. Per bandsoort zijn er drie geheugens. Ondanks de uiterst eenvoudige bediening hebben we weinig vertrouwen in de geluidresultaten. Hoe meer er elektronisch wordt ingegrepen hoe minder er van het stereobeeld over blijft.

Konklusie

De Teac Z-5000 biedt veel plezier en muzikaal genoeg voor diegenen die meer uit de band willen halen. De prijsstelling is voor het gebodene zeer acceptabel. De duurzaamheid is ook gunstig, het deck is zeker goed voor lange jaren van luisterplezier. Tenslotte willen we opmerken dat dit het eerste deck was waarmee DBX volledig tot zijn recht kwam zonder de problemen die veel (goedkopere) decks daarmee hebben.

Verkoopprijzen :

Z-5000 fl. 3.132,-
Z-6000 fl. 5.059,-
Z-7000 fl. 5.939,-

Importeur :

AEG Nederland N.V.
Aletta Jacobslaan 7
1066 BP Amsterdam
telefoon 020 - 5105882

AGENDA

voor vrijdagavond en zaterdag

27-28 juni	Goldmund reference, EMT zilver-spoel, BURMESTER 808 voor- + NAKAMICHI PA7E eindversterkers op TRIODE-van-den-Hul met DC-link + Speak Reference
4-5 juli	
11-12 juli	Goldmund reference, EMT zilver-spoel, AITOS voor- + Conrad Johnson premier IV eindversterkers op Goldmund Dialogue met DC-link + Speak Reference
18-19 juli	
25-26 juli	Goldmund reference, EMT zilver-spoel, AITOS voor- + MOSCODE eindversterkers op APOGEE Duetta met DC-link + Speak Reference
1-2 augustus	

Bij ons kunt U "voor een dubbelje op de eerste rang zitten", door even via de telefoon één of meerdere plaatsen te reserveren voor de permanente demonstratie van onze muzikale topsystemen. Elke vrijdagavond van 7 tot 9 uur en zaterdag van 11 tot 4 uur stellen wij U graag in de gelegenheid diverse 'concerten' bij te wonen.

multifoon

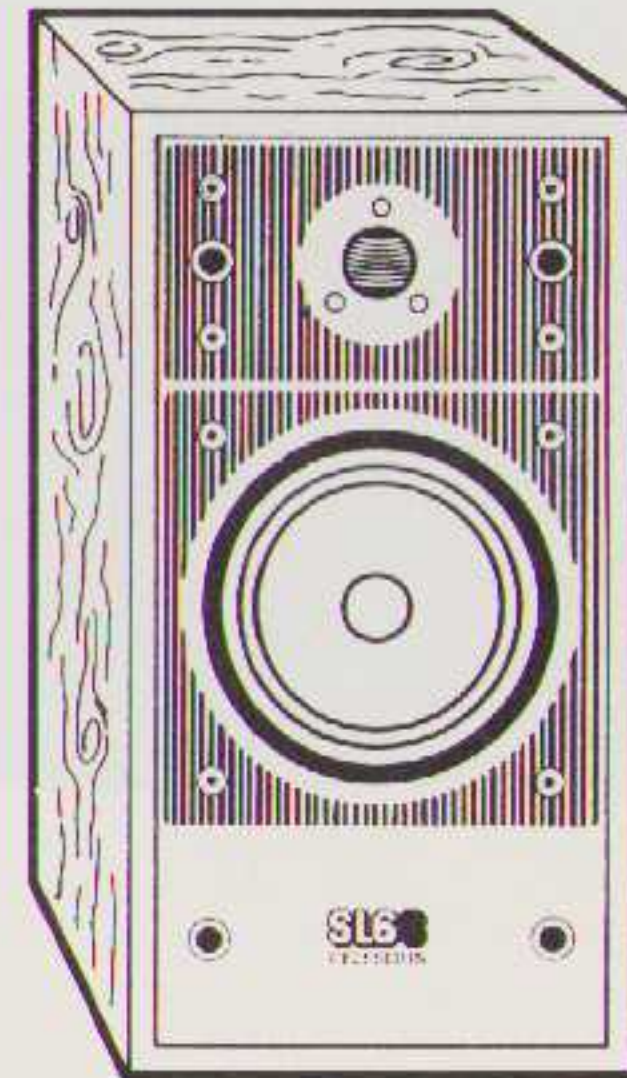
Koornmarkt 78 2611 EJ Delft 015-123990

aitos, audio research, vpi, jecklin float, burmester, quadral, discwasher, opus 3, proprius, the absolute sound, ohlbach, monster, audio technica, conrad johnson, goldmund, tweek, beveridge, infinity, v.d. hul, kiseky, rauna, elipson, celestion, elac, kenwood, luxman, translator, bowers & wilkins, thorens.

bbolej

CELESTION

Made in Musicland

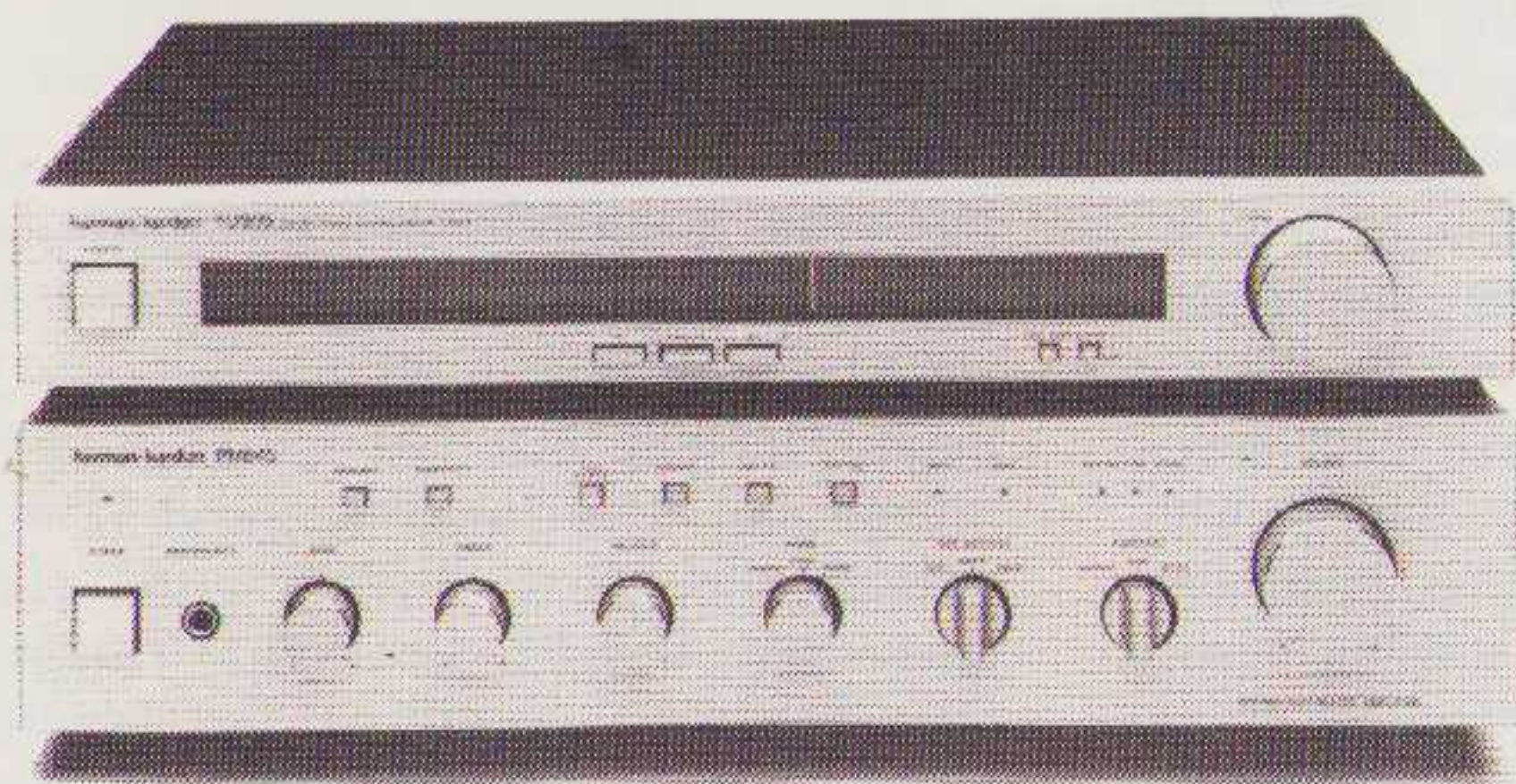
Evenwichtige weergevers voor de muziek liefhebber.

Verkrijgbaar bij geselecteerde vakzaken.

Dokumentatie en informatie:

VIERTRON B.V.
Elektronika Import
Zuideinde 2
2991 LK BARENDRECHT
Telefoon 01806 - 18355

harman/kardon

TU 905 Analoge "Phase-Locked Loop" am-fm tuner. Prijs **f 595,-**
Tevens verkrijgbaar in zwarte uitvoering.

PM 645 hcc* Vermogen 2 x 50 Watt bij 8 Ohm, 20 Hz - 20 kHz. Prijs **f 795,-**
Tevens verkrijgbaar in zwarte uitvoering
* hcc = 35 Amp.

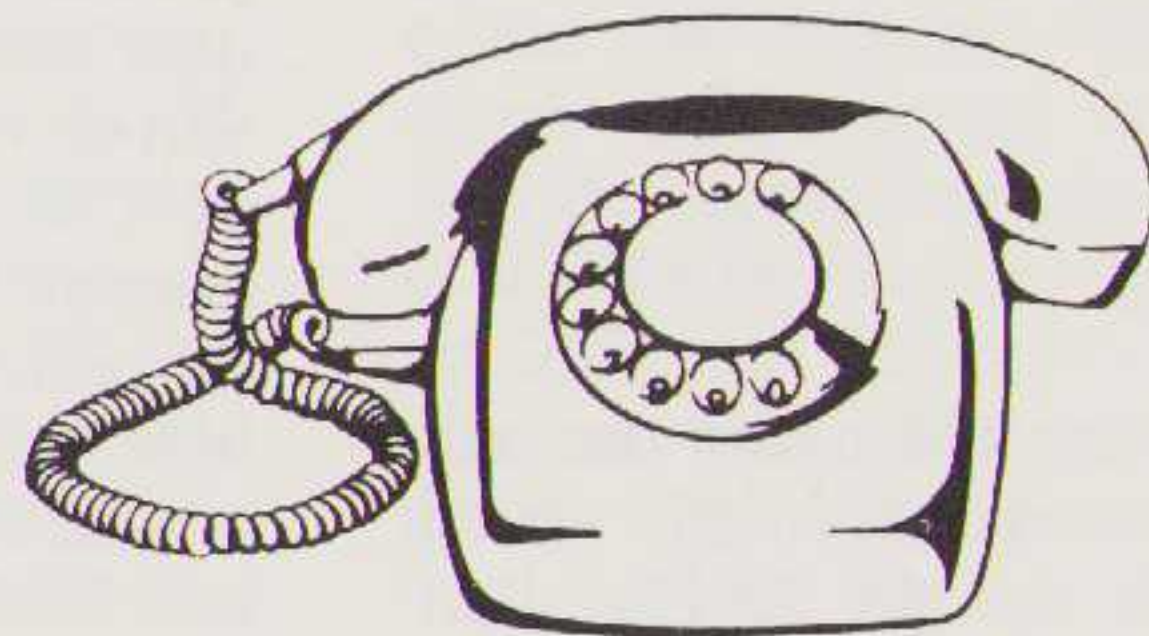
De keuze van kenners!

ACSON*

Energieweg 8, 3641 RT Mijdrecht
Tel. 02979 - 84695

* Ook importeur van: Audio Research - Infinity

U WILT EEN ABONNEMENT

BEL EVEN

010 - 61 19 88

TEST MIDDENKLASSE CASSETTEDECKS

Voor meer geld krijgt men een betere geluidskwaliteit en/of meer bedieningsgemak en/of meer (regel-) mogelijkheden. In dit tijdschrift gaat het primair om de geluidskwaliteit. Bij de fabrikanten lijkt dat anders. Ze passen zich aan aan de vraag van het publiek. Dat kan betekenen dat er in een duurder deck meer mogelijkheden zitten terwijl de geluidskwaliteit niet beter is dan in goedkope modellen. Nog weer anders wordt het als men een aantal elektronische (automatische) functies aanbrengt. Voor een niet-audiofiele ontwerper is het zeer verleidelijk om door middel van micro-elektronica (chips) extra functies aan te brengen. Sommige fabrikanten gebruiken in hun folders dan de term "Human Engineering". Daarmee wil men uitdrukken dat er "mens-vriendelijke" elektronica is toegepast. Nu is het inderdaad zo dat het grootste deel van de consumenten een apparaat aanschaft vanwege het uiterlijk of de mogelijkheden. Die mensen zullen dit blad niet lezen. We besteden daarom relatief weinig aandacht aan uiterlijk en foefjes. Indien de (grote hoeveelheid) micro-elektronica ingrijpt in de signaalweg en de geluidskwaliteit nadelig beïnvloedt dan zullen we dat wel bespreken. Dan nu de test.

METINGEN

De decks zijn gemeten op identieke wijze als in de Low Budget test. De frequentie karakteristiek werd gemeten op een niveau van -10 dB. Dit omdat dat o.i. meer overeen komt met de dagelijkse praktijk dan het -20 dB niveau dat de fabrikanten hanteren.

LUISTERTEST

Ook hier werd dezelfde procedure gevolgd als bij de andere test in dit nummer. Er werd identieke apparatuur aangesloten en dezelfde muziekstukken werden opgenomen en afgedraaid. Er werd eerst opgenomen, dan terug gespoeld en vervolgens afgespeeld. Bij de drie koppen decks kan het geluid beter zijn indien tijdens de

opname op de derde kop wordt afgeluisterd. We hebben dat laatste niet gedaan om meer in overeenstemming te blijven met normaal gebruik.

AIWA F-770f 1.399,-

Dit deck heeft een voorziening waarmee bij opname automatisch op de gebruikte band wordt ingesteld. Daarbij wordt de bias, de gevoeligheid en de egalisatie afgeregeld. Vooral bij opnamen met Dolby-C is dat heel plezierig. Het deck is voorzien van HX-PRO waardoor de dynamiek in het hoog beter is dan gebruikelijk. Er is een "intro-play" voorziening waarmee steeds een begin van een muziekstuk kan worden afgeluisterd. De vorm van de kast is wat anders dan bij anderen. Onder uit de voorplaat steekt een paneeltje waarop de bedieningstoetsen zijn aangebracht. Dat geeft het deck een professioneel uiterlijk.

Mechaniek

Het chassis is stevig, echter het loopwerk is op een vrij zwakke metalen plaat gemonteerd. De elektronica is ondergebracht op 6 printplaten, die grotendeels met steekverbindingen op elkaar zijn gemonteerd. De bedrading is enigszins chaotisch. De betrouwbaarheid op de lange duur betwijfelen wij. Het deck is moeilijk toegankelijk voor service en reparaties.

Elektronica

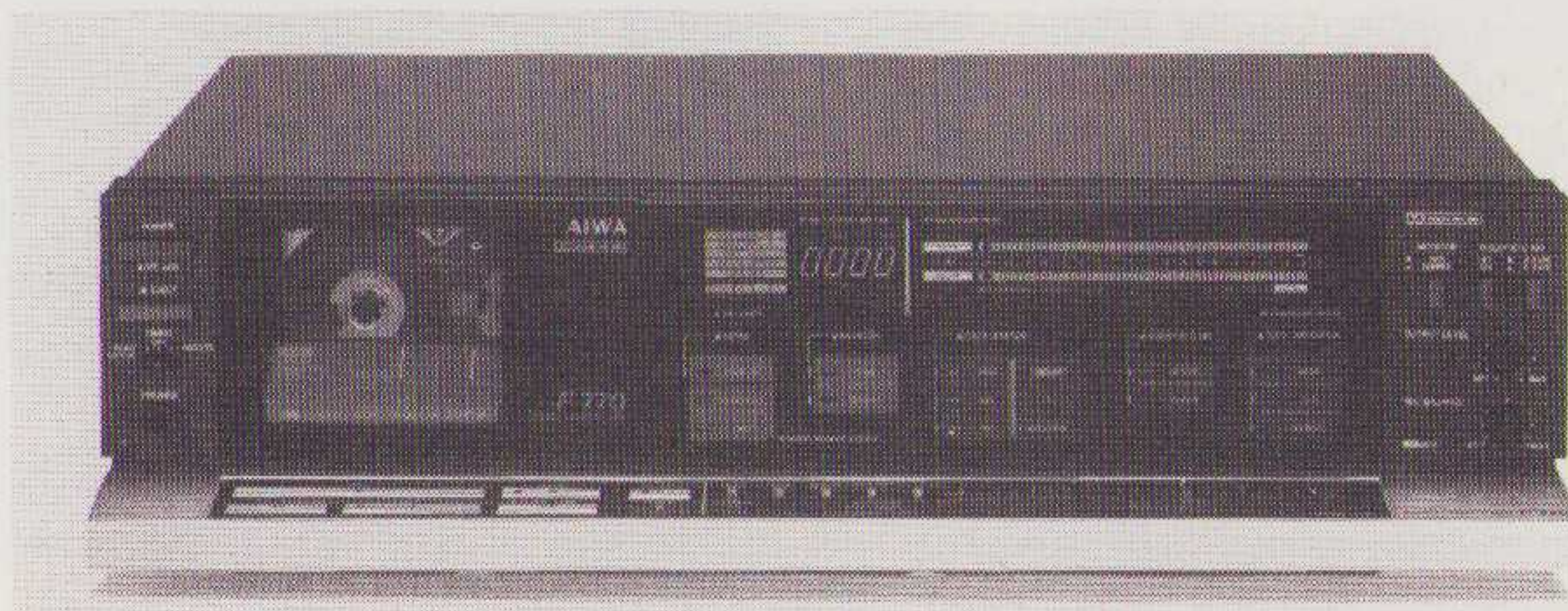
Een groot deel van de elektronica is bestemd voor logische functies en metingen. Die processen worden bestuurd door een microprocessor met een programma in ROM. In de signaalweg bij opname vinden we vervolgens: 1 transistor als versterker geschakeld, het uitschakelbare MPX (multiplex) filter, een mute schakelaar, het Dolby IC, nog een mute schakelaar en een IC als opnameversterker. Bij weergave zien we vanaf de weergave kop eerst een geïntegreerde versterker (IC), daarna het Dolby circuit en een mute schakelaar. De bias schakeling is gebalanceerd en de voeding is zeer goed gestabiliseerd.

Meting

De meting bracht geen bijzondere zaken aan het licht. Opvallend was wel het lage vervormingsbedrag. De frequentiekarakteristiek loopt in het hoog mooi door tot 18 kHz (binnen 2 dB!).

Luisteren

In de luistercessies scoorde Aiwa goed, op een na de beste. Er werd alleen een opmerking gemaakt over het "wollige" laag.

AKAI GX-9f 1.398,-

Het deck wordt in zwarte of blanke uitvoering geleverd. Het uiterlijk maakt een verzorgde en eenvoudige indruk. Dat heeft te maken met het feit dat de minder belangrijke functies en instellingen achter een klepje verstopt zijn. De koppen zijn van het bekende slijtvaste GX-type. Evenals bij de andere decks is een derde kop aanwezig voor nabandcontrole. Ook dit deck kan een automatische instelling verzorgen op de gekozen band. Echter waar de Aiwa op drie punten in de frequentie karakteristiek meet, doet Akai dat op slechts twee punten (1 kHz en 10 kHz). Men heeft hiervoor ook een microprocessor gebruikt. De microprocessor dient tevens voor de functies "introscan" en "QMMS". Dit laatste kan een willekeurige bandteller stand in het geheugen opslaan en op een gewenst tijdstip exact naar dat punt terug spoelen.

Mechaniek

Het meest opvallende aan de dit deck is de uiterst stabiele konstruktie van de koppenbrug én de stevige behuizing. We vinden dat in deze prijsklasse een aanwinst. De elektronica is aangebracht op twee vrij grote printplaten, die boven elkaar zijn gemonteerd. Daarmee wordt het analoge deel van de digitale elektronica gescheiden. De opbouw is keurig verzorgd en de afregelpunten zijn goed bereikbaar. Ook service kan snel gebeuren daar de bovenste printplaat kan opklappen.

Elektronica

Opvallend in de schakeling is het gebrek aan (slecht klinkende) koppel elco's. Vrijwel alle elektronica in de signaalweg is DC gekoppeld. In het opname kanaal vinden we vanaf de lijn-ingang : een IC versterker, een emittervolger, een mute schakelaar, een emittervolger, een uitschakelbaar pilottoon filter, een IC versterker, het Dolby IC, nog een IC versterker en ten slotte een discrete buffer schakeling naar de uitgang (opnamekop) toe. Deze laatste trap lijkt erg op een bij Tandberg gebruikelijke schakelwijze. In de gehele signaalweg zitten ondanks de grote hoeveelheid elektronica slechts 5 elco's! In het weergave kanaal zien we de volgende trappen : een fet differentiaal versterker, gekoppeld met een discrete buffer versterker, een op amp, een emitter volger, het dolby IC, een op amp en een schakelfet (in serie met het signaal). In het weergave kanaal werden slechts twee elco's toegepast. De bias schakeling is gebalan-

ceerd. In de voeding werden vijf onafhankelijke stabilisatie schakelingen toegepast.

Meting

De metingen brachten weinig bijzonders aan het licht, behoudens een sterk afvallende frequentie karakteristiek boven 12 kHz. Merkwaardig was wel dat het meet- en inregelmechaniek minder goed corrigeerde voor verschillende band fabrikaten. Dit in tegenstelling tot de Aiwa die dat beter deed.

Luisteren

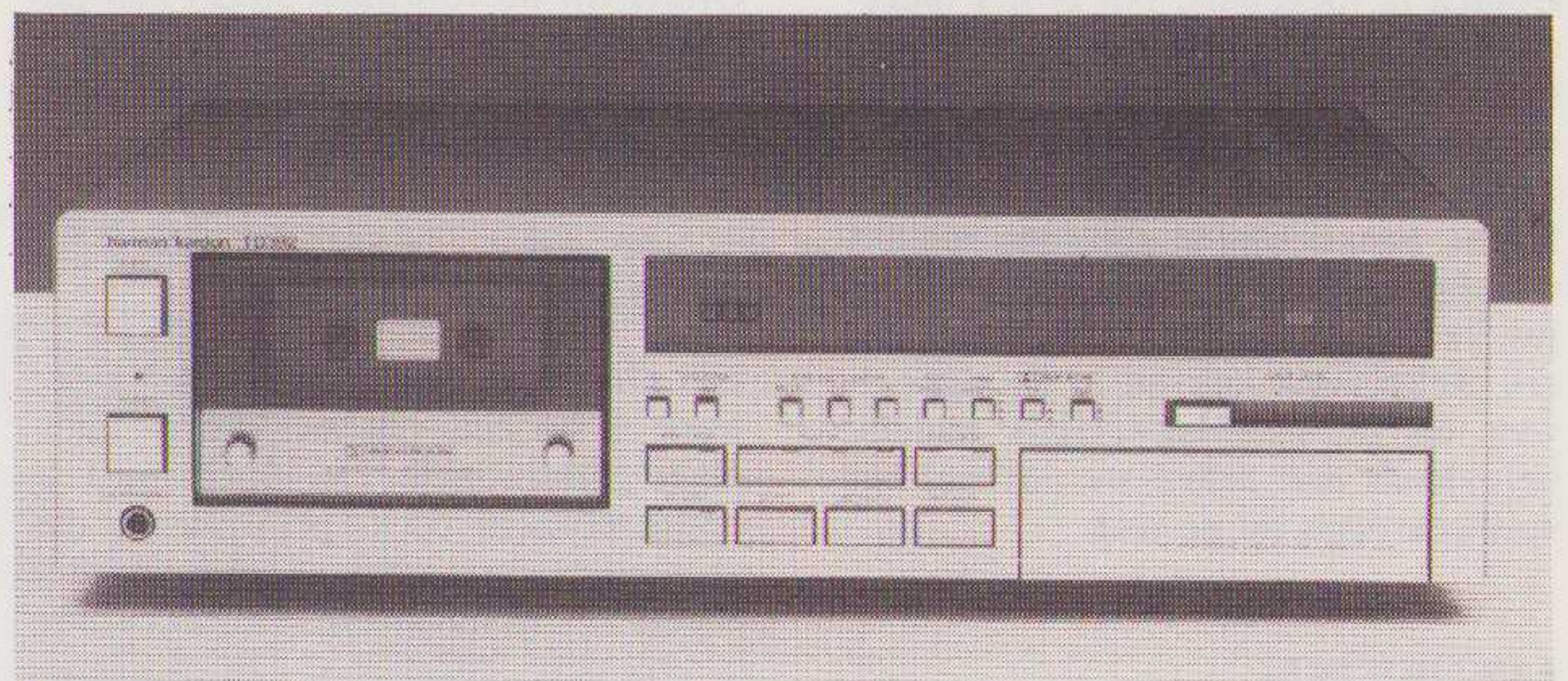
De GX-9 moest voortijdig terug naar de importeur. Daarom vindt U hem niet terug in de tabel. We hebben hem echter daarvoor uitgebreid vergeleken met de andere decks in de test. Daarbij vielen twee zaken op. Ten eerste is het het meest stabiele deck in deze test. Alles klinkt goed strak, waar de meeste (ook duurdere) decks vaak laten horen dat dit een van de zwakke punten van het cassette systeem is. Het tweede wat opviel was, naast een goede openheid een wat smal en ondiep stereo-beeld. Op deze laatste punten winnen de Sony en de Aiwa het duidelijk.

Harman Kardon TD 392f 1.698,-

Ook dit deck is voorzien van het HX-PRO systeem. Er is een soort meetvoorziening aangebracht om de bias goed af te regelen. Om het frontpaneel overzichtelijk te houden heeft men net als bij Akai, een klepje aangebracht over de minst gebruikte knoppen. Andere voorzieningen zijn er niet en in wezen is het een simpel deck.

Mechaniek

Het plaatstalen chassis is zeer stevig gekonstrueerd. Het deck heeft, in tegenstelling tot de anderen in deze test, slechts één capstan. De koppen zijn voorzien van bandgeleiders à la Philips/Aztec, echter slechts aan één kant van de kop. Het loopwerk maakt een redelijk stevige indruk, hoewel niet zo goed als de Akai. Het MPX filter is uitschakelbaar.

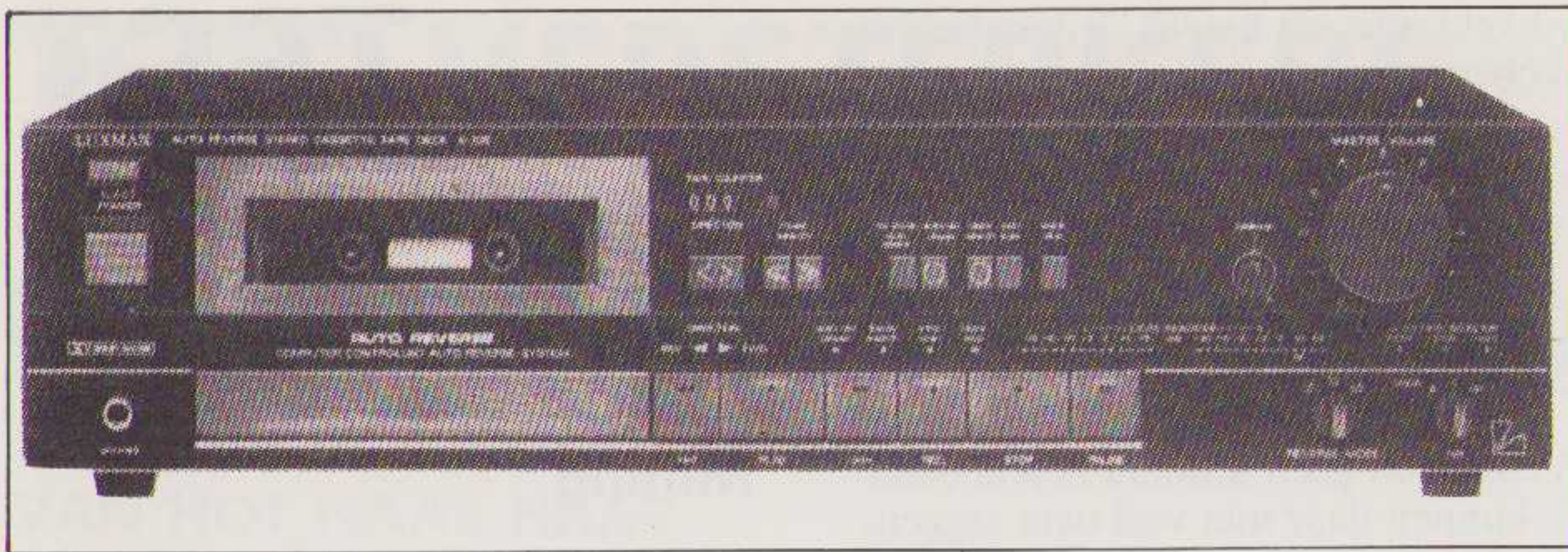

Harman Kardon TD 392

AKAI GX-9

Elektronica

Vanaf de lijningang zien we: een emitter volger, het MPX-filter, en mute schakelaar, het Dolby IC en een opname versterker (IC). Bij weergave zien we vanaf de opnamekop: een discrete weergave versterker, een mute schakelaar, het Dolby IC, een mute schakelaar, een output regelaar en nog een mute schakelaar. Er zijn relatief weinig elco's gebruikt in de signaalweg.

Meting

Uit de meting blijkt de vervorming het grootst te zijn in vergelijking met de anderen. De frequentie karakteristiek is redelijk goed. Tijdens de meting bleek het deck onaanvaardbaar te flut-teren. Bij een wijziging van de band (naar BASF) werd het beter, echter niet goed genoeg. Overleg met de importeur leerde ons dat het deck tevoren was gemeten en afgeregeld. Toen was het deck dus wél goed. Dat zo iets in deze prijsklasse kan gebeuren vinden we een reden te meer om bij aanschaf van een deck te letten op de betrouwbaarheid van de leverancier en de importeur.

Luisteren

Over de definitie en de ruimtelijkheid was men het minst tevreden. Een probleem in de luistertest was echter de "wow" en "flutter". Bij alle muziekstukken jankte het deck van jewelste. We hebben geprobeerd daar doorheen te luisteren en zo goed mogelijk het oordeel te noteren zonder daarmee rekening te houden. Dan nog waren de resultaten niet echt goed.

Bij nadere inspectie van het Sony deck bleek op de koppen "LC-OFC" gestempeld te zijn. De importeur wist nog van niets! Bij informatie in Japan bleek ons dat dit om audiophile redenen gedaan was.

LUXMAN K-105f 1.298,-

Dit is het enige auto-reverse dek in deze test. Ook hierin werd een micro processor toegepast, waarmee een aantal zoekfuncties gerealiseerd zijn. Desondanks is het een sober en strak dek om te zien. Het front is goed overzichtelijk, hoewel sommige indicaties bij normale huiskamer verlichting wat moeilijk te onderscheiden zijn. De bediening is zeer eenvoudig en aan dit deck is men snel gewend. De opname indicatie is, in vergelijking met de andere, vrij grof.

Mechaniek

Hoewel licht gebouwd is de kast toch zeer stabiel. Het loopwerk is gemonteerd op een stevige stalen plaat en maakt een goede indruk, hoewel wat minder dan de Akai GX-9, waar o.m. gietstaal werd gebruikt. De elektronica is ondergebracht op één grote printplaat. Het geheel ziet er netjes en overzichtelijk uit. Alle afregelpunten zijn gemakkelijk bereikbaar, echter het vervangen van onderdelen lijkt ons wat moeizaam te gaan.

Elektronica

Helaas was er geen schema beschikbaar. Desondanks menen we dat de schakeling (van de printplaat gezien)

vrij simpel en eenvoudig is. In de signaalweg zijn wél vrij veel elco's gebruikt.

Meting

Bij de meting bleek dat deze Luxman de grootste signaal ruis afstand heeft. De frequentie karakteristiek bleek in het hoog nogal af te vallen: -6,5 dB bij 18 kHz is niet mis. Dat heeft waarschijnlijk te maken met het niet-uitschakelbare filter.

Luisteren

In de luistertest bleek de Luxman het minst te bevallen m.b.t. de klankbalans. Voor het overige was men redelijk tevreden. Eén van de luisteraars vond het geluid heel mooi: "Gaat goed zegt de dokter. Dynamisch, mooi stereobeeld en ruimtelijk. Dramatische muziek klinkt ook zo en vrolijke muziek klinkt vrolijk."

SONY TC-K555ES II f 1.299,-

Dit deck werd al eerder besproken in het kader van een complete set Sony apparatuur in no. 85/9 (triple five). Het deck heeft een zwart professioneel uiterlijk en ziet er redelijk eenvoudig uit. Er zit geen enkele bijzondere voorziening op, behoudens een Bias fijnregelaar. De bediening is zó eenvoudig dat iedereen er mee om kan gaan. (In Duitsland noemt men dat "omasi-cher"). Het deck is voorzien van een uitschakelbaar piloottoon filter.

Mechaniek

Dit is het stevigste deck dat we ooit in handen hadden in deze prijsklasse.

Het frame is bijzonder stevig gekonstrueerd, mede door het middenschot (zie foto). De elektronica is ondergebracht op drie verschillende (goed bevestigde) printplaten. Onder het loopwerk zit een massief aluminium plaat gemonteerd van omstreeks 5 mm. Dat komt de stabiliteit zeer ten goede. Tot onze verbazing bleken de koppen ge-

wikkeld met "LC-OFC" draad. Dat hebben we nooit eerder gezien. Inmiddels bereikten ons berichten dat zowel Sony als Denon LC-OFC kabel in hun versterkers zouden gebruiken.

Elektronica

We hadden geen schema beschikbaar en kunnen daar niet veel over zeggen. Uit het inwendige blijkt dat er veel aandacht is besteed aan de voeding en de scheiding der kanalen.

TEST

Meting

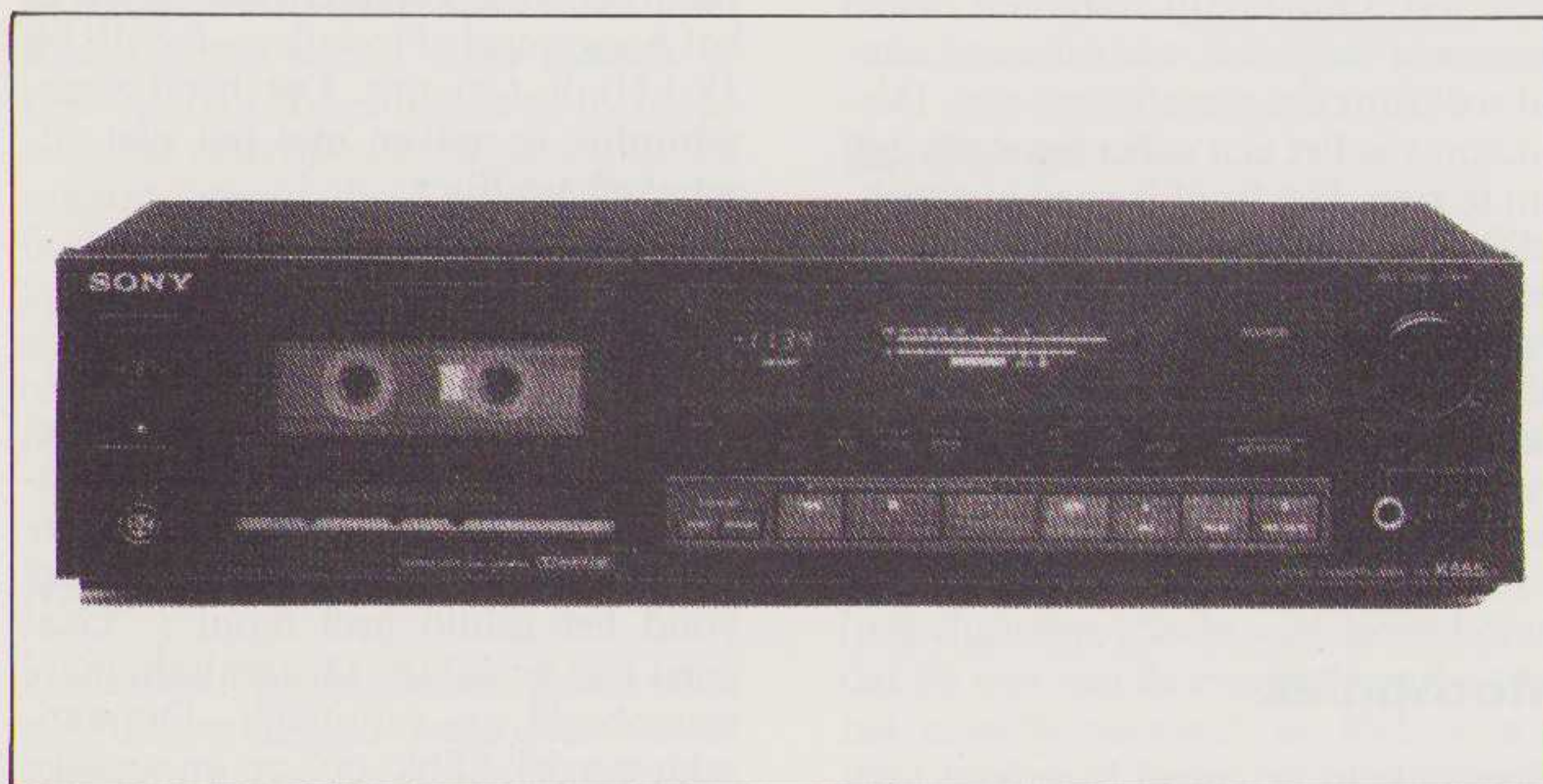
Hier bleek weinig bijzonders uit behoudens de afval van 7 dB bij 18 kHz.

Luisteren

In de luistertest won de Sony met glans op alle punten, behoudens de klankbalans. Daarbij was er een lichte voorkeur voor de Harman Kardon. Volgens twee luisteraars geeft de Sony meer detail en klinkt hij levendiger dan de anderen.

Konklusie

De Sony is duidelijk winnaar op het gebied van de geluidskwaliteit. Echter de anderen blijven daar niet ver bij achter.

MEET TABEL MIDDENKLASSE CASSETTEDECKS					
Merk type	AIWA F-770	AKAI GX-9	Harman Kardon TD-392	LUXMAN K-105	SONY TC-K555
W&F DIN (%)	0,09	0,04	-- ¹⁾	0,08	0,06
Elektronica					
Output 0 dB (mV)	300	390	520	4480	620
THD (%)	0,1	0,1	0,1	0,08	0,05
Band zonder Dolby					
THD (%)	0,6	0,8	1,2	1,0	0,9
S/N (dB)	48	48	48	51	48
Band met Dolby-B					
THD (%)	0,5	1,0	0,9	1,0	0,6
THD bij +3 dB (%)	0,6	1,2	2,5	1,1	1,2
S/N	51	51	51	52	50
Frequentie karakteristiek met band zonder Dolby					
50 Hz - 14 kHz (dB - dB)	1,5-0,8 ²⁾	0,0-0,5	3,0-2,5 ³⁾	0,5-2,0	0,5-0,5
20 Hz - 18 kHz (dB - dB)	0,0-2,0	2,0-10,0	2,0-2,0 ⁴⁾	2,0-6,5	1,5-7,0

De vervormingsmeting vond plaats bij 2 kHz - 0 dB uitsturing

De frequentiekarakteristiek werd gemeten bij -10 dB uitsturing. Alle meetgegevens zijn gerelateerd aan 1 kHz. ref. en negatief: ...dB.

¹⁾ de Harman Kardon was niet in orde en we konden geen goede meting doen.

²⁾ de Aiwa loopt op in het laag én het hoog.

³⁾ de Harman Kardon loopt op in het laag en het hoog.

⁴⁾ de Harman Kardon loopt in het laag bij 20 Hz ook op.

De geconstateerde afwijkingen bij Harman Kardon kunnen te maken hebben met de door ons in de meting gebruikte bandsoort (BASF). HK wordt standaard door de importeur afgeregeld op TDK

TABEL LUISTERRESULTAAT					
Merk	klankbalans	definitie	dynamiek	ruimtelijkheid	gemiddeld
Aiwa	7,7	7,6	7,8	7,5	7,7
Harman Kardon	7,8	7,0	7,7	6,8	7,3
Luxman	7,4	7,6	7,7	7,8	7,6
Sony	7,7	8,0	8,1	7,8	7,9

TEST VERSTERKERS

door Peter van Willenswaard

VAN HOT NAAR HAAR EEN TEST VAN ONVERGE- LIJKBARE VERSTERKERS

De revue passeren: Harman Kardon PM 655, Luxman LV 103, Musical Fidelity A-1, Nytech CA-302, Teac A-919 en Yamaha A-320. Het enige wat deze apparaten verbindt, is dat het allen versterkers zijn. De prijzen variëren namelijk van fl. 400,= tot fl. 2.000,= en de aan een luidspreker maximaal geleverde spanningen van 11V tot 29V (resp. 15 W en 105W aan 8 ohm), een verschil van bijna 10 dB! Ook de toegepaste technologieën verschillen flink, maar dat maakt het genoemde rijtje zo aantrekkelijk. Een zo interessante dwarsdoorsnede van de markt zou twee jaar geleden niet mogelijk geweest zijn.

Alle versterkers hebben zoals gebruikelijk eerst wekenlang aangestaan, en met tussenpozen gespeeld. Vooral de Luxman LV 103 veranderde dramatisch (en wel ten goede). Na één dag klonk de Luxman wollig, met een uiterst vreemd stereobeeld, als verdraaid door een astigmatische lens. Een overdaad aan warmte maakte een totaal gebrek aan losheid weer wat goed, maar te stellen dat dit nu typisch aan die buizen in de Luxman ligt, is toch echt een dwaalspoor. Buizen klinken inderdaad anders dan transistoren, maar niet op deze manier. En bovendien verloor de Luxman van week tot week zijn wolligheid en klonk steeds lossier. Na vier weken (!) was het een juweel van een versterker geworden. Met zo waar een beetje echt buizenkarakter, maar de lezers zijn hiervoor verwezen naar verderop in dit artikel.

De MC-ingangen werden aangestuurd door een Denon 103 D (in gemod. AS-212 arm op gemod. TD 160). De MM-ingangen werden beproefd met een high-output Coral MC-88 (in SME 3009 III S op TD 160 met Thorens vacuümmat). CD-speler: Mission DAD 7000. De gebruikte luidsprekers waren een eigenbouw 3-weg, een Celestion SL-6S, terwijl soms ook een SL-6 werd ingezet. Luidsprekerkabel: AT LC-OFC, of JK Acoustics verzilverd koper (eigenlijk een interlink, maar deze stereokabel voldoet eveneens uitstekend als speakerkabel).

HARMAN KARDON PM 655

(prijs fl. 1195,= incl. BTW)

Waar HK vanouds bekend om was, gaat bij deze nieuwere PM 655 niet op. Alle tot nu toe geteste HK's lieten een stroomreserve van ver over de 6 maal zien, de 655 haalt nog maar 3,4 x. Bij een 1 msec puls verbetert dat overigens tot 4,5 x. Een inwendige inspectie laat zien dat het verder bij het oude is gebleven. Een zeer forse trafo, dubbele gelijkrichtbruggen en voedingseleco's. De luidsprekerbedrading is korter dan ooit, want de schakelaar staat via een 35 cm as achterin vlakbij de schroefklem-aansluitingen. Keramische condensatoren zijn niet te vinden. Het geheel is zeer verzorgd opgebouwd, weinig draden, servicevriendelijk. Er worden geen IC's gebruikt, maar wel veel transistoren per trap. De MC-ingang invertteert, de MD- en de andere ingangen niet.

De CD-weergave van de PM 655 is erg transparant en met vrij veel detail, al is het niet 100% in focus. Beide uitersten van het frequentiespektrum lijken wat afgerond, wat aan de hoge kant heel plezierig werkt. Ook dynamisch klinkt het goed. Op MM toont de Harman Kardon zich wat versmeerd in het hoog, een tikje hard ook. Het laag is opvallend zwak. Focussing is redelijk, het geluidsbeeld is vrij rustig met veel detail en een dynamisch middengebied. De MC-ingang doet het veel beter! Focussing is uitstekend; ruimte om stemmen is hoorbaar, laagweergave is zeer goed, maar het hoog heeft nog wat blikerige neigingen. Het geluid wordt iets naar voren neergezet, het beeld is achterin wel diep echter onduidelijk, het is wél mooi breed. De MM-phonoingang is dus het zwakke punt van de Harman Kardon PM 655, maar verder is deze versterker zijn geld zeker waard. Nog niet vermeld is het uitstekende dynamische gedrag van deze versterker, een huiskensmerk van Harman Kardon.

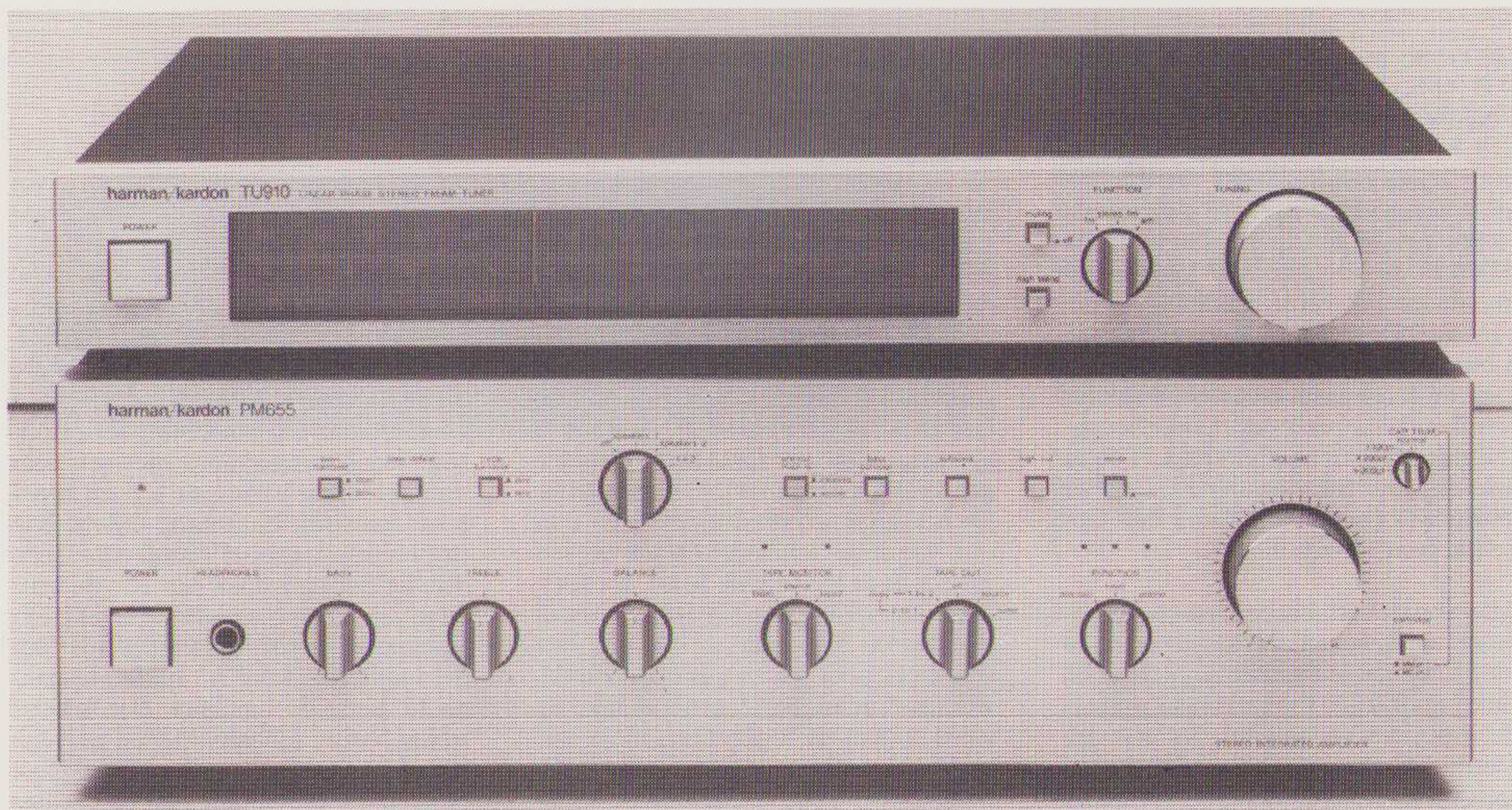
LUXMAN LV 103

(prijs fl. 2198,= incl. BTW)

Juist omdat onze ervaringen in het verleden met Luxman versterkers niet altijd positief waren, is dit een enorme verrassing. Hoe de Luxman ontwerpers ertoe gekomen zijn om de Mosfet-eindtransistoren met een dubbeltriode buis aan te sturen, weten we niet, maar het is een vondst die klinkt als een klok. Het geheel van deze eindtrap wordt aangestuurd met een eenvoudige maar verzorgde fet- en bipolaire transistorschakeling, terwijl ook de phonotrap simpel is uitgevoerd: een dualfet gevolgd door een IC; de voeding van het phonogedeelte is ter plekke nog eens apart gestabiliseerd. Aan de condensatoren is duidelijk aandacht besteed: bipolaire elco's waar nodig, verder een polyester en polystyreen en nergens keramiek! De buizen hangen om esthetische redenen achter een raampje in het frontpaneel. Dat doet me de vraag stellen of deze versterker nog mooier zou hebben geklonken zonder de 50 cm lange draden die nu tussen buisvoet en print nodig zijn. De voedingstrafo is redelijk zwaar, de elco's zijn 10.000 uF 63V, de buizen hebben een eigen voedingstrafo. Het inwendige suggereert een matige servicevriendelijkheid, maar ziet er verder verzorgd uit.

Metingen: 25 V is een flinke uitgangsspanning en al is de stroomreserve met 2,5 x niet zo geweldig, gezien de Mosfets en buizen kon dat in het gebruik wel eens heel weinig storend zijn. Trouwens, bij korte pulsen loopt deze waarde op tot 3,8 x. Goed, hoe klinkt dit nu? Als gezegd, nieuw uit de doos nergens naar: een hol laag rond 200 Hz en daaronder juist heel soft en week. De focussing was midden tussen de speakers ronduit idioot. Na enkele weken kwam daar verandering in. Na 7 weken kon hij uitgezet worden zonder zijn verworven klank weer te verliezen en toen klonk de LV 103 als volgt: deze Luxman lijkt eerder gemaakt om zijn muzikaliteit dan om hoog te scoren in audiofiele katego-

MEET TABEL Merk Type	Harman Kar- don PM 655	Luxman LV-103	Mus. Fid. A-1	Nytech CA-302	Teac A-919	Yamaha A-320
Vmax (V) ¹⁾	25	25	11 V	14	29	18
dBV	28	28	21	23	29	25
Ipiek (A) ²⁾	15	11	4	7 ⁸⁾	11	10
stroomfactor ³⁾	3,4 x	2,5x	2,1x	2,7x	2,2x	3,1
overshoot op 8 Ohm//1 uF (%)	35	60	geen	geen	30	50
ruis eindversterker ref. 1 W-8 Ohm normaal ⁴⁾	69	71	71	69	68	75
maximaal ⁵⁾	67	68	58	68	67	71
Ruis MM ref. 10 mV ⁶⁾	79	79	76	- ⁹⁾	76	79
Ruis MC ref. 1 mV ⁶⁾	76	75	77	77	70	--
Overload reserve ⁷⁾						
MM 1 kHz (dB)	27	27	23	- ⁹⁾	24	26
MM 20 kHz (dB)	24	24	22	- ⁹⁾	20	25
MC 1 kHz (dB)	21	21	21	22	21	--
MC 20 kHz (dB)	20	20	21	14	19	--

¹⁾ Gemiddeld resultaat van vier metingen onder diverse condities

²⁾ Gemeten in 1,5 Ohm met 10 msec puls

³⁾ Vmax en Ipiek geven een indicatie van de toelaatbare (minimale impedantie) belasting. De faktor geeft aan hoeveel maal die beneden 8 Ohm ligt. 4x is wenselijk, 6x of meer is afdoende.

⁴⁾ gemeten met volume regelaar halverwege. Aux afgesloten met 4 kOhm. CCIR gewogen (gehoorcurve) *5¹⁾ met volume regelaar in de ongunstigste stand, maar AUX afgesloten met 0 Ohm. CCIR gewogen.

⁶⁾ CCIR gewogen

⁷⁾ ref. 10 mV - MM en 1 mV - MC bij 1 kHz, 100 mV - MM en 10 mV - MC bij 20 kHz. evaluatie : 10 dB is krap, 20 dB is afdoende.

⁸⁾ Bij 1 msec puls.

Een ongebruikelijk hoog lf-kantelpunt maakte een 10 msec meting onmogelijk.

⁹⁾ Md-print bij meting niet aanwezig.

riën als transparantie, dynamiek en dergelijke. Toch weert hij zich daar goed, zonder een zwak punt en met wel een positieve uitschieter: een voorbeeldige laagweergave. In het stereobeeld komen solisten wat naar voren zoals sommige buizenversterkers dat doen. Prestaties wat betreft galm, lucht en instrumenten en stabiliteit in het stereobeeld vragen er om vergeleken te worden met die van fl. 10.000,- versterkers: dat haalt de LV 103 dan toch weer net niet, maar de Luxman kost nog geen vijfde. O ja, de LV 103 kan nog luid spelen ook, maar erg moeilijke luidsprekers als SL-6 vindt 'ie minder prettig. Het meest verleidelijke van de Luxman is echter het gemak waarmee hij muziek in je kamer neerzet. Het leeft met een natuurlijke weergave van stemmen, een weldadig fluwelig hoog (al mist dat dan uiterste precisie). Tussen de diverse ingangen bestaat qua karakter overigens nauwelijks verschil. Een in alle opzichten uitgekend en bijzonder produkt.

MUSICAL FIDELITY A-1

(prijs fl. 1175,- incl. BTW)

Dit is zo ongeveer de enige geïntegreerde klasse A versterker rond fl. 1.000,-. Een echte klasse A: meer dan de dubbele ruststroom komt er nooit uit zelfs dan nog maar in pieken, want belast met 4 ohm regelt de versterker de ruststroom bij uitsturing terug (uit veiligheidsoverwegingen?). De A-1 wordt dus ook onvermijdelijk warm: aanraken van de bovenkant levert nog net geen verbrandingen op. Het inwendige is als de buitenkant: eenvoudig en kompakt. De konstruktie is overigens vrij service-onvriendelijk: er is geen bodemluis en dus moet je de print van onder de koelbeugel uitbouwen.

Komponenten: de trafo is precies bemeten maar de elco's staan verdubbeld in pi-opstelling met 0,47 ohm ertussen (ouderwets degelijk dus)! Geen keramiek, wel elco's (van goede merken); 30% van de weerstanden is metaalfilm. De versterker is vrijwel geheel rond IC's opgebouwd.

Metingen: 11 V uitgangsspanning is natuurlijk nogal bescheiden, maar in de huiskamerpraktijk valt dat erg mee. 15W aan 8 ohm is veel luider dan u denkt. De stroomreserve is met 2,1 x voor een echte klasse A nog best een aardige waarde. Niet zo fraai is de vrij hoge waarde van de eindversterker-eigenruis. Verder noteerden we bij een eerste exemplaar een oscillatie van de MC-trap als die met 2,2 a a 3,3 ohm werd afgesloten, bij 0 of 10 ohm echter geen probleem. Een twee-

de nieuwer exemplaar had er geen last meer van.

NYTECH CA-302

(prijs fl. 1.000,- incl. BTW)

Qua vormgeving is de Nytech een van die eigenzinnige Engelse ontwerpen in de lijn van Quad, Mission e.d., die op het Europese vasteland slechts twee mogelijke reacties kunnen oproepen: afschuw of bewondering. Het formaat is dat van de Mission Cyrus maar met een schuine voorkant, waarop druktoetsen en schuifpotmeters. De schakeling is geheel diskreet en conventioneel, om niet te zeggen ouderwets. Voor de MC-phono input is echter een modern Japans IC gebruikt (2547). Een middelmatig grote trafo en vrij kleine elco's 4700 uF verzorgen de voeding. De koeler van de eindtransistoren is nogal krap. Qua opbouw zit de versterker echter heel slim in elkaar zodat alle verbindingen zonder uitzondering zeer kort zijn. Servicevriendelijkheid is behoorlijk. Geen rare luidsprekeraansluiting maar gewoon een degelijke banaabus. Metingen: met 14 V aan de luidspreker valt de CA-302 in de 25W klasse, al is de

TEAC A-919

(prijs fl. 1268,- incl. BTW)

Van Teac hadden we, al is dat weinig bekend, al eerder goede versterkers gezien (A707, 717) en ook dit is er weer een. Ditmaal een grote zware bak met veel schakelmogelijkheden. De trafo is fors maar de voedingselco's zijn nogal klein: 6800 uF. De koelers zijn weer ruim bemeten. De luidsprekeraansluitingen zijn van het klem- en veertype, deze versterker verdient beter. De bedrading is nogal lang, er lopen er ook nogal wat, waardoor de service-toegankelijkheid nogal matig is. Wat

TEST

stroomreserve met 2,7 x aan de mage-re kant. De oversturingsreserve bij hoge frequenties op MC is niet al te ruim. Het l.f.-kantelpunt ligt hoger dan bij moderne versterkers meestal het geval is, maar het frequentieverloop is blijkbaar zo fraai dat er niets van te horen was. (Zoals alle is ook deze versterker eerst beluisterd en toen pas bemeten). De Nytech vraagt onwillekeurig om vergelijking met de Mission Cyrus I en ik geef onbekommerd toe aan deze verleiding. Op CD klinkt de Nytech wat donkerbruin, net als de Cyrus, maar ondieper en enigszins gesluierd. Ook focus en detail zijn niet geweldig. Wel is het stereobeeld breder dan dat van de Cyrus, en het laag even diep en strak. De MM-phono print (insteek unit) was niet bij de hand, de MC-versie wel. Die gaf een opvallend goede definitie van muziek-instrumenten, liet de harmonischer-structuur ervan erg mooi intact. De Cyrus klonk dan wel iets dieper en lossier, maar het laag van de Nytech was schoner. In focus deed de Nytech weer onder voor de Cyrus, maar versloeg die qua rust bij luide complexe passages. Samengevat lijkt me dat een audio-enthousiast zich eerder tot een Cyrus aangetrokken zal voelen, terwijl een musicus geneigd zal zijn de Nytech te kiezen.

de schakeling betreft, die is geheel diskreet, zij het dat een servo-IC de phono-trap voor gelijkspanning onder controle houdt. Uniek is dat de linker- en rechter-eindversterker uit-fase worden aangestuurd terwijl ze op dezelfde voeding staan. Daardoor kompenseert de stroomvraag van de ene die van de andere, wat heel gunstig is (maar toch maar wat grotere elco's in de voeding had geen kwaad gekund). Deze schakelwijze heeft overigens als consequentie dat "nulpunten" van de luidsprekeraansluitingen (die normaliter aan aarde liggen) nooit met elkaar mogen worden verbonden.

Metingen: met 29V is dit de krachtigste versterker van het rijtje. Andermaal is de stroomreserve matig: 2,2 x. Het lijkt wel een nieuwe trend in Japan, helaas. Voor het overige weinig opvallends. Ook de Teac heeft een wat koffiekleurige CD-weergave. Het laag kon nog iets dieper, de ruimte ook, maar het beeld is breed en zeer gedetailleerd. Focus en transparantie zijn niet 100% al klinkt de A-919 tegelijkertijd heel open, zonder sluier. Een neiging tot hardheid is aanwezig, maar alleen in luide passages met veel hoog. Op phono-MM laat de Teac een schoon hoog horen. Wederom is er veel detail. Dynamisch gedrag is heel goed (alleen de HK PM 655 doet het daar beter). Ruimte en losheid zijn opvallend goed. De MC-ingang presteert vrijwel evengoed als bij MM. Verschillen zijn: iets minder galmweergave en een wat ronder laag, maar een beter focus en zowaar wat hoogte in het geluidsbeeld. Over het geheel genomen: qua karakter vergelijkbaar met de HK PM 655, maar toch net diens meerdere.

YAMAHA A-320

(prijs fl. 445,= incl. BTW)

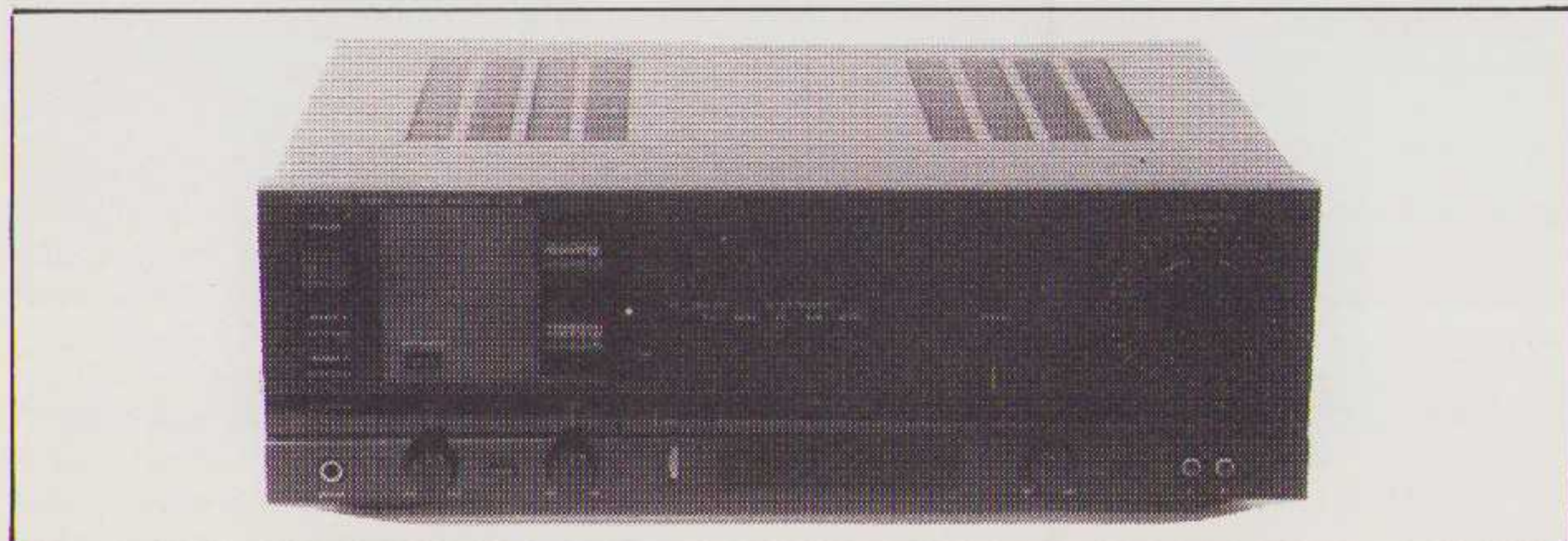
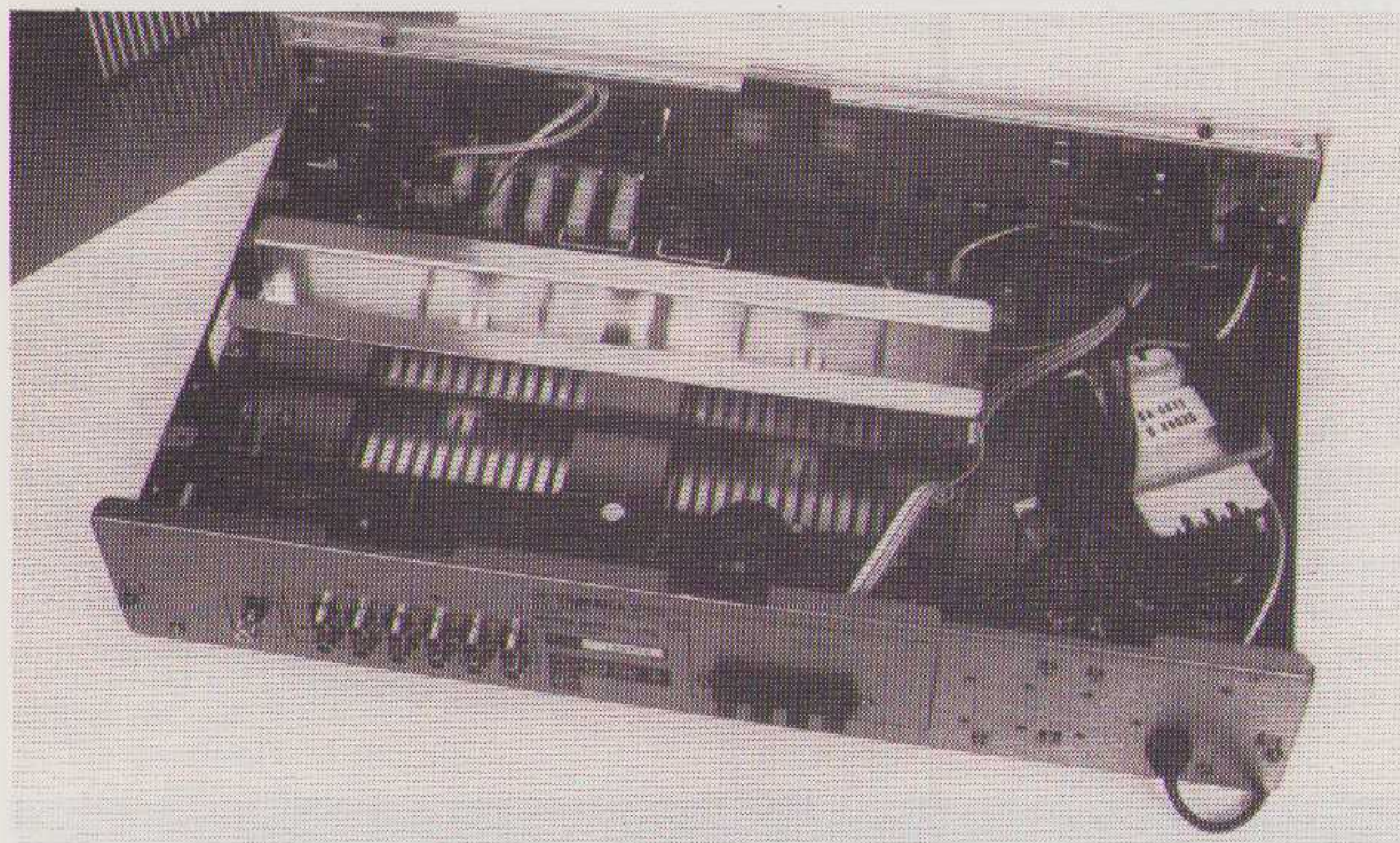
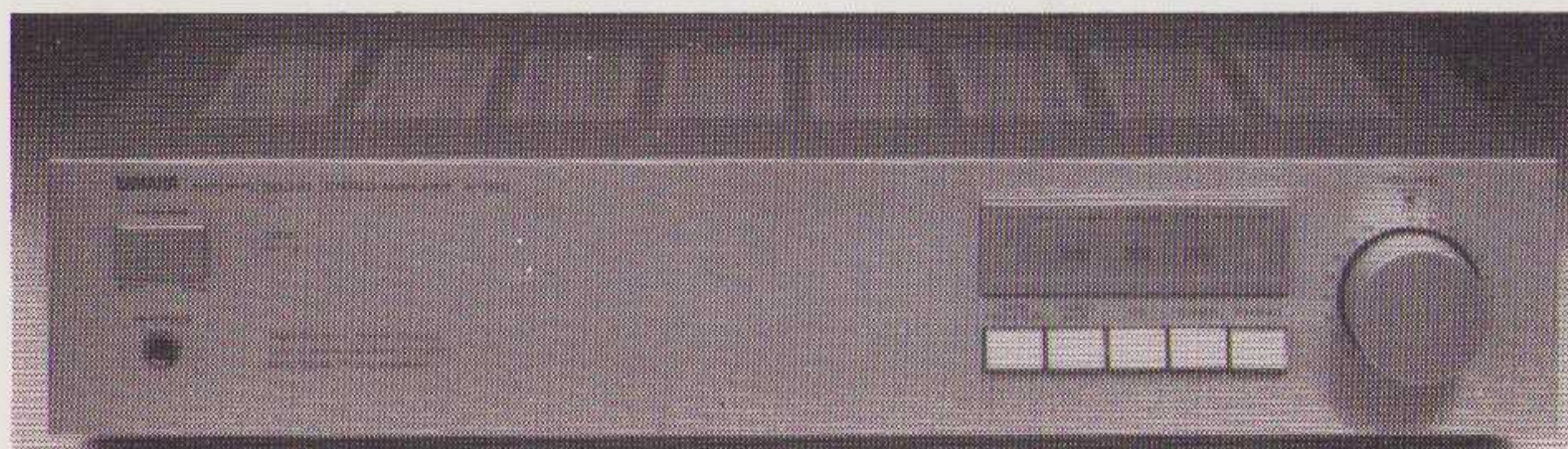
Ook Yamaha heeft nu zijn goedkope audiofiele versterker in de katagorie van NAD 3020, Harman Kardon PM 620, Rotel R-820 e.d. Geen uitwendige franje, een minimum aan elektronica binnenin en servicevriendelijk van opbouw. De trafo is wat bescheiden, het koelprofiel is redelijk groot. De luidsprekerleidingen zijn vrij lang en dun, verder is er weinig bedrading buiten de print. De speakeraansluitingen zijn van het veer en klem type maar daar mag je bij deze prijs niet over vallen. In de metingen brengt de Yamaha het tot 18V aan de luidsprekers, wat respectabel is en stroomreserve is met 3,1 x best redelijk. Er is geen MC-input, maar het toch al mooie ruiscijfer van -79 dB (CCIR) van de MM-ingang verbetert nog tot -83 dB als laagohmig wordt aangestuurd, zodat een 0,4 mV/5cm/sec MC-element nog wel gebruikt zou kunnen worden. Een high-output MC-element ligt echter het meest voor de hand.

TEST

Bij de Yamaha A-320 dringt de low-budget standaard HK PM 620 zich op als vergelijkingsmateriaal. De Yamaha doet het op CD op alle punten beter, behalve wat dynamiek betreft. Het laag is beter, hoewel wat bol, er is meer detail, er is diepte in het beeld, het is niet vaag of mistig maar transparant en tamelijk fijnzinnig. De phono-ingang geeft hetzelfde felle aksent in het hoog dat ook de PM 620 heeft. Het stereobeeld is breder maar ook iets ondieper, al is het geluid wel open en los. De Yamaha geeft minder focus in het midden, is onrustiger, maar tegelijk is er meer detail en klinken stemmen minder vet of verstopt. Luide passages verwerkt de versterker vrij gemakkelijk, hij blijft muzikaler.

KONKLUSIE

De Yamaha A-320 volgt wat mij betreft de PM 620 als low-budget referentie op. Via phono is de verbetering marginaal maar op CD aanzienlijk. De Nytech CA-302 ziet zich zwaar bekonkurreerd door Cyrus en Mus. Fid. A-1, maar ik kan me goed voorstellen dat muzikanten en muzikliefhebbers aan de Nytech de voorkeur geven vanwege zijn unieke definitie van muziekinstrumenten. De Musical Fidelity A-1 introduceert mijns inziens een nieuwe standaard in de fl. 1.000,= - fl. 2.000,= klasse als alleen de weergavekwaliteit telt. Echt luid kun je er niet mee spelen. Geen versterker voor Mahler of Yes adepten. (Met een Cyrus bijvoorbeeld kom je, wat dat betreft, voor nog iets minder geld een stuk verder). Teac A-919 en Harman Kardon PM 655 zijn de zwaardere jongens, met desondanks een behoorlijk kwaliteit. Met niet-alte-moeilijke luidsprekers kunnen ze een schep geluid geven, met de nodige finesse. Overall maakt de Teac een net iets betere indruk, de Harman Kardon blijft eenzaam wat dynamiek betreft. De Luxman LV 103 heeft een beetje mijn hart gestolen. Hij kan nog vrij luid ook, al vraagt 'ie er niet zo om. Vooral het fluwelige hoog en het levendige geluidsbeeld maken deze Luxman tot iets waar je je jarenlang over kunt verwonderen.

PHILIPS CD INTERVIEW

door Herman Bolle en John van der Sluis

In het vorige nummer (A&M 86/2) toonden we U een lijst met 13 vragen aan fabrikanten van CD apparatuur. Daarnaast stonden de antwoorden van de importeurs van Akai en Sony. Het interview met Philips was uitgesteld omdat de managing director van Philips International, de heer Dierckx, niet tijdig beschikbaar was. We drukken die vragen niet opnieuw af. U kunt de twee uitgaven naast elkaar houden. Bovendien zijn de antwoorden al veelzeggend genoeg.

1. Ik zou zeggen niet in elk huis, maar in elke kamer! Het applicatiegebied van de CD is zo groot... Drie jaar na de introductie is de CD al wereldwijd geaccepteerd, de reacties zijn zeer positief, vanwege de beantwoording aan de reële wensen van de consument: klein, kwaliteit, onschendbaar en je kan er veel informatie op kwijt.

2. In 1985 zijn er +/- 3,6 miljoen CD-spelers verkocht. Dit jaar verwachten we een kleine verdrievoudiging. In de V.S. +/- 3,5 miljoen, in Europa +/- 2,5 miljoen, +/- 2,7 miljoen in Japan en 1 miljoen in de rest van de wereld. Nederland is één van de trekkende markten van Europa. De grootste trekkers zijn West-Duitsland en Groot-Britannië, daarna volgt Nederland. Het Nederlandse marktaandeel van Philips is zeer hoog. Ik durf het niet te zeggen, zo hoog is die!

3. Dat lijkt me verschrikkelijk moeilijk, want laten we wel zijn: Philips is de nationale happening van Nederland. Wij zijn absoluut leider op veel marktgebieden, ook op audiogebied. Misschien zijn alleen enkele Japanners wat sterker in componentstukken dan wij. Wil je op de Nederlandse markt goed mee kunnen draaien, dan moet je een structurele marktpositie innemen zoals Philips. Ook Sony bezit een structureel marktaandeel. Akai heeft een goede positie, en een efficiënte organisatie. Andere merken fluctueren te veel voor een sterk marktaandeel. Op het gebied van de componenten komen we momenteel zeer sterk

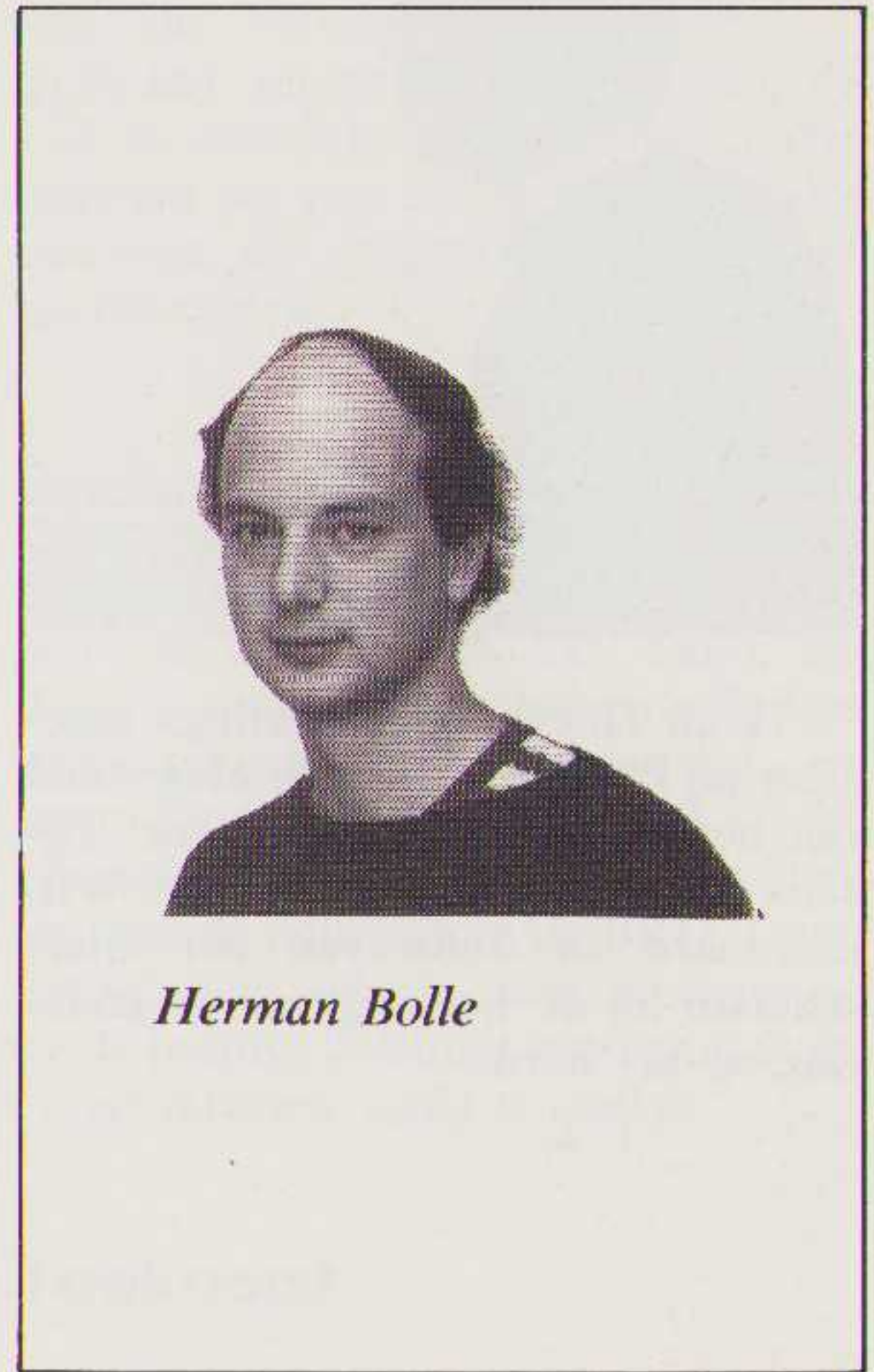
terug, nadat we een beetje uit de markt gestapt waren. Met Marantz (sinds kort een volle dochter van Philips red.) hebben we nu een deel van dat marktsegment ingenomen.

4. Ik denk dat beide het geval is. Het marktaandeel hangt voor een deel af van de marketing. Het produktaanbod is echter minstens zo belangrijk, met name in Nederland.

5. Dit is een fundamentele vraag. Een innovatie zoals CD, geeft een geweldige stimulans aan de hele industrie. Een nieuw systeem met betere specificaties geeft een stimulans om oude spullen te vervangen voor betere tegen een veelal hogere prijs. Het kan ook werken als marktvergroterend effect. Wij zochten in de jaren zeventig naar een vervanging voor de onderhand zeer oubollige plaat, waarbij een "beitel gebruikt wordt om de groeven stukje bij beetje kapot te maken", zuiver technologisch gezien. Met de optische laser hadden we een medium bedacht waarbij de kwaliteit konstant op een hoog niveau zou blijven. Het slijtageprobleem was hiermee ondervangen. Verdere voordelen waren de compactheid, de lange speelduur en het daaruit voortvloeiende mogelijke bedieningsgemak. We hadden verder nooit gedacht dat de CD-markt zo snel zou expanderen, we hoopten dit natuurlijk wel.

6. De geluidskwaliteit stond bij de ontwikkeling van de CD voorop en daarbij vooral de duurzaamheid. De CD biedt een uitstekende signaal/ruis afstand en een zeer breed acoustisch spectrum.

7. De verbeteringen zijn hoe langer hoe meer marginaal. Onze nieuwste CD-speler, de "650", die overal goed ontvangen is, zit al tegen het plafond van het maximaal haalbare. (binnen de CD-normering red.) De meeste modificaties zullen zich gaan bewegen op het terrein van het bedieningsgemak en de gebruiksmogelijkheden.

Herman Bolle

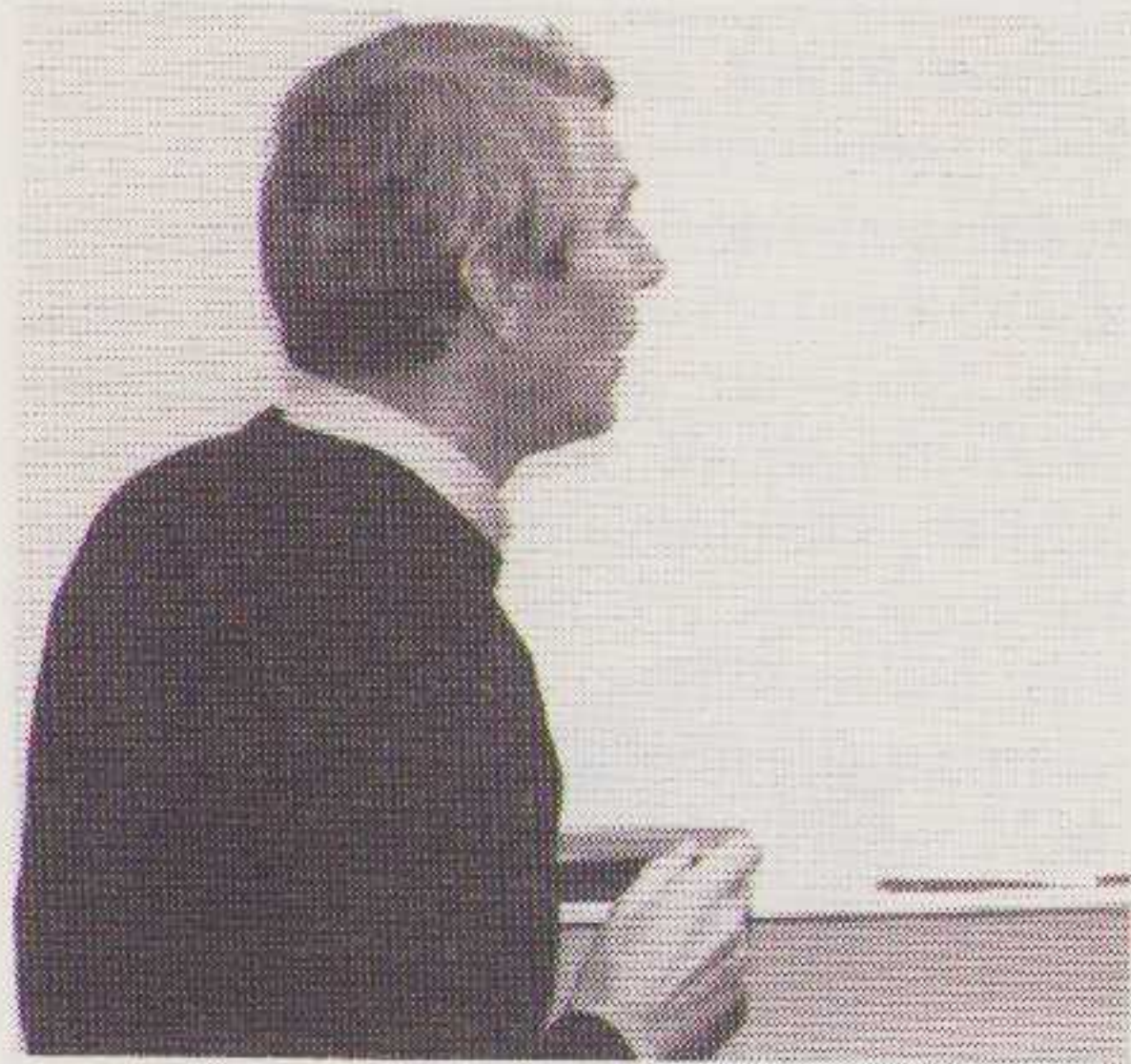
8. Ik denk dat dit nog wel enkele jaren zal duren. De prijzen gaan wel omlaag. Het aantal losse componenten in een CD-speler is onderhand gehalveerd door integratie van deze componenten. We ontwikkelen momenteel een IC die het hele geval zal moeten besturen. Verder heeft de massificatie een grote invloed op de prijs. Het is met deze snelle ontwikkelingen wel moeilijk de rust op de markt te bewaren.

Q
9. Er is een geweldig tekort aan CD's vanwege de relatief lage productiecapaciteit. Daarom zijn ze te duur. Er wordt momenteel wel veel in de software-industrie geïnvesteerd, zodat in 1987 het tekort kan oplossen.

10. De verkoop van platenspelers is iets omlaag gegaan. We verwachten in 1986 en 1987 een zeer sterke daling. Dit wordt o.m. veroorzaakt doordat een aantal fabrikanten nu al hun "stacks" (of Midi sets) gedeeltelijk aanbieden met een ingebouwde CD-speler; de platenspeler wordt een optie.

11. Dat zal heel moeilijk worden. In Japan denken ze momenteel aan Digital Audio Tape. Hiermee kan je dan ook digitaal opnemen. Het nadeel van band is slijtage en vuil. Een ander nadeel is dat je geen random access (snelle toegankelijkheid red.) hebt. Een nieuw systeem zal hoogstens mar-

Henk Hoeve, ontwikkelings ingenieur bij Philips, die aan de wieg stond van het Compact Disc systeem. Tijdens een discussie met Peter van Wilenswaard en John van der Sluis schetste hij de werking van de codering op het bord.

ginale verbeteringen kunnen aanbren- gen t.o.v. CD, terwijl de duurzaam- heid en bedieningsgemak hooguit ge- venaard kunnen worden. Het lanceren van een nieuw systeem is zeer moei- lijk, waarbij je ook rekening moet houden met het aanbod van software. Dit zou weer aanzienlijke investerin- gen inhouden voor de software fabri- kanten.

12. Beperking van de bandbreedte zou een beperking van de kwaliteit beteke- nen. Digitale uitzendingen (satellietra- dio) zouden hier geen last van hebben. Lobbyen is erg moeilijk, zeker als het gaat om invloed uit te oefenen op het "broadcastingsysteem". De enige ma- nier om te veel zenders op een bepaal- de bandbreedte tegen te gaan, is digita- lisering. Mogelijkheden hiervoor zijn er via de satelliet en de kabel. Normaal is Philips zeer betrokken bij standa- diseringcommissies, maar invloed is moeilijk te krijgen. Verder doen we veel aan research. We maken er echter geen politiek issue van.

13. Dat kan ik me niet voorstellen. Ik ken veel mensen die CD hebben en heb er

John van der Sluis

uitsluitend loffelijke woorden over ge- hoord. Het enige probleem is dat men- sen niet meer naar hun normale pla- ten willen luisteren en dat is wel spij- tig.

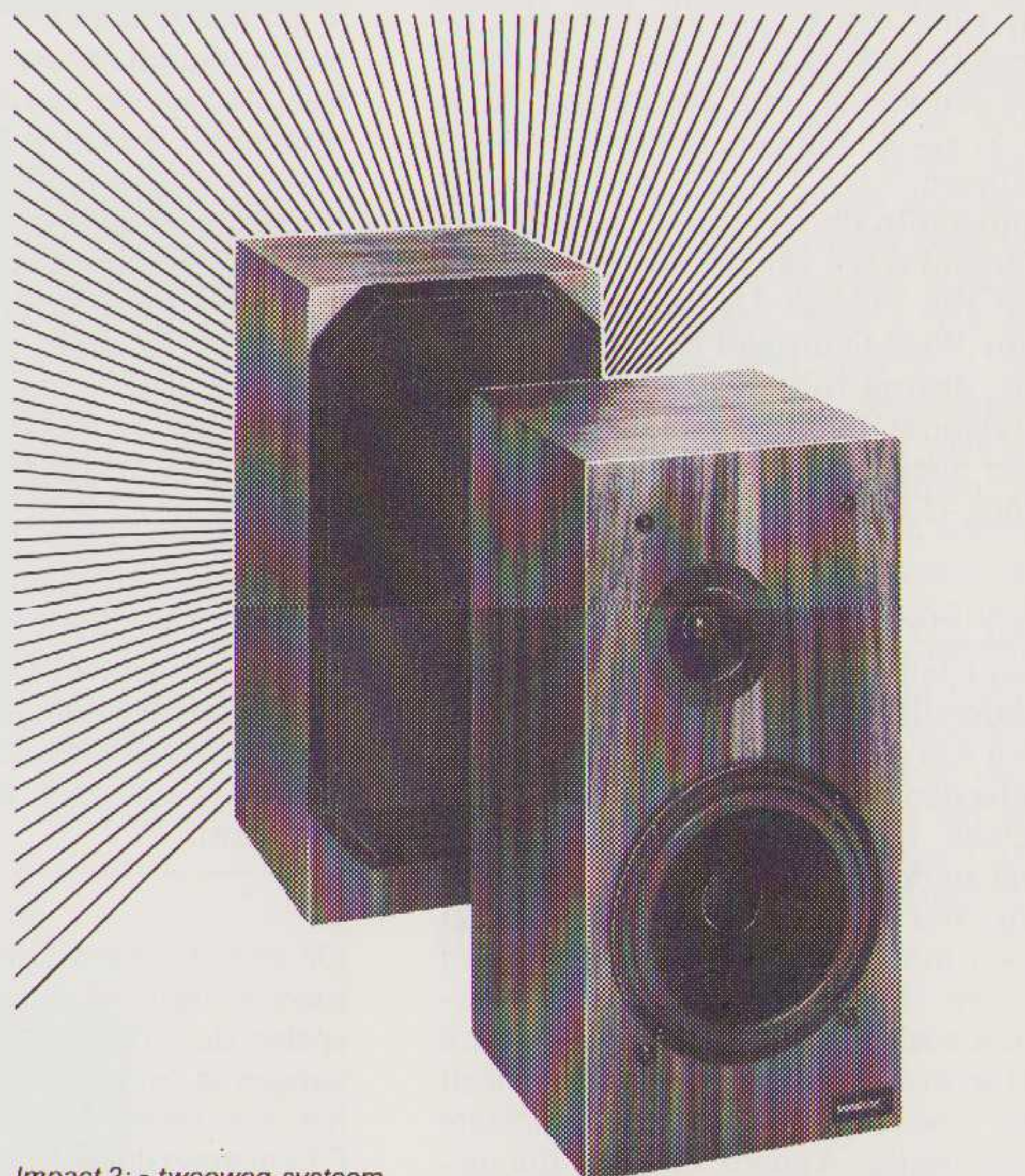
translator

SPEAKER SYSTEMS

voortreffelijke vertalers

TRANSLATOR luidsprekersystemen zijn speciaal ont- wikkeld voor die mensen, die uitsluitend genoegen nemen met de betere geluidsinstallaties. Bij TRANSLATOR luidsprekers staan onder andere gro- te kleuringsvrijheid en een stabiel stereo-beeld centraal. Dit opvallend goede stereo-beeld dat alle modellen kenmerkt, draagt zorg voor een zeer natuurgetrouwe weergave. Afzonderlijke instrumenten en stemmen in het driedimensionale geluidsveld worden zeer gedetail- leerd weergegeven en staan los van de behuizing. TRANSLATOR luidsprekers kunnen desgewenst in iedere uitvoering en kleur geleverd worden. Voor meer informatie kunt u natuurlijk altijd even contact opnemen met:

TRANSLATOR NEDERLAND
Franciscusweg 36, 1216 SK HILVERSUM
035-17851*

Impact 2: • tweeweg-systeem
• fase-lineair • Q-faktor: 0,7 • frekw. bereik: 50-25000 Hz • Imp.: 8 Ohm
• afm.: 51x25x25 cm. • standaarduitvoering: noten, zwart, blank essen of wit.

NABESCHOUWING

CD INTERVIEWS

door John van der Sluis

In het vorige en dit nummer vindt u de antwoorden op vragen die wij aan fabrikant en importeurs van CD-spelers gesteld hebben. De bedoeling was een soort tussenstand op te maken en eens te zien of er bij de opmerkingen en vragen, die we vanaf de introductie hadden, nu wellicht anders gereageerd wordt dan enkele jaren geleden. Behalve de 13 gestelde vragen werd er ook nagepraat over de zaak. We proberen nu enkele voorzichtige conclusies te trekken.

Marktgegevens

Het nu bekende resultaat van de introductie van de Compact Disc overtreft de stoutste verwachtingen. De omzet in spelers zal dit jaar het viervoudige bedragen van eerdere verwachtingen. Daarmee is de CD-speler nog geen massa artikel zoals de platenspeler of het cassetdeck. Dat wordt het wel. Alle belanghebbenden verklaarden dat in 1987 de magische ondergrens van fl. 500,- winkelprijs zal worden overschreden. Dat kan betekenen dat in 1988 de verkoop van platenspelers wordt overvleugeld. Opmerkelijk is de geheimzinnigheid waarmee de omzetcijfers van Philips en Sony worden omgeven, zelfs als het uitsluitend over de Nederlandse markt gaat.

Opmerkelijk is ook de spin-off van de CD-speler. Alle gesprekspartners zeiden dat de komst van dit systeem ook resulteerde in een verschuiving in de richting van duurdere hifi-sets. Waar in eerdere jaren de omzet stagneerde en men met betrekkelijk goedkope racksystemen genoegen nam (setprijzen fl. 800,- tot fl. 1.000,-) is er nu vraag naar betere systemen in de prijsklasse van fl. 1.200,- tot fl. 2.000,- (excl. CD-speler). De CD-speler heeft er dus voor gezorgd dat de consument gemiddeld meer geld uitgeeft aan zijn installatie. Vooral bij luidsprekers is de verschuiving opmerkelijk. Lag vorig jaar het zwaartepunt nog beneden fl. 200,- per stuk dan is er nu een zeer grote vraag naar luidsprekers van omstreeks fl. 400,- per stuk. Het CD-systeem heeft daarmee de hifi uit het dal gehaald! Opvallend is dat de drie gesprekspartners melding maakten van de verschuiving naar zgn. "midi"-

systemen. Het midi-systeem is 35 cm. breed, terwijl de meeste losse componenten 45 cm. breed zijn. Van de complete systemen wordt nu 70% in midi afmeting verkocht. Ook valt op dat Pioneer in deze categorie een sterke omzettoename mag noteren.

Kwaliteit

Alle leveranciers vermelden dat de Compact Disc een (zeer) goede kwaliteit waarborgt. De absolute kwaliteit, zoals die in de CD-norm is vastgelegd, wordt ruim voldoende geacht. Bij het ontwikkelen van de norm zou ook de geluidskwaliteit voorop gestaan hebben. Alle leveranciers staan ook op het standpunt dat ze er alles aan doen om de geluidskwaliteit bij de gewone burger te verbeteren. Dat gaat helaas niet zo ver dat men zich sterk maakt voor een goede omroepkwaliteit. Dat is met elkaar in tegenspraak. We menen zelfs dat er een onjuistheid in de redenering zit. Op een gegeven moment was het mogelijk om met redelijk betaalbare micro elektronica het CD-systeem te ontwerpen. De daardoor haalbare geluidskwaliteit werd vervolgens tot absolute standaard verheven. Niet de geluidskwaliteit stond voorop maar de technische en commerciële haalbaarheid. Uit gesprekken die we eerder met Philips laboranten voerden is ons gebleken dat men nauwelijks naar de geluidskwaliteit keek bij het ontwerpen van het systeem. "Wat we er analoog instoppen komt er aan de andere kant precies eender uit". We hebben het al in eerdere artikelen gesteld: een digitale norm geeft een maximum aan. Boven dat maximum komt men niet uit zonder het huidige (CD-)systeem overboord te gooien. Het is inmiddels zo dat de huidige generatie CD-spelers voor de meeste mensen de beste mogelijke geluidskwaliteit biedt. Echter in absolute zin is dat niet zo. Een analoog systeem, bijv. volgens de DIN-norm, waarborgt **minimum** kwaliteit. Een analoog systeem kan, afhankelijk van de stand der techniek, **altijd** verbeterd worden omdat in de **norm** het **minimum** vast ligt. Bij digitale systemen wordt in de norm het **maximum** vastgelegd. Uit de interviews kunnen we concluderen dat deze kwestie niet

duidelijk is voor de representanten van de verschillende leveranciers. Zelfs het uitgangspunt is onjuist, de CD is ontwikkeld om commerciële redenen en pas in de tweede plaats vanwege de daarmee haalbare geluidskwaliteit.

Radio

De importeurs maken zich (evt.) zorgen om de kwaliteit van radio. Ze doen er weinig aan, behalve de Philips participatie in een aantal overleg- en normerings-commissies. Dit steekt enigszins schril af tegen de activiteiten van de collega's in de BRD. Daar verheft men wel zijn stem om tenminste de huidige kwaliteit resp. ontvangstmogelijkheden veilig te stellen.

Toekomst

Veel verbeteringen worden niet verwacht. De technische mogelijkheden beperken zich tot subtiele verbeteringen van de geluidskwaliteit en verdere integratie van micro elektronica. Uit dit laatste volgt een prijsverlaging, op den duur.

Ervaringen van consumenten

We hebben, vooral bij de eerste generatie spelers, relatief veel negatieve reacties ontvangen m.b.t. de "muzikale" kwaliteiten van het CD-systeem. Dat dit bij de fabrikanten niet bekend is is jammer, want het is goed om de zwakke punten van je produkt te kennen.

Andere meningen

De Duitse tijdschriften hebben het CD-systeem altijd kritiekloos gevolgd. Zij zijn over het algemeen van mening dat vrijwel alle spelers goed zijn (beter dan platen) en onderling nauwelijks verschillen tonen.

In Engeland overheerst dezelfde mening. Een uitzondering vormt "Hifi News & Record Review". In de laatste

jaren is daar de mening van pro-digitaal veranderd in een meer kritische opstelling. HFN&RR heeft een voorkeur voor de volgende spelers: Mission, Meridian, Nakamichi.

In de Verenigde Staten is de tendens identiek. "The Absolute Sound" is een verfrissende opponent. Hun standpunt is enigszins gewijzigd van sterk anti CD naar "ook CD". TAS heeft vooral veel kritiek op de norm. Voor zover ze iets positiefs melden hebben ze een voorkeur voor Mission en Nakamichi (niet voor Meridian!).

Konklusie

Onze voorlopige mening is dat de huidige CD-speler voor de eenvoudige konsument veel te bieden heeft. Zodra de eisen wat hoger gesteld worden dan heeft de analoge plaat de voorkeur met daarnaast een (goede) CD-speler als welkome aanvulling.

INFORMATIE

Graag had ik uw mening gevraagd omtrent volgende apparaten:

luidsprekers : KEF 103.2 - Linn Cann
- Marantz DMS 350

versterker : Marantz PM-84

Kunt u me tevens een adres doorgeven (lieft in België) waar de luidsprekers Rauna Leira (A&M 86/1) te beluisteren en/of te verkrijgen zijn. Uw hulp zou me een heel eind op weg helpen een dergelijke aankoopkeuze te doen. Bij voorbaat dank.

B. van der PoelLaarne (België)

Antwoord

De KEF 103.2 is een goede luidspreker

in zijn prijsklasse. De andere genoemde luidsprekers zijn ons minder bekend. Onze ervaringen met die merken zijn echter niet positief. Voor de versterker adviseren we u naar de volgende produkten te kijken:

Luxman LV-103

Harman Kardon PM-655

De Nederlandse importeur van Rauna Leira kan u wellicht aan adressen helpen:

Sound Guided

van Kanstraat 12

5652 GA Eindhoven.

Veel succes !!

John van der Sluis

ADVERTEERDERSINDEX

Akai	52	van Ingen	2
B&O	3	Multifoon	10
BNS	49	Soundkit	22
Bose	51	Translator	20
Celestion	10	HIFI DEALERS	43

SOUNDKIT

ZELFBOUWELEKTRONIKA

BINNENKORT LEVERBAAR
de nieuwe YPSILON ontwerpen

L30 kompakt 2-weg systeem

L50s verbeterde versie van
het befaamde pijp-ontwerp

C5 stereo regelversterker

M30 mono eindversterker

NOG ENKELE SETS LEVERBAAR

P831 mono eindversterker

P832 pré-pré

P833 regelversterker

Deze ongewone kits zijn de
resultaten van jarenlang luisteren.

Zij bieden een indrukwekkende
geluidswaardering en een
fantastisch diep stereobeeld.

Verder leveren wij:

**Condensatoren speciaal voor
audio toepassingen.**

Zoals bijv.: ROPEL, WIMA en ERO,

Elektrolytische Condensatoren

van C.E.F. en I.T.T.,

**stekerverbindingen in verzilverde en
vergulde uitvoering, puur zilverkabel,
interlink en luidsprekerkabels, spoelen,
luidsprekers, dempingsmaterialen en audio
accessoires.**

Gratis Catalogus? Stuur een briefkaart naar:

**Soundkit - Postbus 748 -
3000 AS Rotterdam**

Balieverkoop: Ma t/m Vr 09.00-18.00
Za 10.00-14.00

Moltzerhof 20 - 3052 VA Rotterdam

GROEFTASTEN

door Henk Schenk

In de rubriek groeftasten worden platen en cd's besproken die op een of andere manier opmerkelijk zijn. Meestal gaat het om opnamen waarbij de geluidskwaliteit bijzondere aspecten biedt.

Lia Linda

There'll always be a future
Bose 08-023347-20

Bose research brengt deze plaat uit met de intentie muziek uit vervlogen tijden van Vera Lynn te doen herleven ondersteund door de hedendaagse technologie. De stem van Lia Linda wordt aangevuld met het Johnny Howard Orchestra, een bigband gecompleteerd met synthesizer, gitaar, basgitaar en een achtergrondkoortje. De technologie van Bose verleent de opname een zeer schoon geluid waarin alles tot het uiterste is opgepoetst om een esthetisch fraai resultaat te krijgen. De stem en de s-klanken van Linda worden nooit ruw of vervormd, de blazers schetteren niet en het laag boemt niet. In dit opzicht is het zeker een geslaagde plaat te noemen.

In het ruimtebeeld is de breedte sterk dominant en wat chaotisch. Nu klinken de chimes rechts en snel daarop weer links. De stem van Linda staat goed gecentreerd en stabiel. De diepte in het geluidsbeeld is echter helaas zo goed als volledig afwezig. Slechts een hoeveelheid artificiële galm moet enige diepte-illusie verschaffen. Met name het achtergrondkoor heeft last van een overdosis echo.

Dit is het resultaat van de typisch Amerikaanse stijl van (over)produceren. Tevens klinken de triangels een tikje glazig, de blazers wat overdreven helder. Licht de smaak van digitaal bespeurend zocht ik op de hoes de kleine lettertjes af, en ja hoor: bij de productie staat de onsterfelijke opmerking: "Recorded and digitally mixed at Angel studios London". Dat raadsel is dus opgelost.

Dit alles maakt de plaat nogal afwijkend van andere hoogstaande audiofiele produkten. Dit kan interessant zijn voor demonstratie doeleinden, waarbij de effecten van de verschillende benaderingsmethoden kunnen

worden getoond. Als laatste opmerking wil ik nog kwijt dat mijn exemplaar niet geheel vlak is. Voor hen die nog niet tot een vacuüm systeem zijn overgegaan is het dus oppassen geboden.

Jürgen Sturm's Ballstars

Tango Subversivo
Nabel NBL 8413

Uit Duitsland kwamen van het label Nabel tot dusver 15 platen. De platen worden opgenomen met een in de TH Aachen ontwikkeld kunsthoofd. Anders dan bij andere kunsthoofden het geval is voegt deze variant geen kleur toe aan het geluid door de (kunst)oorschelp en de gehoorgang. Het resultaat is dus beter en ook geschikt voor weergave via luidsprekers, volgens de bijgeleverde documentatie. De microfoonsignalen worden digitaal vastgelegd. Van deze opname wordt met de Direct Metal Mastering techniek de plaat geproduceerd. Tot zover de technische achtergronden van het merk Nabel.

Jürgen Sturm heeft op traditionele dansritmes eigentijdse muziekstukken geschreven die worden uitgevoerd met moderne instrumenten en in een jazzachtige stijl. De muziek is overspoelt met een satirisch arrangement waardoor een komisch effect ontstaat, die niet iedereen zal kunnen waarderen. De opname is inderdaad vrij natuurlijk en ruimtelijk. De muzikale wendingen van Sturm's muziek zijn zeer duidelijk te volgen. Het laag is strak en in het hoog worden alleen de bekkens

enigzins wazig door het digitale opnameproces. Het middengebied is strak en gedetailleerd zonder enige kleuring van betekenis. In het geluidsbeeld zijn de diepte en de breedte in de juiste verhoudingen goed aanwezig zonder te overdrijven. In dit aspect is de opname goed geslaagd. De opname, ruimte klinkt vrij droog zodat de instrumenten vrij direct en duidelijk hoorbaar zijn.

Al met al een waardevolle aanvulling van de muziekverzameling, zeker als men de onconventionele muziek kan waarderen. Nabel is een label om in de gaten te houden!

Jürgen Sturm's
BALLSTARS
Tango subversivo

John Kaizan Neptune

West Of Somewhere
Milestone M-9113

Tijdens een bezoek aan Multifoon in Delft hoorde ik toevallig deze plaat van fluitist John Kaizan Neptune. De plaat was voor een demonstratie gebruikt bij gebrek aan materiaal van het label "Three Blind Mice", waar de klant aanvankelijk om vroeg. (Worden de platen van het Japanse TBM nog wel in Nederland gevoerd?) De muziek en de opname vielen beide in de smaak en toen ik hoorde dat de plaat voor de (voor Multifoon) gunstige prijs van twintig gulden werd aangeboden was het pleit beslist.

Thuis klinkt de plaat anders dan in de demonstratieruimte, maar wederom vallen de kwaliteiten duidelijk op. Een jazzy studio opname met, naast de fluit (een shakuhachi) van John Kaizan zelf, een modern instrumentarium. Het geluidsbeeld is vrij direct en ondanks de spaarzame bezetting goed

gevuld. Het laag is strak en stevig, midden en hoog hebben de definitie en souplesse van een analoge opname. De diepte is op de akoestische instrumenten mooi aanwezig en de elektronische instrumenten zijn daar mooi aan toegevoegd. De dynamiek is meer dan adequaat. Kortom een mooie plaat die nu voor een aantrekkelijke prijs is te verkrijgen.

Mijn exemplaar had aan het begin van iedere speelzijde enkele onschuldige ongerechtigheden maar was voor de rest schoon. Bij Multifoon bleef na mijn bezoek nog één exemplaar in de bak achter! Wie het eerst komt.....

Technosonic Muziekcassettes

Van Archer B.V., importeur van onder andere Ortofon en Technics elementen, ontvingen wij kortgeleden een viertal audiocassettes met klassieke muziekregistraties. Deze muziekcassettes worden onder de naam Technosonic verkocht, de productie ervan en de opnamen vinden plaats in Nederland.

De technische kant wordt door onze collega Armand van Ommeren waargenomen en het is interessant om op de technische details in te gaan. Zeker omdat het cassette-medium een grotere uitwisselbaarheid belooft dan zij in feite bieden kan.

Welke microfoon, technieken worden gebruikt wordt niet vermeld maar lusterend wordt geconcludeerd dat een gering aantal microfoons of een kunsthoofd zijn gebruikt. Er zijn in de opnamen een aantal kleine kleuringen waar te nemen, die sterk doen denken aan de opnamen van het Bilas (kunsthoofd) systeem. De opnamen worden in ieder geval digitaal geregistreerd waarna een real-time copie op de cassette wordt vervaardigd.

Real-time copieren heeft het voordeel dat de audiofrequenties niet buiten het bereik van de copierapparatuur worden vermenigvuldigd. De gebruikte recorder hiervoor is een Nakamichi LX-3.

Omdat voor de luistertest een Nakamichi ZX-9 is gebruikt zou de aanpassing optimaal moeten zijn. Dit geldt echter niet altijd zoals de ervaringen met enkele andere Nakamichi recorders heeft aangetoond. Zowel met LX-5 en LX-3 machines bleek de uitwisselbaarheid in praktische zin niet te bestaan. Zolang (en omdat! red.) er ruisonderdrukkers worden toegepast zijn de resultaten zeer matig, maar ook zonder ruisonderdrukking gaat het uitwisselen gepaard met een definitief verlies van de Hifi kwaliteit. Het is dus afwachten wat de Technosonic cassettes bieden.

De cassettebandjes

De opnamen worden zowel met B-type als met C-type ruisonderdrukking verkocht. Van de vier bandjes die wij kregen waren er twee van exact dezelfde registratie, maar met de twee verschillende ruisonderdrukkers gecodeerd. Dit maakt een direct vergelijk van de twee systemen mogelijk.

Als drager wordt een goede ijzeroxide tape gebruikt. Voor drie van de vier cassettes was Maxell UD I gekozen, voor het vierde bandje is Sony AHF als geluidsdrager gebruikt.

De keuze van ijzeroxide band vindt ik een goede. Hierdoor kan de equalizer-schakelaar op de recorder op de 120 msec blijven staan, waarmee een in principe geringere aantasting van het geluid zal plaats vinden (door de filter-electronica). Goed bekeken!

Als drager voldoet de Maxell UD I vrij goed maar om het onderste uit de kan te krijgen had ik toch liever mijn lijfband gezien, de Maxell XL I (of XL I S). De Sony band staat als zeer goed te boek maar vervormde in mijn geval te zwaar, hetgeen bijna niet aan het bandje op zich is toe te schrijven. Misschien is hier de techniek tekort geschoten, jammer!

Cynthia Wilson

clavecimbel, spinet en clavichord
Technosonic I

Opnamen: Odeon, Zwolle 1984
Maxell UD I, Dolby-B

Op deze band staan een zestal stukken voor clavecimbel, goed uitgevoerd door Cynthia Wilson, van origine een Amerikaanse claveciniste, en netjes geregistreerd. In de opnamen staat het instrument steeds centraal in het geluidsbeeld en is daaromheen enige ruimte goed waarneembaar, met name in het lagere middentonegebied. Ook kan men op de achtergrond het voetenwerk op de pedalen zacht horen. De afzonderlijke klavieren van het gebruikte instrument zijn goed gescheiden te horen. Omdat bij ieder werkstuk, van voornamelijk Engelse componisten uit de 16e, 17e en 18e eeuw, een ander instrument is gebruikt is het grappig de verschillende klanken met elkaar te vergelijken. Ook wordt bij drie instrumenten middentoonstemming gebruikt, wat zijn eigen klanktype kent.

Het laatste deel op kant A, van William Byrd, wordt gespeeld op een spinet waarin in het overgangsgebied tussen midden en laag wat kleuring is te horen. Met name op kast-luidsprekers kan deze kleuring het beeld wat te zwaar vertekenen. Een tweede punt geldt de combinatie van een helder instrument als de clavecimbel en de

digitale opnametechniek. De impulsen van de aangetokkelde snaren zijn zeer rijk aan boventonen, een gebied waarin de digitale techniek versterk moet laten gaan. Dit is dan ook hoorbaar bij met name dit bandje van Technosonic.

De beste resultaten werden verkregen bij het gebruik van buizen-versterkers en electrostaten. Deze combinatie liet een lichte 'overstraling' van de boventonen horen maar legde daar geen valse accenten op. Bij het gebruik van, minder snelle, transistor-versterkers krijgt het geluid al snel een hard randje, wat zonde is van deze mooie muziek en de verder fraaie opnamen. Gelukkig helpt het cassette-medium hier een handje door de iets aflopende karakteristiek in het hoog.

De ruis was met dit Dolby-B bandje op voldoende laag niveau behalve op het laatste stuk van kant B waar aan de opnamekant duidelijk ruis is binnengedrongen.

Tibia Kwartet

Technosonic 2

opnamen: Ned Herv. Kerk Sijbekarspel en Odeon Zwolle 1984

Sony AHF, Dolby-C

Het Tibia-kwartet bestaat uit 4 voormalige studenten van het Sweelinck Conservatorium te Amsterdam. Het fluitkwartet is in 1981 opgericht om het repertoire voor fluitmuziek uit te breiden met kwartetliteratuur. Op de onderhanden band staan vier stukken van resp. Friedrich Kuhlau, Joseph Jongen, Raymond Chevreuille en Luigi Gianella. De muziek is stemmig en professioneel uitgevoerd.

Er treden bij het samenspel wat resonanties op die te wijten kunnen zijn aan de microfoonopstelling (of een kunsthoofd) maar dit is niet storend. Wat wel storend is is de vervorming van het middentonegebied in het linker stereokanaal. Dit duidt op een oversturing van een van de onderdelen uit de opnameketen. Dit terwijl de maximale banduitsturing ongeveer +3 dB is, wat ongeveer 3 dB lager ligt dan bij de andere cassettes. Misschien heeft men dit gedaan omdat het hier een afwijkende Sony cassette betreft? Feit is dat de vervorming bij tijd en wijle het muzieksignaal verstoort.

In het stereobeeld is de opstelling van de muzikanten moeilijk te raden. Twee fluitisten lijken wat verder naar achteren te zitten maar dat kan ook door een boogvormige opstelling worden veroorzaakt. De galm van de kerk is duidelijk waarneembaar maar door het (digitale) proces wat uit proporties gerukt. De afmetingen van de kerk lijken daardoor wat gering.

Samenvattend moet ik stellen dat dit

bandje mij het minst kon bekoren. Dit wil nog niet zeggen dat de opname voor het doorsnee aangeboden repertoire onder zou hoeven te doen, maar het bezit niet de kwaliteiten van de andere Technosonic cassettes.

Bert van den Brink

24 preludes van Chopin
Technosonic 3
opnamen: Odeon, Zwolle 1984
Maxell UD I, Dolby-B en -C

De mooie muziek van Chopin wordt zeer vakkundig door Bert van den Brink ten gehore gebracht. Technische hoogstandjes worden zonder mankeren verwerkt door deze pianist. De piano is neutraal opgenomen, niet te afstandelijk en niet te direct. De ruimte klinkt als een kleine halo om het instrument heen zonder een uitgesproken galm te bezitten. Ook de wanden van het Odeon blijven verborgen. Waarschijnlijk betreft het hier een vrij kleine opnameruimte.

De Dolby-C versie klinkt op de ZX-9 een fractie helderder dan de B versie. Dit duidt op een goede afstemming van de opname- en de weergaverecorders, op een ander cassettedeck kunnen de resultaten andersom zijn. Afgaande op de achtergrondruis hoeft men geen voorkeur te hebben daar beide versies een meer dan voldoende laag ruisniveau bezitten. Bij pianomuziek is het belangrijk dat de weergaveapparatuur zo strak mogelijk functioneert, een zwak punt bij cassetterecorders. Hoewel een platenspeler hierbij betere resultaten kan boeken voldoet deze opname aan de normen van het acceptabele. De opname op zich is dus goed, alleen de kwaliteit van de gebruikte afspeelmachine kan hier nog roet in het eten gooien.

Verder valt er over deze cassette weinig te vermelden, behalve dat op de tweede kant van de cassette slechts de helft van de speellengte is benut, het is zonder meer een fraaie registratie van evenzo fraaie muziek.

Conclusie

Bij Technosonic is men bezig om mooie muziek met technisch hoogwaardige kwaliteiten op het cassette-medium uit te brengen. De opnamen waren zonder meer goed af te spelen op de ZX-9, de opnamen van Cynthia Wilson en Bert van den Brink zijn hier voorbeelden van. Op de cassettekavel van de bandjes staat vermeld dat er naast het klassieke repertoire ook jazz zal worden uitgebracht. Hier kijk ik nieuwsgierig naar uit.

De prijs bedraagt Fl. 31,50 per cassette waarmee het met gewone (klassieke)

platen kan concurreren. Dit is geen overdreven bedrag, hoewel de analoge plaat voor mij onbetwist het meest nauwkeurige medium voor muziekweergave blijft. Cassettes zijn daarentegen makkelijker in de bediening en bruikbaar bijv. in de auto.

Cassettes Audioweekend

Het betreft hier de muziekcassettes, uitgegeven door "The Arc", met de opnamen gemaakt tijdens het Audioweekend in Woudschoten, 27 en 28 april 1985. De opnamen zijn gemaakt door Hans Beekhuizen samen met Rob Duetz.

Hiervoor zijn Bruel en Kjaer microfoons in AB opstelling gebruikt met direct daarachter de microfoonversterker en de recorders. De signaalweg is hierdoor zo kort als enigzins mogelijk gehouden en signaalverminkers, zoals limiters, filters en echoloops, zijn achterwege gelaten. Later zijn deze opnamen verwerkt tot de audiocassettes die nu ter bespreking staan. Bij deze verwerking moesten helaas wel één filter en een galmapparaat worden gehanteerd om de tekortkomingen van de opnameruimte en de microfoonopstelling te compenseren.

Het produkt is niet alleen een herinnering aan het gezellige Hifi festijn in Woudschoten maar ook een poging om de toen ten gehore gebrachte muziekuitvoeringen zo ongeschonden mogelijk bij U (en bij ons) in de huiskamer te kunnen reproduceren. Omdat ik zelf bij bijna alle muziekuitvoeringen aanwezig ben geweest was ik zeer nieuwsgierig naar de resultaten van dit pretentieuze project. Niet in het minst nieuwsgierig omdat het gekozen muziekrepertoire en het enthousiasme van de uitvoerenden op mij als zeer aangenaam zijn overgekomen.

Sax Alliance

Ik zie nog de zeer deftig uitgedoste muzikanten in een vierkant opgesteld

met de vier van formaat verschillende saxofoons op het podium zitten. Zeer gedreven en zichtbaar bewogen brachten zij stukken van Fancaix, Nestico, Turpin, Singelée en Mancini/Kinkelder. Dus vrij modern en niet zo bekend materiaal. Als sommige namen u weinig of niets zeggen, wees gerust, het zegt mij ook niet zoveel.

Deze muziek, gearrangeerd voor vier saxofoons, is ook vrij exclusief. Ondanks het onbekende repertoire sprak de muziek mij zeer aan. De technisch gesproken doorgewinterde muzikanten brachten de muziek met zoveel verve dat het concert met gesloten ogen genietend werd ervaren. Met genoeg bemerk ik dat op de cassette verbazend veel van het originele gebeuren bewaard is gebleven.

De klankkleur van de instrumenten is mooi aanwezig zonder te veel verkleuring, wat bij deze blaasinstrumenten zeer storend kan werken. Ook de dynamiek in de levendige muziekstukjes is keurig geprepareerd. Door de naar elkaar kijkende opstelling van de muzikanten worden de verschillende instrumenten in het centrum van het geluidsbeeld geprojecteerd. De instrumentmondopeningen zijn zodoende gericht op de tegenoverliggende zijwand van de kapel wat bij enkele uithalen duidelijk hoorbaar wordt. Bovendien zijn de instrumenten moeilijk vast te prikken (pin-point effect) in het geluidsbeeld wat wordt veroorzaakt door de bewegingen van de muzikanten en de klankopbouw. Dit effect was tijdens de sessie in Woudschoten ook duidelijk opgevallen, zodoende doet de registratie in dit opzicht sterk denken aan het live-concert. Daarbij is duidelijk een onderscheid te maken tussen de voorste en achterste muzikanten. De achterste muzikanten creëren meer galm tegen de achterwand van de kapel. Al met al een zeer geslaagde opname die ik niet gaarne zou missen.

Marimba Ensemble

Op het audioweekend vond ik dit de meest indrukwekkende verschijning. De twee opgestelde marimba's vulden het podium voor het grootste deel zodat de piano en bas apart op de achtergrond moesten worden opgesteld. Bij het opbouwen en afbreken van de instrumenten viel op hoe de frames inklapbaar waren en de resonatoren onder de houten klankstaven waren geconstrueerd. Een interessante kennismaking met een mooi, en zeer kostbaar, instrument.

Het concert werd met dezelfde mate van professionaliteit en inzet door de twee marimba-spelers gegeven als bij het saxofoonkwartet eerder het geval was. Met name bij de sterk contrapunt getinte stukken was het fabelachtige spel zeer boeiend. Een voorbeeld hiervan is het stuk "No Mystery" van Chick Corea, een van mijn favoriete componisten. De opname van deze muziek is helaas niet van dezelfde kwaliteit als die van het Sax Alliance. Gehoormatig komt er wat kleuring in het geluid van de resonerende marimba's.

Wat storender is, is het vlakke en niet erg duidelijke stereobeeld. In de kapel van Woudschoten was mij destijds opgevallen dat de twee instrumenten ieder zeer duidelijk afzonderlijk in de ruimte hoorbaar waren, waarbij de klankstaven op zich ieder een exacte plaats in het geluidsbeeld innamen. Dit geluidsbeeld is op de band wat diffuus geworden en ook de stabiliteit laat wat te wensen over.

Tevens is door het (digitale) masterproces en/of de filtering wat dieptewerking op elektronische wijze om zeep geholpen. Jammer, maar het ontdoet deze bijzondere opname niet van

zijn zeggingskracht. Voor mij is dit een muzikale topper met wellicht wat acceptabele, technische beperkingen.

Verzamelband

Op de verzamelband staan behalve stukken van de Sax Alliance en het Marimba Ensemble ook de opnamen die gemaakt zijn van de groep Tielantijn (fluit-ensemble), het duo v.d. Hek (piano en fluit), Cab Caye (Amerikaans entertainment op piano) en het jazzkwintet van Arie Kuit.

Van ieder van de artiesten wordt een muziekwerk gepresenteerd dat representatief is voor de concerten en kwalitatief op zijn minst toereikend mag worden geacht. Bij de verschillende muziekstukjes wordt helaas niet meer de homogene kwaliteit van de Sax Alliance gehaald. Verschillende kleuringen en een wat minder rustige beeldvorming zijn hier debet aan. De Sonate 1956 (Andriessen) gespeeld door Theo v.d. Hek en het muziekstuk van het jazz-ensemble verdienen extra aandacht.

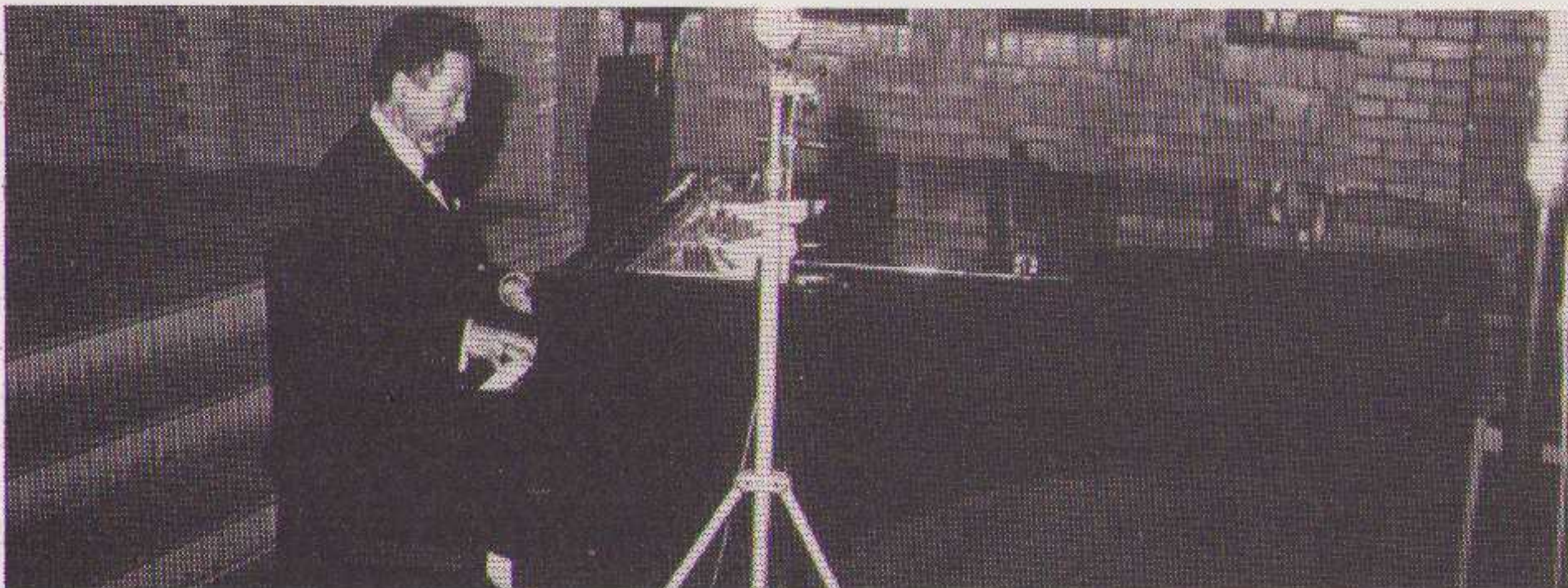
De muziekstukken zijn mooi uitgevoerd en met name de opname van het jazz-ensemble geeft het déjà vu van de live-uitvoering. In totaal is deze

verzamelband een leuke herinnering aan een geslaagd weekeinde in Woudschoten.

Samenvatting

Deze bandjes geven een prachtige compilatie van de belevenissen in het rustieke oord achter Zeist. De muziek draagt hier voor een groot deel toe bij. Ook de opnamen zijn geslaagd en geven voldoende stof tot nadenken en luisteren. Over het algemeen klinken de bandjes ongeforceerd en ruimtelijk, duidelijk een voordeel van de korte opnameketen. Doordat er weinig aan de registraties is bijgeschaafd klinken de opgenomen instrumenten heel plezierig, direct en levendig, weliswaar wordt hierdoor ook de ruwe waarheid (van de opname of de spelers) niet verhold. Bovendien bevatten de bandjes weinig tot geen ruis.

Omdat voor het afspelen de Nakamichi ZX-9 is gebruikt is de kwaliteit van de bandgeleiding nauwelijks te bepalen, problemen deden zich in geen geval voor. Enige indicatie over de te gebruiken egalisatie en ruis, onderdrukker waren echter wenselijk. Zelf gebruikte ik 120 msec gecombineerd met Dolby-B voor de beste resultaten.

JAZZ EN AANVERWANTEN

door Theo Vermeulen

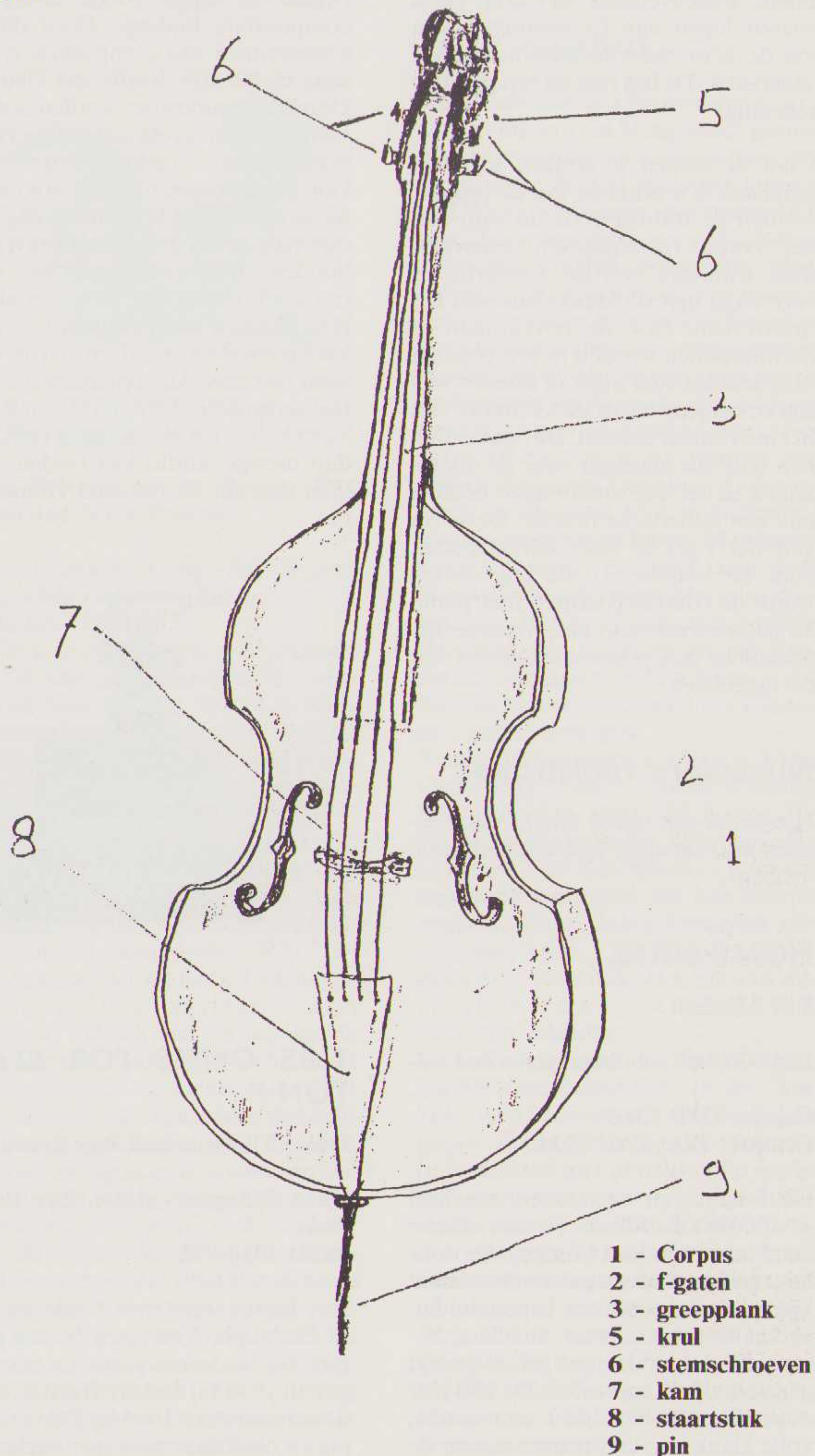
Het luisteren naar jazzmuziek via een goede audioketen kan een grote mate van voldoening geven. Dit is een eerste artikel in een serie over geselecteerde plaatregistraties waarbij één bepaald instrument, al dan niet solistisch excelleert. Méér kennis en achtergrond omtrent het muziekinstrument betekent méér oor voor details en muzikale subtiliteiten, hetgeen bijdraagt tot een groter rendement van de audioketen en meer plezier in het luisteren.

DE CONTRABAS

Muziekinstrument van mythische proporties met een hypnotiserende intensiteit.

Geschiedenis

De contrabas met zijn bereik van +/- 41 Hertz tot +/- 220 Hertz wordt in het jazzorkest hoofdzakelijk als begeleidingsinstrument gebruikt in de ritmesectie doch is als zodanig belangrijker dan banjo of gitaar. Bij improvisaties letten solisten meer op de contrabas dan op de piano. De contrabas is echter de laatste decennia ook wat meer solistisch naar voren gekomen. Als we de geschiedenis mogen geloven is het voor wat betreft de contrabas in 1911 New Orleans begonnen. Bill Johnson speelde strijkbas in een jazzorkest. Tijdens een optreden geraakte zijn strijkstok in het ongerede, waardoor hij genoodzaakt was de snaren te "plukken" met de vingers. Kennelijk lag de geplukte bas zo goed in het gehoor dat de tuba, die dezelfde rol vervulde als de contrabas, langzaam maar zeker werd verdrongen. Componist-arrangeur-orkestleider-pianist Duke Ellington was in de jaren dertig al zeer gecharmeerd van de contrabas. Hij liet zijn bassist Welman Braud op een elektrisch versterkte contrabas spelen, zodat het volume overeenstemde met het voltallige orkest. Enige jaren later speelde Ellington zelfs met twee bassisten in zijn orkest. Daar blijft 't echter niet bij, de liefde voor de contrabas van the Duke leidt in oktober '37 tot een zeer bijzondere plaatopname: 'n duo waarbij de contrabas soleert en wordt begeleid door de piano. De bassist is de dan nog zeer jonge Jimmy Blanton die in zijn korte leven de contrabas een extra dimensie mee geeft, zowel solistisch als harmonisch. Na de dood van Blanton in 1942 haalt Ellington Oscar Pettiford naar zijn orkest. Pettiford, geïnspireerd door

Blanton zal een tijdlang toon aangevend zijn, houdt zich ook bezig met de cello in de jazz maar breekt daar niet echt mee door. Amerikaanse jazzmuziek van na de oorlog brengt een groot aantal prominente contrabasspelers voort zoals o.m. Pettiford, Charles Mingus, Ray Brown, Red Mitchell en Ron Carter.

Konstruktie en verwerking

De contrabas bestaat evenals de viool uit een corpus met de karakteristieke f-gaten, de hals met toets of greepplank, schroevenkast met krul. De 4 snaren lopen van de stemschroeven via de kam naar de snaarhouder of staartstuk. De bas rust op een pin. (zie tekening)

Door de snaren te strijken met een strijkstok of te plukken met de vingers, worden de trillingen via de kam aan het corpus doorgegeven waardoor deze trillingen worden versterkt en vermengd met de klankkleur van het instrument. Ook de boventonen of harmonischen worden in een bepaald frequentiegebied meer of minder versterkt, hetgeen 't specifieke timbre van het instrument bepaalt. De f-gaten dienen o.m. als klankgat voor de luchtkolom in het instrument maar hebben ook een esthetische functie. De vorm van het f-gat is vaak karakteristiek voor de bouwer. In de jazzmuziek wordt de contrabas samen met piano en slagwerk gebruikt in de ritmesectie. Specifieke taak is het accentueren van de maatdelen.

Bijzondere registraties

Hieronder een vijftal unieke plaatregistraties, die allen hun eigen charme hebben.

HOME SUITE...

Red Mitchell

Red Mitchell solo bass, piano and voice.

Caprice CAP 1313
Compact Disc CAP 21313

De B-kant van deze elpee is geheel gevuld met de vokale- en pianistische kwaliteiten van Red Mitchell. De door hem zelf geschreven pakkende teksten zijn van een poëtische expressiviteit, vervat in een coherent muzikaal betoog. De A-kant is bijna geheel gewijd aan solo op de contrabas. De 150 jaar oude Claudot-bas heeft een ronde, volle klank en staat precies tussen de

luidsprekers in. De fysieke inspanning van het basspelen is duidelijk waar te nemen: de ademhalingsfrequentie ebte weg bij pianissimo passages en intensiveert bij fortissimo, af en toe afgewisseld met spontane, vokale bijdragen. Op deze opname wordt door Red Mitchell gedemonstreerd hoe een contrabas met zijn beperkte toonbereik toch een volwaardig, boeiend soloinstrument kan zijn. De ruim 18 minuten durende "Bass Suite-Sweet Bass" voor contrabasso bestaat uit 6 stukken, gecomponeerd door verschillende componisten. Het eerste en laatste stukje van de suite is van de hand van G&I Gershwin. Ook Cole Porter in 't tweede en vijfde stukje levert zijn compositoire bijdrage. Door de verscheidenheid aan composities is deze suite met al zijn details zeer kleurrijk. Dezelfde composities worden ook wel vertolkt door grote orkesten. Het is boeiend dat dergelijke muziekstukken getransponeerd voor soloinstrument met beperkte toonumfang, hun optimale artistieke waarde blijven behouden. De contrabas staat hier volop in de schijnwerpers, naakt en alleen. Red Mitchell haalt eruit wat er muzikaal gesproken in zit en dat is voorwaar niet mis. Alle opnames zijn digitaal geregistreerd ten huize van Red in Stockholm. De akoestiek is veel beter dan menige studio kan bieden. Wellicht daarom de hoestitel Home Suite...

THIS ONE'S FOR BLANTON !!

Duke Ellington and Ray Brown

Duke Ellington: piano; Ray Brown: bass
Pablo 2310-721

Ray Brown werd op 13 oktober 1926 in Pittsburgh, Verenigde Staten geboren. Hij studeerde piano en bass. Begon in 1944 bij Jimmy Hinesley, speelde vervolgens in 1945 bij Dizzy Gillespie en bleef daar twee jaar werkzaam.

In '48 formeerde Ray zijn eigen trio, trouwde met Ella Fitzgerald en begeleidde haar bij elk optreden tot hun scheiding in 1952. Ray stopte met zijn trio en sloot zich aan bij de JATP (Jazz At The Philharmonic) groep en werkte daarnaast veelvuldig samen met het Oscar Petersen trio, waarbij hij naam maakt. Hij wordt een van de toonaangevende bassisten, speelt met hetzelfde gemak waarmee een gitarist zich van zijn instrument bedient. Zijn enorme rijkdom aan klank, die hij dankt aan een zeer krachtige greep van zijn linkerhand en aan 't spel van zijn rechterhand die de snaren vlakbij de kam "plukt", is van een volmaakte muzikale schoonheid. Zijn vindingrijkheid heeft de contrabas verheven tot een volwaardig soloinstrument.

Deze elpee is opgedragen aan de in 1942 overleden legendarische bassist Jimmy Blanton. De opname is zowel technisch als muzikaal een hoogstandje, een ware beproeving voor de naald, element en luidsprekers. Zeer goede plaatsing van de instrumenten. Piano is iets rechts uit 't midden, de bas ervoor met zeer veel lucht omgeven. Het glijden van de met eelt gelaagde vingers van Brown over de snaren bij de octaafomvattende vloeiende glissando's, doen je ademhaling bijna stikken. De alles onthullende, gedetailleerde opname geeft je 't gevoel op de kruk van de bassist te zitten. De opname is in 1972 gerealiseerd en uitgekomen in 1975. Zowel opnametechnisch als muzikaal behaalt deze plaat een dikke tien!

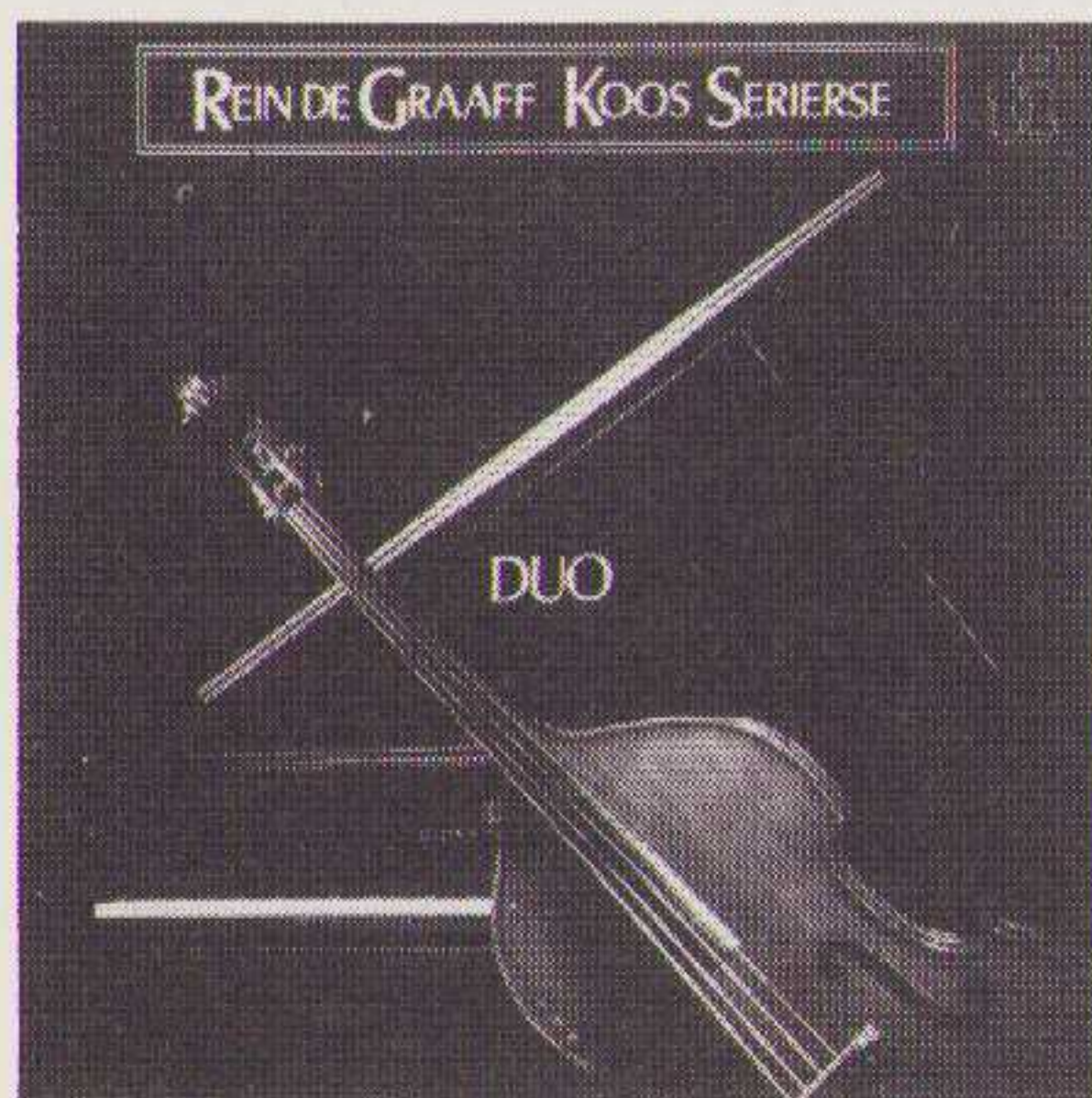
DUO

Rein de Graaff: piano; Koos Serierse: bass
Timeless SJP 213

Deze Nederlandse produktie heb ik gekozen omdat in tegenstelling tot de overige besproken platen, de contrabas hier min of meer een ritmisch ondersteunende functie heeft en het boeiend is het instrument in een andere functie te horen. Het accent ligt op

deze elpee dan ook meer op de piano. Door het ontbreken van het slagwerk krijgt de bassist toch wat meer grip op de composities. Koos Serieuse weet dat in ritmisch opzicht ten volle uit te buiten. Maar zijn soli mogen ook gehoord worden. De mooiste vind ik in "I will say goodbye". Hoewel de hoes en 't geluid doen vermoeden dat Rein de Graaff hier speelt op een Steinway-vleugel is dit geenszins het geval. De vleugel die gebruikt is, is 'n Yamaha, en het moet gezegd dat het timbre en klankkleur van de gebruikte vleugel de Steinway "sound" dicht benadert. De Graaff, die ook te horen zal zijn op 't komende North Sea Jazz Festival, is winnaar van de in 1980 uitgereikte Boy Edgar prijs. Hij heeft zich ook bij vele andere opnames zeer verdienstelijk gemaakt. Zijn spel van soms ontwapende lyriek, zijn technische vaardigheden in combinatie op deze plaat met bassist Koos Serieuse worden extra onderstreept door de uitstekende opnametechniek.

THE ETERNAL TRAVELLER

Niels-Henning Orsted Pedersen

N-H.O.P.: bas; **Ole Kock Hansen:** piano; **Lennart Gruvstedt:** drums
Pablo 2310-910

Paganini's Moto Perpetu heeft op deze plaat de vorm van een bassolo als proloog en epiloog, elk 50 seconden. Na de proloog vullen de twee kleine dochters van N-H.O.P., enkele groeven vokaal op. De triobezetting is van een klassieke samenstelling: piano, bas en slagwerk maar rollen van piano en bas zijn in vele stukken omgedraaid. De piano meer ritmisch ter ondersteuning van de bas. Deze Deense basvirtuoos die meedraait in het internationale jazzcircuit en als zodanig evenzeer wordt gewaardeerd als zijn grote Amerikaanse collega's, kenmerkt zich ook als een verfijnd componist. Op deze digitale registratie twee composities van zijn hand:

"Dawn" en de titelcompositie "The Eternal Traveller". Bij het eerste stuk heeft N-H.O.P. zich laten inspireren door een dichterlijke dageraad. Deze muzikale inspiratie weet hij verfijnd te verdelen over zijn trio. De eerste maten worden verzorgd door de slagwerker op bekkens, teer en beminne-lijk. Bas en piano sluiten zich aan om de intro af te maken waarna het thema door de bas, ritmisch bijgestaan door de piano, wordt ingeleid. Met wat poëtische fantasie kan men deze compositie plaatsen in het muzikale licht dat deze drie mensen uitstralen. Een héél bijzondere registratie!

NIELS-HENNING
ØRSTED PEDERSEN

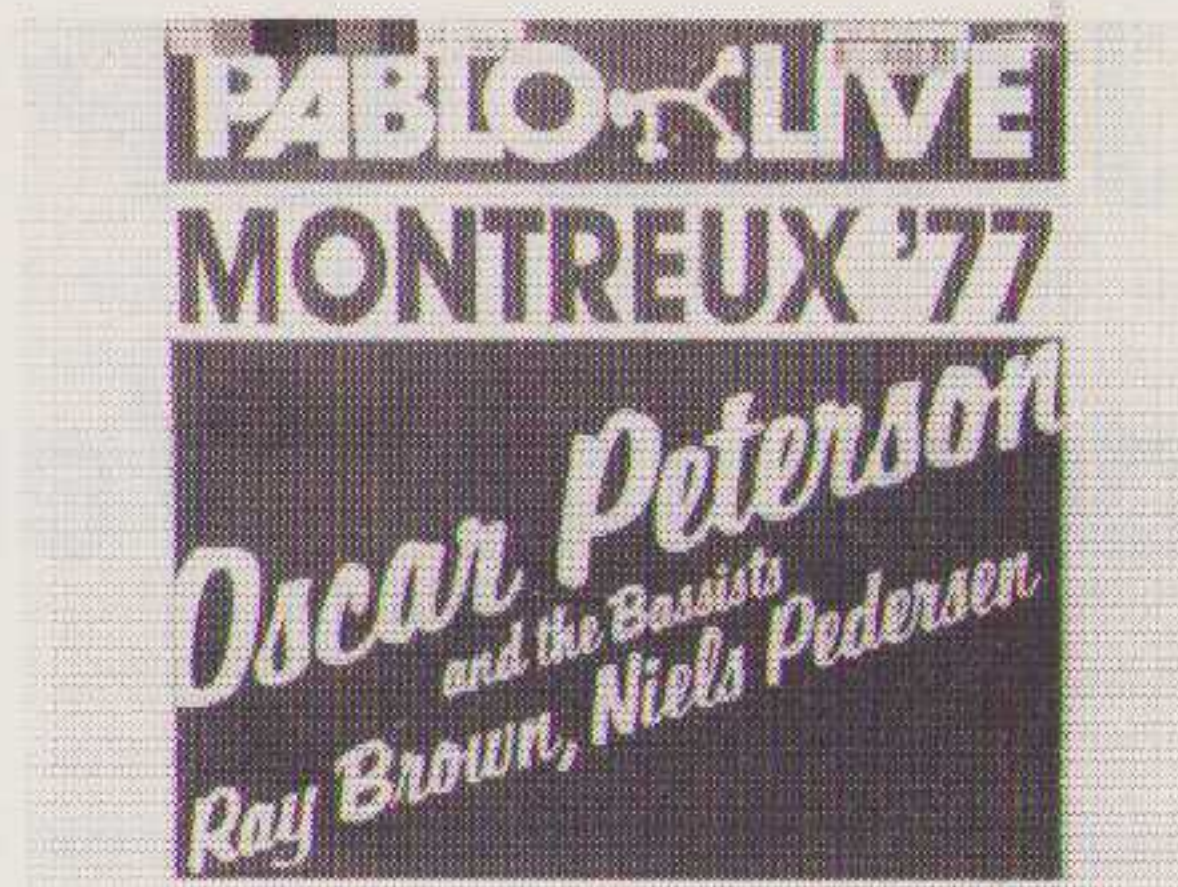

MONTREUX '77

Oscar Peterson an the Bassists Ray Brown and Niels Pedersen

Oscar Peterson: piano; **Ray Brown:** bass; **Niels Pedersen:** bass
Pablo Live 2308-213

Op deze live-opnamen, geregistreerd op 't Montreux Festival van 1977 zijn de beide bassisten Ray Brown en Niels Henning Orsted Pedersen solistisch en in dialoog met elkaar te horen. Voor zover ik weet de enige plaat met twee contrabassen en piano. Bijzonder is hier ook dat de eeuwig mee neuriende pianist Oscar Peterson speelt op een Bösendorfer Grand Concertvleugel. De bassisten zijn te traceren ter weerszijde van de Bösendorfer: N-H.O.P. rechts en Ray Brown links. Ook hier is de wisselwerking merkbaar tussen musici en publiek wat tot ongeken- de hoogtepunten leidt en sfeerbepalend is. De elastische ritmieken en perfect afgeronde soli van beide bassisten krijgen een extra chachet door het kernachtige, swingende pianospel van Oscar Peterson. Met groot gemak en gedreven motief vliegt hij op de van hem bekende wijze door de accoorden en voelt de twee andere snaarkunstenaars perfect aan. De complexiteiten aan snaarbewegingen van zowel bassen als piano worden getraceerd tot een hypnotiserende intensiteit die bij menig muziek liefhebber 'n gevoelige snaar zal raken in positieve zin!

JAZZ NIEUWS

Het North Sea Jazz Festival dat van 11 t/m 13 juli in Den Haag wordt gehouden, is geteisterd door afzeggingen van prominente musici zoals het kwartet van Wynton Marsalis, bluesgitarist Albert King en de groep Manhattan Transfer. Volgens organisator Paul Acket is de vrees onder Amerikanen besmet te raken met radioactiviteit of ten prooi te vallen aan terrorisme in Europa, groot. Hij wijt de angst aan de invloed van de Amerikaanse televisie omdat continu de gevolgen van radioactiviteit en terrorisme worden ver- toond. Zangeres Ernestine Anderson vroeg in alle ernst of je in Nederland nog wel buiten kon lopen. Manhattan Transfer wordt vervangen door Wall Street Crash, Wynton Marsalis door het trio McCoy Tyner met Freddie Hubbard, Woody Shaw en Joe Henderson als gasten. Albert King wordt door de blues en soulband van Clarence Carter vervangen.

Verdere prominenten zijn o.a. Miles Davis, Ray Charles, George Shearing, Billy Eckstine, The Gil Evans Big Band, het Nederlandse Metropole Orkest, een Alto Saxophone Choir van negen altisten onder wie Lee Konitz, Marshall Royal, Julius Hemphill, Oliver Lake, Richie Cole, Paquito d'Rivera en Piet Noordijk. Het trio van pianist Hank Jones neemt de begeleiding voor zijn rekening.

Twee Haagse bioscopen zijn in de programmering betrokken. In de "Uit- kijk" wordt een voor North Sea geheel nieuw filmprogramma geboden met in Nederland niet of nauwelijks eerder vertoonde films van grote jazz-histo- rische waarde. In "Studio 2000" vin- den uitsluitend concerten plaats van befaamde pianisten, hetzij solo, in duo of maximaal met bas/drums begelei- ding. Enkele namen zijn: Ahmad Ja- mal, Michel Retrucciani, Hank Jones, Martial Solal, George Wallington, Jay McShann en Cedar Walton. Alleszins de moeite waard!

JAZZ OP DE RADIO

door Theo Vermeulen

Dat radio voor cultuur en recreatie van belang is voor vele mensen, is kennelijk niet tot de politiek doorgedrongen. In de medianota van de betreffende minister, de heer Brinkman, voert televisie en het gekrakeel daar om heen de boventoon. Radio, met name de kwaliteit, komt er nauwelijks aan te pas. Als er al cultuur wordt uitgezonden via de radio kan men kanttekeningen maken ten aanzien van programmering en techniek. Omtrent de techniek heeft John van der Sluis in het aprilnummer van dit blad al hetéén en ander op papier gezet. Wat betreft de programmering zal het duidelijk zijn dat de verzuiling, krappe budgettering en luistercijfers niet bepaald bijdragen tot een evenwichtig stuk radiobeleid. Het fenomeen radio dreigt steeds meer af te glijden naar pretenteloze achtergrondmuziek, terwijl men er zoveel mee kan doen. De gezamenlijke omroepen hebben tot taak dit te voorkomen, met referte omroepen behoort cultuur in al haar facetten te verbreiden en voor grote groepen toegankelijk te maken. Eén van die cultuurfacetten is de jazzmuziek.

Voor de omroepen is, afgemeten aan de zendtijd, jazzmuziek een toonkunst in de marge, gemiddeld wordt er per omroep nog geen uur per week besteed aan jazz. De AVRO is zelfs helemaal gestopt met jazzuitzendingen. Tot vòòr de zenderverwisselingen van 1 januari jl. was er het programma "Jazzpodium" van Paul van Schaik. Eerder was de AVRO al gestopt met het wekelijkse programma "Swingtime", een prima liveprogramma. Kees Buurman, manager amusement bij de AVRO zegt jazz een warm hart toe te dragen, maar vindt dat de luistercijfers teleur stellen. Toch wil hij terug komen met twee uur jazz op de radio (zouden de luistercijfers dan metéén omhoog schieten?). Maar dan zonder Paul van Schaik. Dat het tussen die twee niet boterde was me wel bekend, dat een gewaardeerd programma daar aan ten prooi valt geeft te denken...

Bij Veronica is het beleid zodanig dat men met het maken van programma's de risicofactor zo laag mogelijk houdt. Kortom, men gaat uit van de luistercijfers. Veronica scoort hoog en dat moet zo blijven. In dat patroon zijn cultuurgerichte programma's per definitie nauwelijks in te passen. Zo zendt Veronica bijvoorbeeld uitsluitend zeer populaire klassieke muziek uit op radio vier, zodat men zich geen buil kan vallen, ergo vallen de luistercijfers dan ook niet. Lex Harding, directeur radio bij Veronica, laat desgevraagd weten dat Bij Veronica is besloten géén muziekprogramma's op de radio te brengen metéén bepaalde soort muziek, dus ook geen jazzprogramma. Een vreemde uitspraak, staat haaks op de programmering: er is immers wel pop en populair-klassiek bij Veronica te beluisteren.

De TROS heeft al jaren lang het jazzprogramma "Sesjun", live uitzendingen op locatie. Het is een programma van hoog kaliber. Het wordt uitgezonden op donderdag van 23.02 tot 0.00 uur op radio 3. Vele prominente jazzmusici zijn gast geweest van presentator Cees Schrama, o.m. Buddy Tate, Winton Marsalis, de Nederlandse formatie Batida, Soesja Citroen enz. Bovendien organiseert de TROS-radio één keer per jaar, in de prille lente, "Jazz at the Concertgebouw" een happening met vele bekende formaties, vorig jaar o.m. Rita Reys, Frank Grasso Bigband met Mathilde Santing. Goed voor een paar uur live radio.

Eén uur jazz per week, verzorgd door de NCRV, op zaterdag op radio 3 van 23.02 tot 0.00 uur. Producer Skip Voogd richt zich wat betreft zijn platenkeuze op de wat behoudende jazz, afgewisseld met verzoeken van luisteraars. De NCRV heeft verder geen activiteiten op het gebied van de jazz.

KRO's Lex Lamme presenteert het programma "Jazzconnection" op maandagavond van 21.02 tot 22.00 uur op de zenders radio 1 en 2. Een informatief programma met een muzikaal portret of thema. Elke veertien dagen is er ook een "hot news agenda" omtrent het jazzleven in New York.

Een keer in de maand, in principe elke eerste maandag wordt een eigen produktie, opgenomen de vrijdag daarvoor in de KRO studio, uitgezonden. Lex Lamme streeft ernaar minder bekende formaties voor de microfoon te halen, hetgeen vaak tot positieve verrassingen leidt. Voor publiek is het mogelijk deze opnames gratis bij te wonen (Inlichtingen bij KRO-radio).

De VPRO zendt eens per veertien dagen het anderhalf uur durende programma uit: "Pierre op locatie", radio 4, 21.30 tot 23.00 uur. De presentatie en samenstelling is in handen van jazzmusicus Pierre Courbois. Het programma past uitstekend in de contouren van het VPRO radiobeleid en geeft jazz en gemproviseerde muziek, in brede zin, alle ruimte. Niet alledaagse stromingen en musici maken dit live-programma zeer boeiend en kleurrijk. In het kader van het zestig jarig bestaan van de VPRO, dit jaar, zal er op 29 mei van uit de locatie "0-42" te Nijmegen een live radiojazz uitzending worden verzorgd van 16.00 tot 0.00 uur, te beluisteren op radio 4.

Het programma NOS-jazz op vrijdag van 22.30 tot 0.00 uur op radio 4 valt in drie delen uiteen:

1) "NOS jazz geschiedenis", zeer diepgravende jazzhistorie, die wekelijks sinds 1 oktober 1979 wordt uitgezonden. Het programma duurt 30 minuten.

2) "NOS jazz digitaal", opnamen van het NOS jazz Festival 1985 in de Meervaart te Amsterdam, chronologisch en integraal. Met ingang van 11 april opnamen van "de klap op de vuurpijl" (van 27 t/m 31 december 1985 opgenomen in "De Brakke Grond" te Amsterdam). Concerten van het Maarten Altena Oktet, het orkest van Gerard Ammerlaan, het Leo Cuypers kwartet en het Greetje Bijma kwintet. Dit alles met de nieuwe digitale apparatuur van de NOS opgenomen.

3) "NOS jazz", recentelijk verschenen grammofoonplaten met muziek uit welke periode dan ook. Informatie dus. Eenmaal per maand begint het programma op vrijdag een halfuur later in verband (met de uitzending van de "Promenos-serie").

Op zaterdag brengt de NOS het programma "NOS jazzplatform" van 19.02 tot 20.00 uur op radio 1 en 2. Hier worden opnamen gepresenteerd in samenwerking met de Stichting Jazz en Gemproviseerde Muziek gemaakt in het BIM-huis in Amsterdam. Ook archiefopnamen van de NOS worden behandeld. In beide gevallen ligt het accent op Nederlandse muziek, gespeeld door Nederlandse jazzmusici.

JAZZ JAZZ JAZZ JAZZ JAZZ JAZZ JAZZ JAZZ JAZZ

"Metro's Music" op zaterdag van 22.00 tot 23.00 uur op radio 1 en 2. Het Metropole Orkest en internationale vermaarde (jazz)solisten uit binnen en buitenland. Dit programma wordt afgewisseld met "Nordring Rendez-Vous" concerten en "Metro's Special", een co-productie van de BBC en NOS, eveneens met het Metropole Orkest. Dit programma balanciert tussen jazz en amusementsmuziek.

De VARA kent ten aanzien van de jazz drie hoofdlijnen.

Ten eerste een wekelijks programma onder de titel "Jazz op Vier", dat uitgezonden wordt op maandagavond van 22.00 tot 23.00 uur, waarin vooral nieuw materiaal wordt gesignaleerd naast features over bepaalde musici en een concert-agenda wordt gelezen. Aandacht voor Nederlandse productie is sterk aanwezig. Hoofdbestanddeel is de elpee maar soms is het uur ook gewijd aan eigen opnamen.

Ten tweede een maandelijks programma onder de titel "Jazz-op-Vier-Concert", dat uitgezonden wordt op iedere eerste vrijdag van de maand van 12.00 tot 13.00 uur, waarin eigen opnamen worden uitgezonden van zowel studioconcerten als op locatie vastgelegde optredens. In het verlengde van deze activiteiten moet ook de VARA JAZZ-LP serie worden gezien. De achttiende elpee in deze serie staat op het punt te verschijnen, de elpees bevatten een gedeelte van de radio-producties die voor de "Jazz-op-Vier-Concerten" worden gemaakt; in een enkel geval worden ook historische opnamen uitgebracht.

Ten derde een serie van (dit seizoen) programma's onder de titel "Jazz in Studie", opgezet i.s.m. het Bumafonds waarin nieuwe Nederlandse jazz-ensembles worden gepresenteerd die afkomstig zijn van de Conservatoria en andere opleidingen, of uit workshops. De uitzendingen lopen dit jaar tot juni, 's maandags van 18.30 tot 19.00 uur, om de veertien dagen op radio 4. In deze programma's komen ook korte gesprekken voor met de musici over de diverse opleidingsmogelijkheden.

In de zijlijn van het VARA jazz-pakket moet zeker vermeld worden de participatie in het NOS-Festival in de Meervaart te Amsterdam, met name gericht op prestaties van jong talent op het jazzpodium.

VARA's jazzproducer Aad Bos plaats zijn jazzprogramma's op radio 4 omdat hij, evenals bij de VPRO, de jazz als kunstuiting onder de kop ernstige muziek plaatst. VARA's Muziekafdeling heeft niet alleen een relatief ruim budget voor de klassieke muziek (o.m. VARA's matinee op de vrije zaterdag vanuit het Concertgebouw) doch ook de jazz krijgt ruime aandacht.

Jazz via buitenlandse zenders

Ook in de ons omringende landen verzorgen de omroepen jazzprogramma's, doorgaans thematief of informatief. Live-uitzendingen zijn er mond-

jesmaat, wat dat betreft zijn we in Nederland beter af. Handicap is echter dat naarmate je verder van de grens woont, de ontvangstkwaliteit sterk achteruit gaat. Ook de "kabel" brengt hier geen uitkomst, omdat dit signaal ook uit de ether wordt geplukt. (Waar blijven de straalzender verbindingen voor radio met het buitenland?) Voor echte jazzliefhebbers in de goede ontvangstgebieden kan het toch interessant zijn om hun oor eens over de grens te luister te leggen. Voor hen heb ik de buitenlandse programma's schematisch op een rij gezet met een afzonderlijke frequentie-afstemlijst. Met name de BBC, France Musique en de Belgische BRT maken goede jazzprogramma's die alleszins het aanhoren waard zijn.

Het is misschien handig de nevenstaande zendschema's van de Nederlandse zenders met dat van de buitenlandse, onder handbereik van uw tuner c.q. radio te bewaren. Na verloop van tijd weet u waar u wat kunt vinden op de zenders. (Meer rendement uit de tuner) Met een goede tuner en cassette-deck kunt u dan heel wat moois registreren. Uniek vooral als het goede liveuitzendingen of opnamen betreft. Gezeten in de luisterstoel is er dan maar weinig fantasie nodig om zich te midden van het publiek te bevinden.

Zaalakoestiek, sfeerbepalende spontaneiteit zowel bij musici als publiek, muzikale spanningsvelden, geritsel van bladmuziek, soms zuchtende musici en kuchend publiek. Een symbiose van techniek enerzijds en audio & muziek anderzijds.

BELGIË		NDR 3 FM		BBC 3 AM		RADIO LUXEMBURG	
BRT 1 AM	927 kHz = 324 m	90,2 MHz = kan. 11		1215 kHz = 247 m		AM 236 kHz = 1271 m	
FM	91,7 MHz = kan. 16	95,8 MHz = kan. 29		FM 90,3 MHz = kan. 11		1440 kHz = 208 m	
	94,2 MHz = kan. 24	98,8 MHz = kan. 39		90,5 MHz = kan. 12			
	95,7 MHz = kan. 29	99,2 MHz = kan. 41		91,3 MHz = kan. 14			
BRT 2 AM	99,9 MHz = kan. 43	WDR 1 AM	702 kHz = 427 m	91,5 MHz = kan. 15			
FM	540 kHz = 556 m		972 kHz = 309 m	BBC 4 AM	200 kHz = 1500 m		
	93,7 MHz = kan. 22	FM	1593 kHz = 188 m	FM	92,1 MHz = kan. 17		
	97,5 MHz = kan. 35		88,0 MHz = kan. 3		92,7 MHz = kan. 19		
	97,9 MHz = kan. 36	WDR 2 AM	88,8 MHz = kan. 6		92,7 MHz = kan. 19		
BRT 3 AM	98,6 MHz = kan. 39	FM	92,0 MHz = kan. 17		93,5 MHz = kan. 22		
FM	1512 kHz = 198 m		720 kHz = 417 m		94,1 MHz = kan. 24		
	89,0 MHz = kan. 7	WDR 3 FM	93,9 MHz = kan. 23	BBC World Service	94,7 MHz = kan. 26		
	89,5 MHz = kan. 8		94,1 MHz = kan. 24	648 kHz = 463 m			
	89,9 MHz = kan. 10		99,2 MHz = kan. 41				
RTBF 3 AM	90,4 MHz = kan. 11		89,7 MHz = kan. 9				
FM	621 kHz = 483 m		95,1 MHz = kan. 27				
	94,1 MHz = kan. 24		95,9 MHz = kan. 30				
	96,1 MHz = kan. 37						
	99,5 MHz = kan. 42						
DUITSLAND		Deutschlandfunk		FRANKRIJK (Radio France)			
NDR 1 AM	702 kHz = 427 m	AM	155 kHz = 1935 m	Inter AM	164 kHz = 1829 m		
	774 kHz = 388 m		209 kHz = 1435 m		1071 kHz = 280 m		
	1593 kHz = 188 m		549 kHz = 546 m	FM	1161 kHz = 258 m		
FM	90,0 MHz = kan. 10		756 kHz = 397 m		93,5 MHz = kan. 22		
	90,3 MHz = kan. 11		1269 kHz = 236 m	Cult. AM	94,7 MHz = kan. 26		
	92,4 MHz = kan. 18		1539 kHz = 195 m		711 kHz = 422 m		
	92,8 MHz = kan. 19				1278 kHz = 235 m		
NDR 2 AM	972 kHz = 309 m				1377 kHz = 219 m		
(van 6.00-18.00; zo 19.00 uur)				FM	98,3 MHz = kan. 38		
FM	87,6 MHz = kan. 2			Mus. FM	88,7 MHz = kan. 6		
	89,2 MHz = kan. 7				89,9 MHz = kan. 10		
	97,8 MHz = kan. 36						
	98,1 MHz = kan. 37						
		ENGELAND		AMERICAN FORCES NETWORK (AFN)			
		BBC 1 AM	1053 kHz = 285 m	FM	89,1 MHz = kan. 7		
			1089 kHz = 275 m		93,4 MHz = kan. 21		
		FM Zie opgave BBC 2			93,6 MHz = kan. 22		
		BBC 2 AM	693 kHz = 433 m		103,3 MHz = kan. 54		
			909 kHz = 330 m	AM (dag)	1143 kHz = 262 m		
		FM	88,1 MHz = kan. 3	(avond)	873 kHz = 343 m		
			88,3 MHz = kan. 4				
			89,1 MHz = kan. 7				
			89,3 MHz = kan. 8				
			89,9 MHz = kan. 10				

Voor aangeslotenen op een centraal antenne systeem/kabel kunnen de hier opgegeven frequenties afwijken. Raadpleeg voor een juiste afstemming dan het overzicht dat de plaatselijke exploitant van het centraal antenne systeem/kabel u kan verstrekken.

EEN NEDERLANDSE FABRIKANT

Herman Bolle en John van der Sluis bezochten Frans van den Berghe

Eind vorig jaar werd de luidsprekerfabriek van BNS in Tilburg in de as gelegd. In no time werd in het eveneens Brabantse Loon op Zand een nieuwe produktiehal opgezet en was het bedrijf letterlijk en figuurlijk weer uit de brand. Directeur/eigenaar Frans van den Berghe is dan ook niet iemand die snel bij de pakken neer zou gaan zitten, integendeel hij ziet deze pakken liefst in grote containers de deur uit gaan. "Maar het moet ook weer niet te groot worden", vindt hij.

Frans van den Berghe is druk bezig met een telefonische conversatie als wij binnenkomen. Een mooie gelegenheid om eens in de produktiehal te gaan snuffelen. Drie mensen zijn daar in touw om de boxjes c.q. boxen te assembleren. Op een lange bank liggen een groot aantal luidspreker boxen van het meest verkochte type: de E12. Iemand is druk bezig de filters te monteren. De baas is intussen uitgetelefoneerd en leidt ons de hal rond. In een hoekje staan nog enkele exemplaren van de Noble Sound One, die van een ondergang in de brand gered zijn. De produktie van dit prestigeprojekt zal echter niet hervat worden. In een andere hoek van de hal staan enkele onafgewerkte Prof Monitors, luidsprekerboxen van een zeer stevig kaliber met ingebouwde versterkers voor studio doeleinden.

A&M:
Wanneer ben je in de hifi terecht gekomen?

VandenB:
In 1973 ben ik, na een bedrijf in België gehad te hebben, weer in Nederland terecht gekomen. Bij Scott. Daar ben ik dus met hifi begonnen.

A&M:
Daarvoor had je nog geen ervaring in de hifi?

VandenB:
Nee, ik werd gelijk voor de leeuwen gegooid op de hifishow in de RAI in 1973. Ik wist toen net 2 weken het verschil tussen mono en stereo en helemaal niets van techniek. Dit beeld heeft me jarenlang achtervolgd. Toen ik in '77 met BNS startte dacht men dan ook: wat weet hij nou van hifi. Ondertussen was ik echter wel 5 jaar verder en wist ik hoe de vork in de steel zat.

A&M:
Waarom ben je voor jezelf begonnen?

VandenB:
Ik was intern manager bij Cyma electronic Nederland, een onderdeel van het Amerikaanse Scott. Scott ging reorganiseren en deed z'n Nederlandse vestiging dicht. Scott kwam toe bij Auditrade terecht. Ik zat in de inventaris en ging min of meer noodgedwongen mee. Het ging een poosje erg goed met Scott, we gingen o.m. dank zij 2 beurzen van 80 naar 250 dealers, maar helaas kon ik bij Auditrade mijn

"policy" niet handhaven. Ik heb nl. altijd geknokt voor "going prijzen": voor rust in de handel. Prijzen die "gesetteld" zijn zijn ook beter voor het publiek: men krijgt de juiste kwaliteit voor de juiste prijs. Toen Auditrade met Allwave in zee ging heb ik dan ook maar m'n jas aan de kapstok gehangen. Daarna ben ik een jaar exportmanager geweest voor een Duits bedrijf dat in hifimeubeltjes deed. In die tijd kwam ik met iemand in contact die zei een luidsprekerfabriek te bezitten en toen ik daar ging kijken viel m'n mond open van verbazing: Scott en JBL kasten werden er in licentie vervaardigd. Er waren echter slechts drie grote afnemers, riskant als er eentje weg zou vallen! Om dit risico enigszins op te vangen besloten we een handelsonderneming op te richten dat een eigen merk speakers zou gaan verhandelen. Dat werd dus BNS: "Berghes Noble Sound".

A&M:
Welke marktpolitiek wilde je daarmee gaan voeren?

VandenB:
We wilden kwaliteitsspeakers gaan verkopen in de prijsklassen tussen fl. 300,- en fl. 800,-, die niet specifiek gericht waren, maar op een zo breed mogelijk publiek afgestemd. Verder moest de nadruk vallen op versterkervriendelijkheid en de kwaliteit zou de continuïteit moeten waarborgen. We kwamen met 4 modellen uit die aan deze eisen voldeden. De opzet was verder een maximum marktaandeel van 5% in Nederland te halen en 1% in

drie andere landen. Een te grote groei zou ten koste gaan van de kwaliteit. Door het wegvallen van JBL kwam de fabriek echter in moeilijkheden en ging uiteindelijk failliet. Toen zat ik met een luidsprekermerk zonder fabriek. Ik kreeg een meubelfabrikant gelukkig zo ver de fabriek over te nemen en zo kon ik toch doordraaien. De beste medewerkers zijn toen ook meegegaan. Dit resulteerde in een BNS fabriek te Bladel. Van '79 tot '82 leden we flinke verliezen, wat ons bijna de kop heeft gekost. Met een lager kostenplaatje konden we in Tilburg doorgaan. In '82 kwamen we met onze economic line o.a. de E2 en E3 die onze redding zijn geweest.

A&M:

Dat waren eenvoudige modellen, waar niet echt een ontwerper aan heeft gewerkt. Zijn er ook dure ontwerpen geweest?

VandenB:

Ja, de 394 en natuurlijk de Noble Sound One, waarvoor een kunststof kast is ontwikkeld en een apart gepatenteerd dempingssysteem. Al deze duurere modellen hebben we uitgebreid laten testen door deskundigen. Helaas hadden we de pech dat in '84 de markt voor duurere luidsprekers (boven de fl. 1.000,-) in elkaar klapte. Ook waren de ontwikkelings- en produktiekosten uit de hand gelopen en waren de speakers te duur geprijsd voor hun klasse. Ondanks dat draaiden we in '83 quitte en in '84 zelfs met winst. De topmodellen zorgden in ieder geval voor een goed image van BNS.

A&M:

Hoeveel kasten verkoop je eigenlijk per maand of jaar?

VandenB:

Als we er 1.000 per maand verkopen zijn we zeer tevreden. We verwachtten voor 1986 zelfs 15.000 stuks om te zetten.

A&M:

Onlangs is BNS met de Prof Monitor 1 op de markt gekomen. Wat was de reden om deze boxen met ingebouwde versterkers te ontwikkelen, terwijl men in Duitsland al jaren tevergeefs probeert met dergelijke systemen voet aan de grond te krijgen?

VandenB:

In 1984 stond ik met de Noble Sound One in Parijs op de AES beurs. Als je op dergelijke beurs staat blijkt je serieus genomen te worden en kwam o.m. het contact met de NOS tot stand. Zij zochten naar een fabrikant die hun ideeën voor een relatief goedkope mo-

nitor kon uitwerken. Daar ben ik op ingegaan en nadat de NOS onze boxen uitvoerig hadden getest vond men dat wij uitstekende kasten afleverden en de filters en afwerking ook vaktechnisch goed in elkaar zaten. De eerste serie van de Prof Monitor 1 showden we op de AES meeting in Hamburg en het ontwerp sloeg goed aan. Helaas zorgde de brand van begin november '85 voor een stagnatie en in maart '86 konden we pas weer starten met de Monitor. In maart '86 stonden we op de AES te Montreux, waar we veel belangstelling ondervonden vanuit het buitenland en dan vooral van omroepen uit bv. Noorwegen, Zweden en zelfs Zimbabwe.

A&M:

Is de Prof Monitor 1 nu een winstgevendende zaak?

VandenB: We zullen er niet veel verlies op lijden. De winst zal vnl. komen uit onze leerervaring, de penetratie van een voor ons nieuwe markt en het imago dat je krijgt, wat weer een stimulerende invloed heeft op de verkoop van je andere speakers.

A&M:

Je bent dus nu een serieuze gesprekspartner in het buitenland?

VandenB:

Dat klopt. Binnenkort ga ik demonstraties doen in Zuid-Duitsland (München) en er is ook veel belangstelling uit andere landen, zoals Joegoslavië waar we ook een afnemer hebben. Vlak voor de brand uitbrak, kregen we bezoek uit Australië van Harman Kardon. Met als gevolg dat we nu een container kunnen volladen met 600 stuks, die gaan volgende week weg. Zoiets is een goede steun voor onze "policy"; zo ben je niet alleen afhankelijk van wat er op de Nederlandse markt gebeurt. Door de exportmarkt heb je een grotere draagkracht.

A&M:

Vorig jaar zagen we je opeens rondlopen met Lambda speakers, dat Oostenrijkse merk. Hoe kwam dat?

VandenB:

De Lambdafabriek ging failliet, maar er bleek toch nog vraag naar deze speakers te bestaan. Toen is mij vanuit de handel gevraagd of ik Lambda modellen kon maken. Momenteel heb ik een verder voortbestaan van het Lambda merk in onderzoek. Daar kan ik nog niets over zeggen.

A&M:

In een winkel zagen we het luidspreker logicaboek. Een uitgave van BNS.

VandenB:

Dat boekje hebben we gemaakt om het publiek meer informatie te geven over luidsprekers en kasten. Het is geschreven door een deskundige op dit gebied: Wim van Bussel. Het is 16 blz. dik en wordt gratis via onze dealers verstrekt. Ook dit boekje is goed geweest voor het image van BNS.

We hebben gezien wat men ondanks tegenslagen met geestdrift en werklust kan bereiken. BNS maakt een degelijk Nederlands produkt, dat zich ook over de grenzen kan meten met de concurrentie. We zijn het niet altijd eens met alle ontwerpen, maar menen dat enkele modellen er uit springen, zoals uit onze testen al eerder is gebleken. In het algemeen kunnen we zeggen dat BNS staat voor een solide produkt, dat voor een alleszins redelijke prijs in de winkel staat. Ga zelf maar eens luisteren!

EMT, VAN-DEN-HUL OF .....?

door Henk Schenk

Wordt de positie van de EMT bedreigd?

In het huidige digitale tijdperk lijkt het erop dat de hoogste audio-regio's worden geregeerd door aloude, gevestigde weergavetechnieken. Als voorbeeld noem ik de wederopstanding van de buizenversterker, de prolongatie van de electrostatische weergever en de analoge pickup. In de laatste categorie wordt de plaats op de troon reeds geruime tijd bezet gehouden door de EMT TSD 15 van den Hul. Wellicht gestimuleerd door de "EMT-uitdaging", of door de technologische ontwikkeling, brengen de fabrikanten steeds meer elementen op de markt die een confrontatie met de digitale weergavesystemen bepaald niet behoeven te schuwen. Nu weer zijn er van huize Empire en Elac nieuwe elementen die de EMT serieus naar de kroon kunnen steken. In dit verslag zal duidelijk worden of er sprake is van een coup of niet. Als gemeenschappelijke factor speelt bij deze elementen ontwerpen de naam "van den Hul" een grote rol.

VAN-DEN-HUL

Van Empire kwam een klein jaar geleden de aankondiging van een topklasse element dat in samenwerking met Aalt-Jouk van den Hul werd ontwikkeld. De ontwikkeling heeft enige tijd in beslag genomen, maar de productie kon uiteindelijk aanvangen in de Europese afdeling van Empire gevestigd in Zwitserland. De eerste productieserie rolde van de band en vond via Translator in Nederland zijn weg naar de detaillist. Daar kwamen al gauw wat klachten over de kwetsbaarheid van de Empire MC 1000, zoals de naam luidt, van terug. Sommige exemplaren, waarvan er 1 ter redactie van Audio en Muziek belandde, zakten langzaam door de naaldophanging heen. Van deze eerste serie werden alle elementen terug naar de fabriek gestuurd.

De huidige series kennen dit euvel niet en hebben tot nu toe niets van deze problemen vertoond. De berichten luiden nu uitsluitend positief zodat een hernieuwde kennismaking op zijn plaats leek.

Inmiddels is er via Translator ook een geselecteerde versie van de MC 1000 te krijgen waaraan van den Hul zelf extra aandacht besteed, onder de titel MC 10. De exacte details over verschillen tussen de MC 1000 en MC 10 ontbreken. Het enige wat opvalt is de kleur van het elementhuisje, goud in plaats van zilverkleurig (geven de gouden vingers van Aalt-Jouk soms af?), en het typenummer. Verder ontbreekt bij de MC 10 de merknaam Empire.

Het derde element dat hier aan de orde komt is afkomstig van Elac. Aan de wieg van dit exemplaar heeft eveneens van den Hul gestaan hetgeen terug is te vinden in de opvallende uiterlijke gelijkenis met de EMT. Dit MC element is het topmodel uit de Elacreeks. Hoe de "Elac EMC vd Hul", zoals de volledige titel luidt, zich verhoudt tot de EMT en de Empire elementen is interessant, zeker ook uit het oogpunt van de gunstige prijsstelling.

DE EMPIRE MC 1000 VAN-DEN-HUL

Empire MC 1000

Dit element wordt geleverd in een luxe verpakking. In een grote pennendoos bevinden zich naast de MC 1000 ook een naaldborsteltje (van uitstekende kwaliteit, vergelijkbaar met de Discwasher alleen iets minder kwa afwerking), een schroevendraaiertje, een instel-mal met spiegellend oppervlak en een doosje met (helaas slechts) 2 stel montageboutjes.

Het element is compact uitgevoerd met een slanke behuizing dat een beetje aan een Ortofon MC 20 doet denken. Het montageplaatvorm aan de bovenzijde is langwerpig met twee "vleugeltjes" voor de schroefgaatjes. Deze vleugeltjes zijn vrij dun en deschroef-

gaatjes zijn voorzien van een getapte draad zodat de boutjes kunnen worden bevestigd zonder moertjes. Omdat de vlakjes vrij dun zijn bestaat de kans dat met het vastdraaien van de boutjes de draad wordt vernield. Normaal zal dit niet gebeuren maar de speciale imbusboutjes van heybrook die met grote kracht aangedraaid kunnen worden zijn veiligheidshalve maar achterwege gelaten. Bij de montage bleken de door Empire meegeleverde boutjes goed te voldoen en kon het element zeer stevig worden bevestigd.

Het generatormechaniek

Uit het elementhuisje steekt een fragiele naalddrager met naaldtip. De lengte van de naalddrager bedraagt naar schatting 9 mm. maar steekt voor slechts een klein deel uit het elementhuis, de rest bevindt zich veilig binnenin. De naalddrager wordt gevormd door een dun boron buisje dat even voor de spoeltjes in een dikkere (aluminium?) buis zit verankerd. Op het andere uiteinde zit de beroemde van den Hul naaldtip ingebed in een druppel lijm. Met deze speciale van den Hul lijm (in ruime mate toegepast waardoor alleen het uiterste tipje vrij wordt gehouden) wordt een zeer stabiele verbinding tussen naald en drager verkregen en daarnaast mogelijk een demping van ultrasone resonanties.

Achterop de naalddrager ziet men de spoeltjes gemonteerd. De kleur van het gebruikte spoeldraad wijst erop dat er koper is gebruikt tenzij er een gekleurde afscherming is toegepast. De kleur is echter iets te rood voor normaal koper, wie weet is het gouddraad! Het spoeltje is gewikkeld op een kruisvormig anker van normale afmetingen. De rest van het systeem onttrekt zich aan de waarneming binnenin het huisje. Aan de buitenkant aan men de krachtige magneet herennen aan de hardnekkigheid waarmee het schroevendraaiertje naar het element wordt getrokken. Het hier voor veel gebruikte materiaal somarium-kobalt wordt waarschijnlijk ook in dit element toegepast.

Voor het overige vallen alleen de verulde aansluitpinnen op die vrij dun zijn uitgevoerd en de zes kleine schroefkopjes waarmee het huisje gesloten wordt gehouden.

Elac EMC van den Hul

Dit element valt op door zijn openhartig uiterlijk. Letterlijk niets blijft voor het oog verborgen door het ontbreken van een huisje rond het element. Zelfs de basis waarop het generator-mechaniekje is opgebouwd is van doorzichtig materiaal gemaakt (misschien perspex of een of andere acryl-variant). Deze open structuur is wel bekend van de EMT. Ook in dit geval zien we weer de lange boron naalddrager met de van den Hul tip. Het boron staafje wordt nu zeer dicht voor de spoeltjes pas omvat door een (aluminium?) metaalkleurig buisje waarna het spoelanker begint. Dit spoelanker is vrij dik als gevolg van de dubbele constructie die is toegepast om minimale interactie tussen de twee kanalen te garanderen. Ieder deel van het dubbele anker bevat de spoeltjes voor 1 audio-kanal. Het gebruikte draad ziet er zilverkleurig uit met een zachte bruinachtige glans, wellicht van de isolatielaag. De magneet en anker constructie is analoog aan die van de EMT maar iets kleiner van omvang. Ook zijn een aantal afgelpunten anders van opzet. De spoeldraadjes lopen door het ronde magneetanker naar achteren het element in. Vervolgens lopen deze hele dunne draadjes vanuit het ronde ankerstuk om de achterpool heen naar de aansluitpinnen. Langs deze weg zijn de draadjes vastgelijmd op de ankerstukken zodat er nooit een loshangend draadje kan worden vernield. Tevens krijgen eventuele resonanties in deze draadjes, die rechtstreeks aan de spoeltjes vast zitten, geen kans. Al met al geeft dit element een uiterst verzorgde indruk. Daarbij heeft de open constructie iets aantrekkelijks voor het meer technisch geengageerde publiek.

De MC 10

Na de MC 1000 valt er over dit element weinig bijzonders meer te melden. Het kleurverschil is al genoemd en overigens onttrekt ieder mogelijk onderscheid zich aan het oog. Ook de spoeltjes zien er hetzelfde uit en de naaldtip is op dezelfde wijze gemonteerd.

Het testen

De Empire MC 1000 kwam als eerste aan bod om gemonteerd te worden. Aan de opgegeven naaldkracht kan worden afgeleid dat het element een gemiddelde tot hoge compliantie bezit waarvoor dus een arm met gemiddelde effectieve massa gekozen dient te worden. Om te beginnen werd dus een standaard aluminium buis in de Mission arm toegepast. Deze combinatie harmonieerde goed maar beviel niet in alle opzichten optimaal. Het geluid was zonder meer uitstekend maar de laatste finesses ontbraken en ik kreeg het gevoel dat dit niet geheel aan het element te wijten was. De in principe goede armbuis van Mission kon hier ook debet aan zijn. Bovendien bleek dat de compliantie van het element best een wat zwaardere arm kon velen.

In tweede instantie werd de Elac EMC gemonteerd waarbij primair dezelfde ervaringen naar boven kwamen. Ook dit element is geëigend voor een wat zwaardere arm.

De armbuis

Na deze constatering was het duidelijk dat voor een vergelijkende test het gebruik van een wat zwaardere arm geen bezwaar was. Voor dergelijke topelementen is een stevige puur titanium buis te prefereren omdat daarmee in het verleden al opmerkelijke resultaten werden geboekt. Voor deze gelegenheid is een titanium buis, voorzien van zilverdraad en vilt-demping, in de Mission 774 gemonteerd. De totale effectieve massa van deze arm bedraagt ca. 15 gr. wat naar huidige maatstaven vrij hoog is. De verwachte gehoormatige verbetering bleef niet uit. Zowel de Elac als de Empire elementen kregen een ruimtelijker karakteristiek en een subtieler hoog (zilverdraad) met een strakker, beter gecontroleerd laag (titanium) en een zeer ongekleurd middengebied. In deze arm konden de elementen zonder bezwaar worden beoordeeld.

Testinstallatie

De elementen zijn alle drie in de Mission arm gemonteerd en aangesloten op de MC ingang van de Musical Fidelity MVT voorversterker. Waar twijfel ontstond over de element/MVT combinatie is de in de MVT ingebouwde MC preamp omzeild of is de Aitos prepre ingezet. Dit is met name het geval geweest met de MC 10 van den Hul en iets mindere mate met de MC 1000 van Empire. De MVT stuurde om beurten de Krell KSA 50 of de Aitos eindversterkers aan waarna twee dubbele Quad electrostaten de keten completeerden.

Empire MC 1000

Op de meetplaat komt dit element goed voor de dag. Met een naaldkracht van 1.6 g. worden alle behalve de gevaarlijkste spoortests met goed gevolg doorlopen. Alleen in het middentonegebied is enige moeite om de groef te volgen merkbaar. De kanaalscheiding is ca. 30 dB van links naar rechts en ca 35 dB andersom. In het hoog loopt deze kanaalscheiding slechts langzaam terug tot ca. 25 dB, nog steeds een zeer fraaie waarde. De intermodulatie produkten waren schoon zonder extreme vormen aan te nemen. De toename van intermodulatieprodukten met de snijnelheden wordt keurig onder controle gehouden. Ook de verticale groefvormen geven nauwelijks problemen. In de speciale titanium armbuis lag de resonantie op ca. 7 Hz met een geringe amplitude. Wanneer een kleine mate van armdemping wordt toegepast ver-

schuift deze resonantie naar 6.5 Hz en is de amplitude nog nauwelijks waarneembaar.

Luisteren naar de MC 1000

Vanaf de eerste groef valt op dat dit een zeer open, neutraal en goed tekenend element is. De laagweergave is droog, schoon en gecontroleerd. De middentonen staan los in de ruimte, blijven altijd gedifferentieerd en vrij van vervelende kleuringen. In het hoog valt de schone, snelle kwaliteit op die bij veel elementen met lage tipmassa en een goede naaldvorm voorkomt.

De plaat van KNOA, *Sudden twists and truns* op het label OPUS 3 bevat instrumentale stukjes met veel gitaar, percussie en strijkersklanken. Door de impulsrijke en ruimtelijke opname komen de weergavekwaliteiten van elementen goed tot hun recht. De MC 1000 geeft een zeer breed en een redelijk diep geluidsbeeld. De definitie van de instrumenten valt in positieve zin op, vooral in het laag. In het midden en hoog worden de impulsen van percussie en gitaar iets harder van klank. Ook in de dynamiek, hoewel zonder twijfel erg goed, moet dit element iets inleveren ten opzichte van de referentie.

Op de plaat *Chicken Skin Music* van Ry Cooder valt op dat de totale geluidsindruk wat aan de slanke, dunne kant is, dit voornamelijk in direct vergelijk met de duurere MC 10. Het volle geluid van Ry Cooder wordt iets lichtvoetig en mist daardoor iets van de dynamiek. Het laag blijft strak en duidelijk doortekend maar mist iets van de droge kracht en het raffinement dat bijvoorbeeld een Kiseki Agaat wel heeft. Verder valt wederom op dat het beeld zeer breed en redelijk diep is.

Een zeer fraaie plaat met barock-muziek op het label Proprius is: *Anne Sofie von Otter sings Händel, Monteverdi, Telemann*. Op deze plaat worden orkest en solist fraai in de ruimte weergegeven, waarbij de volle warme klank (mezzosopraan) van Anne Sofie doortekend en dynamisch is opgenomen. Bij deze plaat komen de goede sporeigenschappen van de MC 1000 duidelijk tot hun recht. Het geluid blijft gecontroleerd en mooi gedifferentieerd, ook bij de luidste uithalen van de mezzosopraan. Het warme barokke geluid blijft aangenaam, de lichte neiging tot hardheid in het middengebied is niet storend aanwezig. Het barockensemble wordt prachtig en gedifferentieerd weergegeven.

Van Lanny MacDowell is onder de titel "Airplay" een direct gesneden plaat met populaire muziek en instrumentatie uitgebracht op het label JETON. Zoals bij veel direct gesneden platen zijn de dynamiek, de doorzichtigheid en de laagweergave fabuleus. De energieke muziek van fluitist MacDowell vaart hier wel bij. Op deze plaat valt op dat de weergave van de MC 1000 in het lage middentonegebied een fraktie onrustig en rommelig wordt in de luidere passages. Ook het slanke, dunne karakter in dit gebied maakt dat de weergave iets onduidelijk wordt en kwa dynamiek iets moet inboeten. De impulsweergave is wederom mooi waarneembaar, vooral door de schone en snelle kwaliteit in de hoge tonen weergave.

De Elac EMC van den Hul

Op de meetplaat komt dit element eveneens goed voor de dag. Met een naaldkracht van 1.75 g. worden alle spoortests met goed gevolg doorlopen. In het middentonegebied is er net iets minder moeite aanwezig dan bij de MC 1000. De kanaalscheiding ligt in de orde van rond 30 dB met opvallend geringe kanaalverschillen. De intermodulatie produkten waren goed schoon met uitzondering van de 10 kHz tot 12.5 kHz regionen, waar enige bijprodukten hoorbaar zijn. De toename van intermodulatieprodukten bij toename van de snijnelheden wordt keurig onder controle gehouden, zowel horizontaal als verticaal. In de titanium armbuis lag de resonantie op ca. 8 Hz met een gemiddelde amplitude. Een kleine mate van armdemping helpt deze resonantie nog wat te onderdrukken.

Luisteren naar de Elac EMC

De indruk van de ELAC EMC van den Hul is eveneens positief. Het geluid geeft een zeer coherente indruk over het grootste deel van het frequentiebereik. Het timbre, de toonbalans, de ruimteafbeelding en de definitie zijn zeer homogeen van kwaliteit met een kleine uitzondering voor het hoog. In het hoog ligt een geringe nadruk en de weergave is daar niet helemaal schoon en gedifferentieerd. Bij de plaat van Anne Sofie von Otter valt de mooie diepte en breedte in het stereobeeld op. De breedte doet iets onder voor de MC 1000 maar de diepte is wat beter uitgesproken, zodanig dat het gehele geluidsbeeld een realistische verhouding krijgt. De hogere lagetonen weergave lijkt iets "bewolkt" te zijn. De lage tonen zijn voller dan bij de MC 1000 waardoor het element

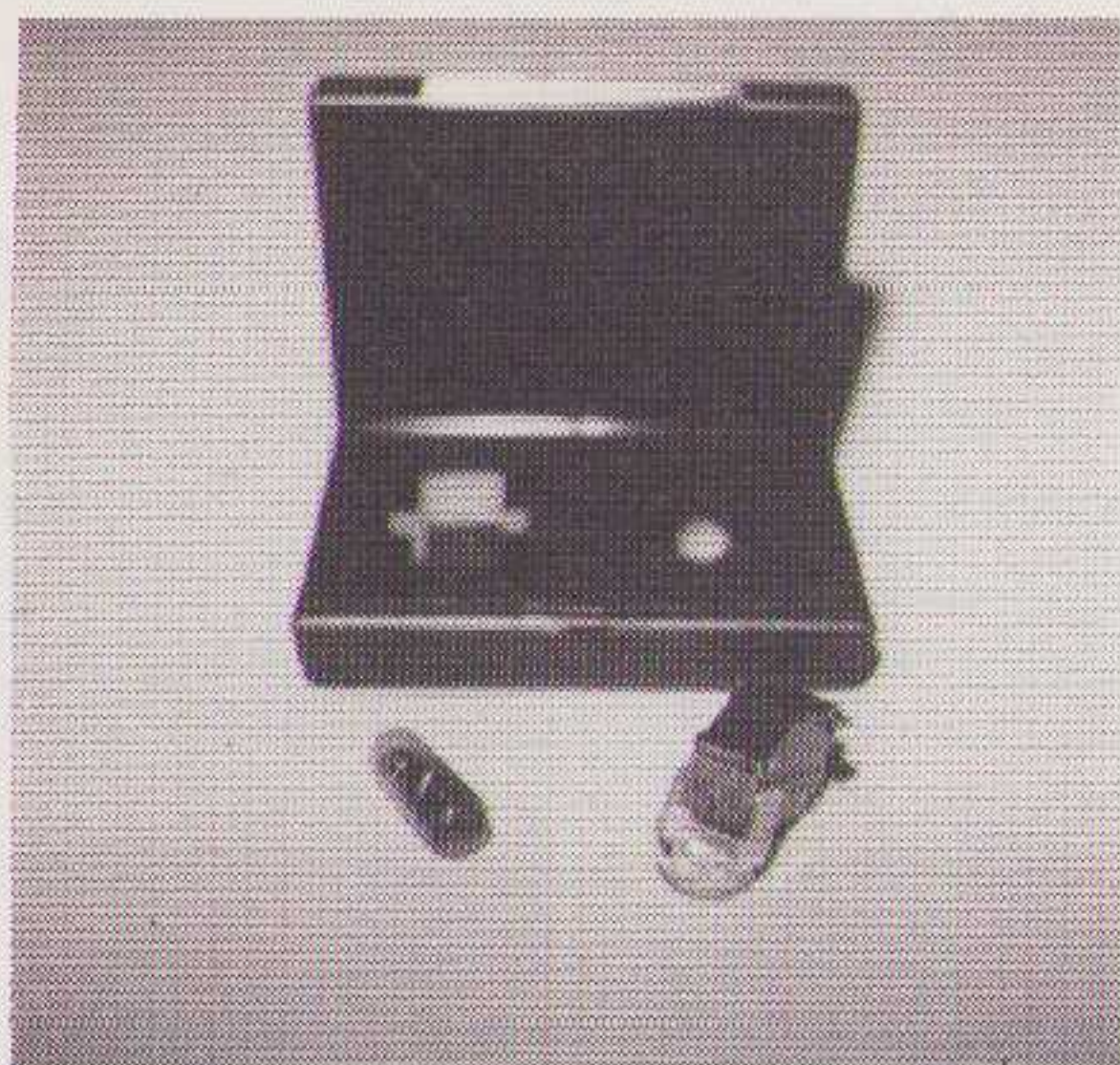
een goed fundament kent. Bij de stem van de mezzosopraan valt de s-klank er iets uit door de wat te nadrukkelijke weergave en de lichte versmering die optreedt.

Bij Ry Cooder valt de mooie integratie van het geluidsbeeld op met een mooier differentiatie van de afzonderlijke instrumenten. De vokalen worden echter iets met elkaar vermengd. Het laag is diep en vol, ondanks de iets wollige tendens.

Bij Judy Schomper (*Secret Gardens*, de eerste soloplaat van deze ex-flairk violiste) komt de viool mooi vol over zonder hardheid of verlies van timbre. Ook de fluit van Berdien Sternberg klinkt mooi en heeft goede proporties. In de orkest-weergave is de studio-opnametechniek helaas overduidelijk aanwezig en ook lassen in de opname vallen door de mand. Dit is uiteraard niet aan het element toe te schrijven.

Rossini Overtures, Academy of St. Martin In The Field. De iets doffe, ondergedetailleerde klank van deze opname wint aan glans door de wat briljante karakteristiek van de Elac. Ook in het laag, dat wat rommelig en mager op de plaat staat, wint aan klank dankzij de Elac. Zonder deze plaat te willen aanbevelen moet wel worden gezegd dat de combinatie met Elac er veel positieve facetten uitlicht. Dat komt de mooie muziek zeker ten goede.

Een moderne plaat van Chris de Burgh (*The Getaway*) klinkt fraai ruimtelijk. Het wat geknepen stemgeluid van Chris krijgt wel een beetje hardere klank dan de MC 10 laat horen. Ook de differentiatie van de stemmen in het achtergrondkoor is wat minder duidelijk hoorbaar dan bij de Empire elementen.

MC 10

De gelijkenis met de MC 1000 valt duidelijk waar te nemen waarbij een aantal verfijningen worden aangetroffen. De dieptetekening is iets ruimer

en duidelijker geworden en de klank in het middengebied is iets milder. Daarbij spoort het element bij ca. 1.6 gram opmerkelijk goed. Ook de kanaalgelijkheid is iets beter in de hand gehouden, met als gevolg dat de kanaalscheiding in beide richtingen ruim 30 dB bedraagt.

Luisteren naar de MC 10

Deze verbeteringen leiden tot de volgende gehoormatige resultaten; het beeld is dieper en stabiel, het hoog krijgt een iets zijdeachtig karakter en in het laag wint aan kracht. Toch blijft het karakter van de goedkopere broer duidelijk herkenbaar.

De stem van Chris de Burgh is nu, vergeleken met de weergave van de Elac, beter gedetailleerd maar heeft nog net niet de natuurlijke rust die hoorbaar wordt bij het gebruik van een EMT. De stemmen en de S-klanken in het achtergrondkoor zijn zeer gedifferentieerd en schoon. Hierin verheft dit element zich duidelijk boven het niveau van de twee mededingers.

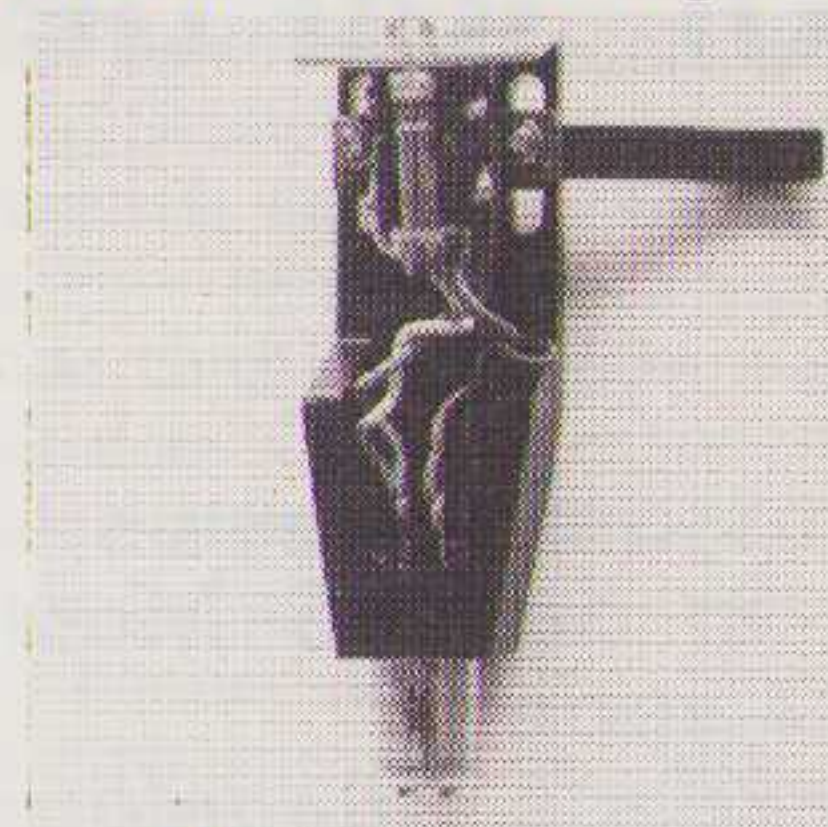
Op een plaat van Chick Corea (*Secret Agent*, een mooie Jazz-achtige schijf) valt het zeer gedifferentieerde middengebied van dit element fraai op. Ook controle over de vrouwenstem is zeer goed. Het laag is strak, snel, dynamisch en een beetje slank van karakter.

De plaat "Judith" van Judy Collins benadrukt nogmaals de gedetailleerde weergave. In het middengebied is echter een iets te geprononceerde voorgrond, en daardoor een wat te vage achtergrond, er de oorzaak van dat de dieptewerking wat geweld wordt aangedaan. Wel is de weergave van solo-instrumenten of -stemmen verbluffend goed, zowel kwa klank als kwa ruimtelijke proporties.

Op "Journey To Love" van Stanley Clarke is het laag van Stanley's bas een wonderlijke samenstelling van onderaards geborrel tot felle, hoge basimpulsen. Ondanks het iets slanke karakter is de weergave via de MC 10 snel, duidelijk doortekend en sterk aanwezig. Bij het donderende laag wordt ook de rest van het frequentiespectrum goed in de hand gehouden.

Die *Zauberflöte* van Mozart, uitgevoerd door het Vienna Philharmonic met o.a. Christine Deutekom, geeft de MC 10 nooit echte problemen. Zelfs de uithalen van de sopraan geven slechts een geringe hardheid te horen waarmee dit element zich onder de

beste kan scharen. Alleen op het gebied van dynamische contrasten bezit de MC 10 niet de gulheid van een EMT. Ook de losse, natuurlijke ruimtelijkheid van absolute topelementen is net niet in de MC 10 terug te vinden.

De EMT-VAN-DEN-HUL

Conclusie

Dit bijzondere drietal vormt een moderne uitdaging op de gevestigde referentie in het gebied tussen duizend en tweeduizend gulden. Voorheen waren de Kiseki Blue S en de Klipsch MCZ 10 "best buys", nu zijn de Empire MC 1000 en de Elac EMC van den Hul in dit gebied toegetreden. De klank van de MC 1000 doet veel denken aan de Alpha 1 van Monster en de MC 2000 (wie biedt er meer?) van Ortofon. De Elac lijkt wat meer weg te hebben van de Klipsch MCZ 10. Kwa prijs zijn beide elementen interessant te noemen als de concurrentie in ogen-schouw wordt genomen.

Een beetje los hiervan staat de MC 10. Dit element steekt net neuslengte boven het niveau van de anderen uit. Zelfs de Kiseki Blue S (in een optimale arm!) moet zich dan gewonnen geven. Daarmee stoot de MC 10 door tot het gebied van de Kiseki Agaat en de duurste Audio Technica, de AT 1000. De EMT zilverspoel blijft echter onbetwist heerser en steekt toch vrij positief af tegen de andere elementen. Ook de standaard EMT koperspoel met boron naalddrager geeft net iets meer muzikale informatie dan de MC 10.

Desondanks geeft de MC 10 alles waar een platenliefhebber om kan vragen. De prijsstelling is zonder meer reëel en steekt gunstig af bij andere super elementen. Dat hiervoor geen bijzondere, dure arm noodzakelijk is (natuurlijk wel een goede, in deze klasse passende arm) strekt verder tot voordeel.

Empire MC 1000 van den Hul,
prijs: fl. 1500,=

MC 10 van den Hul, prijs: fl. 2400,=
Distributie door Translator Nederland.

Elac EMC van den Hul,
prijs: fl. 1100,=

Import door Heres Audio.

KLASSIEKE PLATEN EN CD'S

door Jan de Kruyff

Interessant nieuws en ouds in de CBS Masterworks serie
Onbekende Händelopera als première

BARTOK

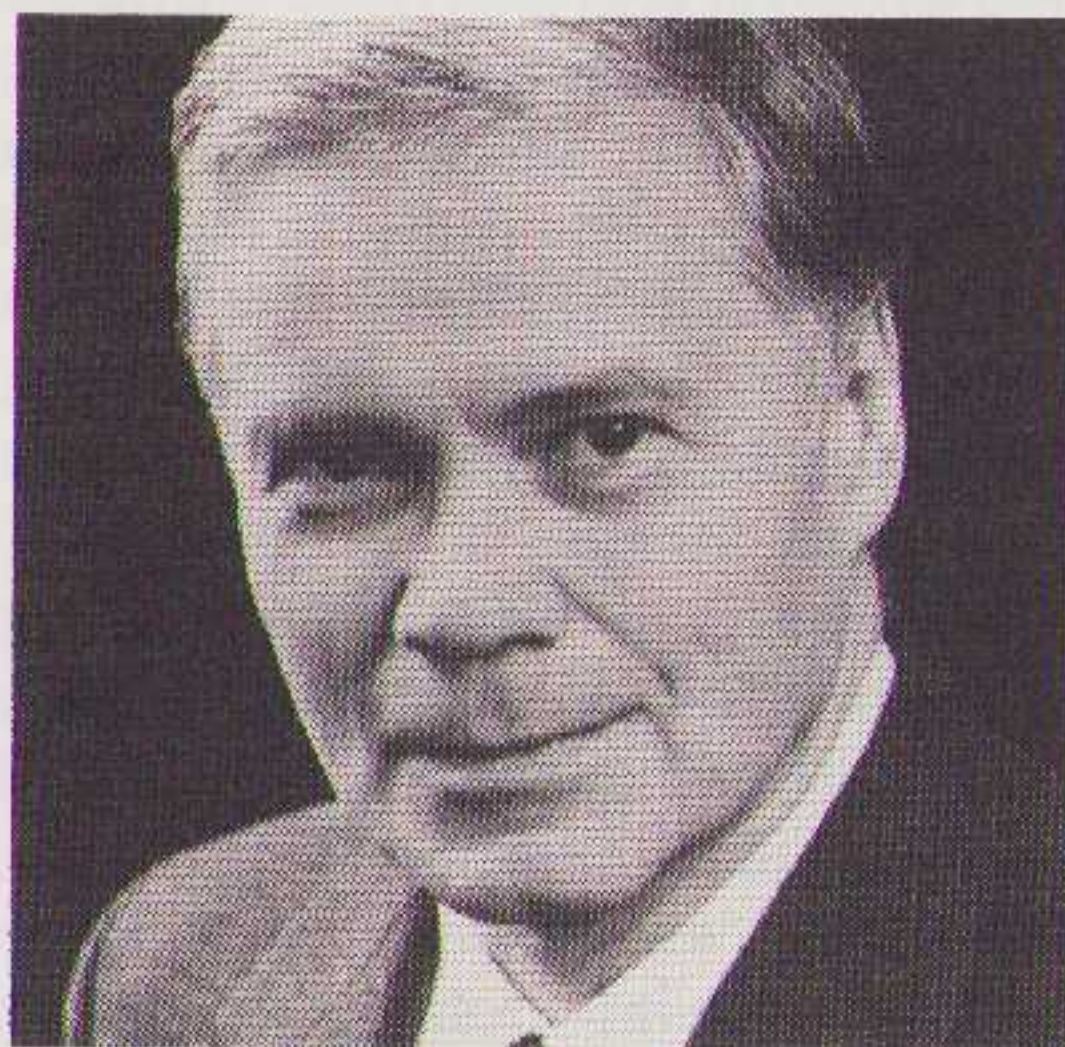
de 6 strijkkwartetten.
Juilliard kwartet.
CBS M3P 39817 (3 LP's mono).
Uitvoering: 9 - Opname: 7 - Persing: 8
- Belang: 7/8

Met ongeveer acht integrale opnamen van deze kwartetreeks principieel verkrijgbaar, kunnen ook de ouderen onder de discofielen zich nauwelijks meer de schok realiseren, die deze in 1950 in keurig mono gemaakte opnamen veroorzaakten, toen deze in '55 door Philips in licentie werden uitgebracht in Europa. Pas in '56 kwam er enige concurrentie (het Vègh kwartet op Columbia), maar eigenlijk jarenlang bleven deze indringende, alle interpretatieve, technische en stilistische moeilijkheden bagatelliserende vertolkingen een soort gouden standaard. Later deed het Juilliard kwartet in gewijzigde samenstelling (in '50 bestond het nog uit Mann, Koff, Hillyer en Winograd) deze materie nog tweemaal over: in '73 op CBS 77330 (of 6117/20) en in '82 op CBS D3-37857. Andere, "gemakkelijker", deels beter opgenomen uitvoeringen, die het hevigst in concurrentie verkeren met de lezingen van het Tokiokwartet (DGG) en het Eder kwartet (Telefunken). Met alle respect overigens voor de Hongaren, Lindsay en Tatrai. Als ik nu de beste all-round versie moest kopen, was dat vermoedelijk de nieuwste Juilliard uitgave, maar iedereen met een beetje historisch gevoel moet deze pionieropname uit de tijd dat deze muziek nog echt nieuw was zeker eens beluisteren. De verdoeking is met zorg verricht en goed geslaagd. Gelukkig werd niets gemanipuleerd, laat staan gestereofoniseerd!

BEETHOVEN

Pianotrio nr. 6 in Bes op. 97 "Aarts-hertog"
14 variaties op. 44
Eugene Istomin, Isaac Stern en Leonard Rose
CBS MP 39753
Uitvoering: 8/9 - Opname: 8 - Persing: 8 - Belang: 7/8

In 1970 verschenen Beethovens pianotrio's in de onderhavige uitvoering bij CBS, waar men nu uitgaande van opnieuw gemixte 3- en 4-spoors originele opnamen een nieuwe digitale mastertape maakte, waardoor het klankbeeld opfleurde. Het klankgemiddelde is gaver, rustiger en heeft een teruggedrongen stoorniveau. Verder is de nieuwe LP inhoudelijk gelijk aan 72856. Een directe vergelijking leert, dat het overschrijven zin heeft gehad. Ook de nieuwe persing is beter. Grappig genoeg bracht ook RCA onlangs een nog historischer gedigitaliseerde uitvoering van dit werk door Rubinstein, Heifetz en Feuermann uit. Ook andere gerenommeerde solisten waagden zich aan het werk in ad hoc groepsverband: Szeryng, Fournier en Kempff (DGG), Zukerman, du Pré en Barenboim (CBS), maar het Amerikaanse gezelschap voldoet eigenlijk nog steeds het beste met een heel romantische, "grote zaal" uitvoering vol spontane musiceervreugde als men de tendens tot een wat te grote strijkerstoon voor lief neemt. Alleen het Beaux Arts trio (Philips) biedt een evenwichtiger, klassieker concept en is nog wat fraaier vastgelegd.

Dietrich Fischer - Dieskau

BERG

vroege liederen
Dietrich Fischer-Dieskau en Aribert Reimann
HMV 27.0195-1
Uitvoering: 8 - Opname: 8 - Persing: 9
- Belang: 10

In het muziekjaar 1985 werden de barokcomponisten Bach, Händel en Scarlatti nogal overgewaardeerd met uitvoeringen van steeds weer dezelfde werken. Berg, wiens 100e geboortedag ook zonder veel tamtam te vieren was, komt er bekaaid af. Des te meer aanleiding om blij te zijn met deze plaatpremière van 22 van zijn totaal ongeveer 70 liederen. Nauwelijks eerder gepubliceerd jeugd materiaal, geschreven tussen zijn 17e en 23e jaar, dus alles vòòr 1904. Het zijn meer dan jeugdzonden, al zijn natuurlijk invloeden van Schubert, Schumann, Brahms, Wolf, Mahler en Wagner, ja volgens Fischer-Dieskau zelfs van Grieg, Rimsky, Tschaikovsky en Scriaban, aanwijsbaar. Wat niet wegneemt, dat van een grote mate aan compositorische rijpheid sprake was.

Dit materiaal was aanleiding genoeg voor Schönberg om Berg als leerling te accepteren. Interessant is ook de keuze van de teksten, die Bergs grote belevingsrijke op jonge leeftijd verraadt.

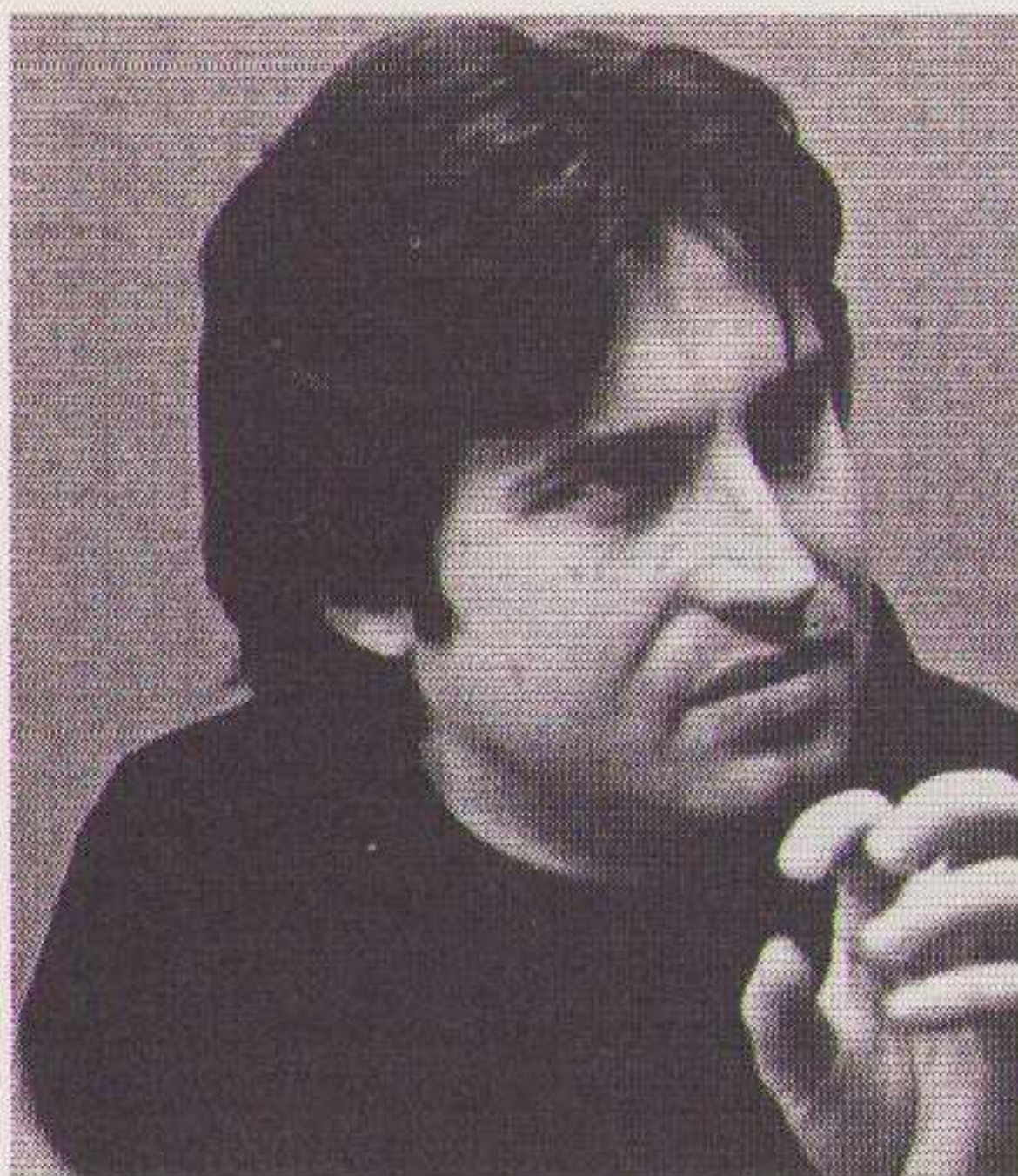
Boeiend is het gewicht der begeleidingen. Jammer overigens, dat die teksten uit auteursrechtelijke overwegingen niet zijn bijgevoegd. Ander detail: de op de plaat vermelde opusnummers kloppen niet steeds met die uit de gedrukte uitgave. Een kniesoor, die daarover valt. Fischer-Dieskau draagt dit materiaal met grote affiniteit voor het idioom voor. Hij zoekt het vooral in een fijnzinnig lyrische expressie; de dramatische kantjes komen soms wat tekort. Componist/pianist Reimann (in dit opzicht verwant met Britten!) is een boeiend, inlevingsvermogen tonend begeleider. De opname is intiem, kamermuzikaal. De uitvoerenden zijn goed in beeld gebracht in een juiste akoestiek. De muziek klinkt als een pentekening, hoewel wat ijl.

BERLIOZ

Symphonie fantastique op. 14
Philadelphia orkest o.l.v. Riccardo Muti
HMV 27.0235-1
Uitvoering: 8 - Opname: 8 - Persing: 9
- Belang: 6

Zoals van Muti te verwachten was, krijgt Berlioz' populaire opus magnum hier een verklanking vol extravert, programmatisch expliciet gemaakt effect. Hoewel orkestraal gedisciplineerd, heerst ook een zekere overmoedige, eerder Italiaans dan Frans aandoende ruigheid. Het is allemaal wel dramatisch, uitdagend en gloedvol, minder verfijnd dan bij Previn (HMV), minder idiomatisch dan bij Davis (Decca), minder gestileerd en indringend dan bij Abbado (DGG), minder verstandelijk dan bij Maazel (CBS). Wel heeft Muti een stevige, echt symfonische greep op het 1e deel; de balscène krijgt een mooie, Franse walsachtige impuls. Het 3e deel is wat weinig pastoraal, bijna te vlot, maar sterkt ook niet in schoonheid. Mooi is de suggestie van sfeervolle afstand tussen de hobo en de antwoordende althobo. De mars naar het schavot krijgt iets surrealistisch, maar de heksensabbath - nu eens met goed gestemde buisklokken en duidelijk articulerend slagwerk (grote trom!) - had dreigender, duisterder gekund. Muti is gul met herhalingen. De opname, gemaakt in de Fairmount Park Memorial Hall, heeft een mooi open karakter en een goede zaalambiance, ook in de diepte. Toch komt ook de doorteekening niets tekort. Dankzij de DMM snijtechniek en de gave persing komen ook de zachtste gedeelten mooi uit, de ppp pizzicati van violen en alten onder de klarinetmelodie na de climax uit het 3e deel bijvoorbeeld. Zelf prefereer ik een wat abstracter, minder expliciete aanpak van dit werk (bv. Davis of Abbado), maar Muti is zeker ook het proberen waard.

Riccardo Muti

GLASS

Satyagraha
Solisten, koor en orkest van de New York City Opera o.l.v. Christopher Keene
CBS I3M 39672 (3 LP's)
Uitvoering: 7/8 - Opname: 8 - Persing: 7/8 - Belang: 9

Dit opdrachtswerk van de gemeente Rotterdam beleefde daar met groot publiek succes zijn wereldpremière door de Nederlandse Opera op 5 september '80 in de Stadsschouwburg en werd her en der met evenveel succes gegeven. De uit het Sanskriet stammende titel van deze opera is te vertalen als Macht uit Liefde en is een ode aan de geweldloosheid, in casu een verheerlijking van Gandhi met in diens kielzog Tolstoi, Tagore en Martin Luther King, bien étonné de se trouver ensemble. De tekst is van Constance de Jong naar Bhagwad-Gita.

Net als bij de met Robert Wilson gemaakte "Einstein on the Beach" en de filmmuziek "Koyanisqatsi" is Glass' (geb. 1931) succes wel begrijpelijk. Hij weet het concept van minimal music met een verbluffende veelzijdigheid en veel fantasie toe te passen. Ondanks alle herhalingen is hij veel minder star-mechanisch dan Steve Reich; eerder benadert hij de zacht-slaapverwekkende vloeiende sfeer van Terry Riley. De naast en in elkaar vloeiende eenvoudige patronen, alle met 'n eigen identiteit, functioneren niet telkens alsof een schakelaar wordt uitgezet. Wie zich nader in deze materie wil verdiepen, kan te rade gaan bij Wim Mertens' "American Minimal Music" (Kahn & Averill, Londen 1983). Deze muziek vergt een speciale manier van luisteren. Men concentreert zich op de frasen en vormen, die volgens het principe van de additionele ritmiek veranderen en op de parallel daarmee veranderende ensemblekleuren. Natuurlijk geeft ook de tekst houvast. Glass, huiscomponist bij CBS (men vergelijk bv. Glassworks (73640) en Einstein (38875), ontbreekt het niet aan kennis van elektronica en opnametechniek. Onder zijn supervisie ontstond een optimale realisatie van het werk met heel goede vokale en instrumentale inbreng.

HAENDEL

Alessandro (kompleet)
Solisten en La petite bande o.l.v. Sigiswald Kuyken
HMV/Harmonia Mundi 1/2c157-16.9537-3 (3 LP's)
Uitvoering: 8/9 - Opname: 8 - Persing: 8/9 - Belang: 9

Na Tamerlano (CBS) is hier in korte tijd een tweede opera van Händel ter nadere ontdekking als plaatpremière. Alessandro dateert uit 1726, is in 3 aktes en gaat over Alexander de Grote op zijn Aziatische veroveringsreis, aan het begin van het werk aangekomen bij Sidrach. De intrige gaat over een tegen de succesvolle vorst gerichte samenzwering met de zich tegen hem kerende eigen veldheer Leonatus en geleid door Clitus. Alexander wordt terzijde gestaan door Taxiles, een bevriende Indiase koning en wordt tenderlijk bemind door twee schonen, die ter complicatie van de intrige elkaar concurrentie aandoen: de Perzische prinses Roxane, in feite zijn gevangene, en de prinses Lisaura uit Skythenland. Last but not least is daar Alexanders onderdanige dienaar Cleone. De in samenwerking met de WDR ontstane opname heeft meteen authentiek karakter door de inzet van o.a. twee countertenoren, René Jacobs in de titelrol en Jean Nirouet als Taxiles. Het orkest bevat strijkers op basis van 2 bassen, dubbel bezette fluiten, fagotten, hoorns en trompetten plus 4 hobo's, pauken en een klavecimbel. Een extra cembal met theorbé zorgt voor de continuokant. De uitvoering maakt een zeer gedegen indruk en is fraai van afwerking. Het is alleen voor de luisteraar anno 1986 wat moeilijk zich in de 18e eeuwse affektleer van Händel in zijn Italiaanse opera's te verplaatsen.

Het geheel blijft nu een beetje bij een reeks fraai aaneen geregen, stijlvol gezongen aria's e.d. Een statisch gebeuren van stropoppen. Maar verder wel overtuigend gedaan en passend als intieme kameropera duidelijk van detail vastgelegd. Heel sympathiek.

SCHUBERT

strikkwintet in C op. 163, D. 956
Yo-Yo Ma met het Cleveland kwartet
CBS IM 39134
Uitvoering: 8 - Opname: 8 - Persing: 8
- Belang: 6

Een nieuwe vertolking, die uitmunt door een kernachtige, slanke aanpak zonder sentimentele tendenzen. De Amerikanen spelen zelfverzekerd en projecteren het werk niet op grote schaal. Hun toon neigt niet naar weekheid; in zoverre zijn de vertolkingen van Pleeth en het Amadeuskwartet (DGG) of van Schiff en het Bergkwartet (HMV) "Weenser". Ma voegt zich naadloos en zonder te domineren in het ensemble. Samen zorgen de vijf musici, dat de dialektiek van schoonheid en droefheid, die dit werk bepaalt, de nodige intensiteit krijgt. Toch worden de kernachtige

thema's mooier uitgespeeld dan de zangerige. Daardoor vloeit het hemelse adagio goed zonder stollingsrisico. Aan spanning en concentratie geen gebrek, ook begeleidende stemmen krijgen alle aandacht. Ook bij de opname blijkt eenvoud kenmerk van het ware met een redelijk compact, erg geloofwaardig klankbeeld van een goede balans en met natuurgetrouwe kleuren. De plastische ruimtelijkheid blijft middel, wordt nooit doel. De dynamische waarden kloppen ook. Zeker eens proberen naast bovengenoemde platen en de meer gelijkgezinde lezing van Greenhouse en het Juilliard kwartet, ook op CBS. Eventueel ook Rostropovitch + Meloskwartet op DGG...!!

SCHUBERT

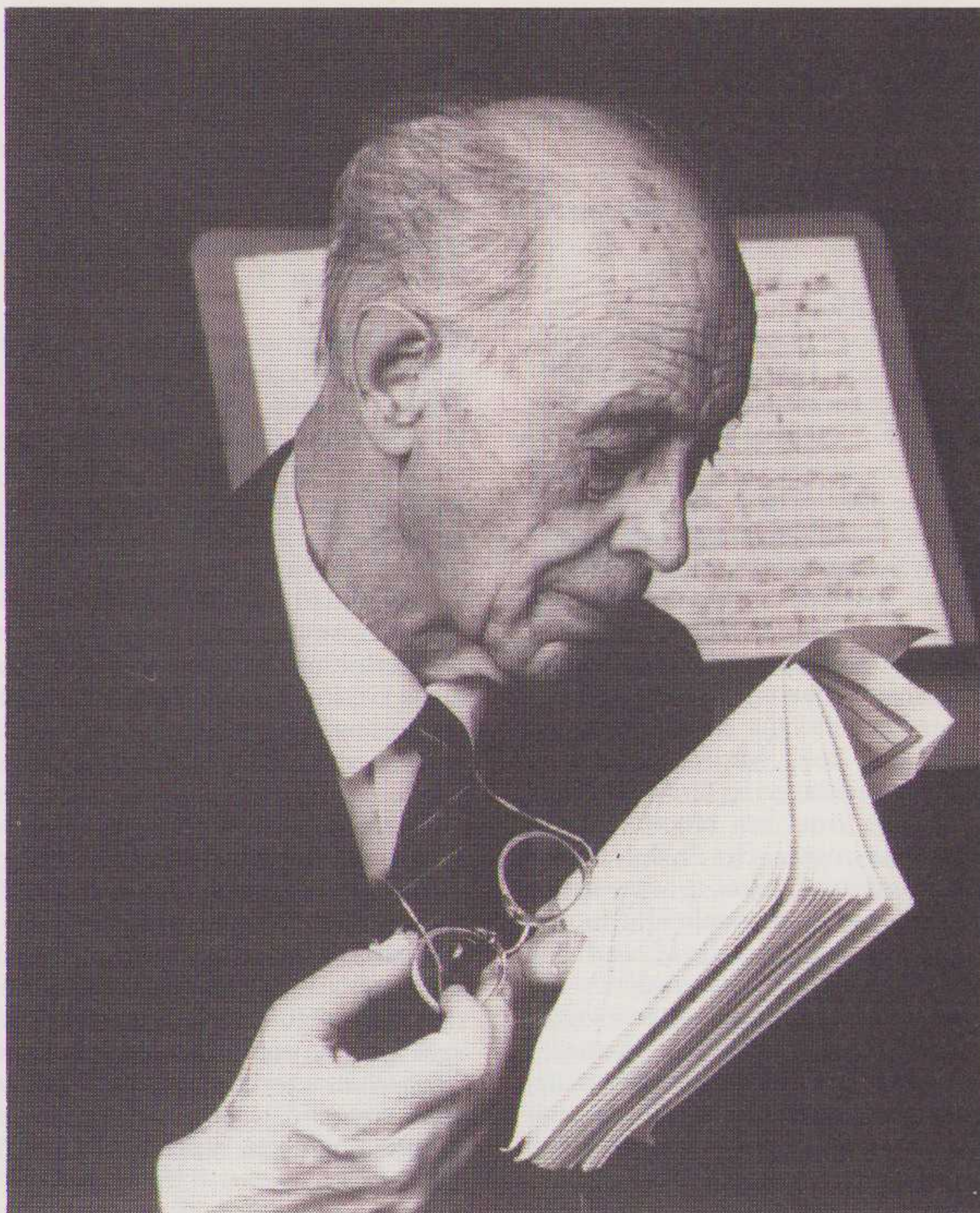
Pianosonate nr. 21 in Bes op. posth., D. 960

Rudolf Serkin

CBS 39756

Uitvoering: 8 - Opname: 7 - Persing: 8 - Belang: 6/7

In december '77 gaf Rudolf Serkin ter ere van zijn 75e verjaardag een recital in de New Yorkse Carnegie Hall, waar toen meteen deze "live" opname werd gemaakt. Hij verscheen een jaar later op CBS 79216, werd later als 61946 heruitgegeven en beleeft nu een "digitally remastered" recycling, waarvan hij aanzienlijk opfrist. Overigens moet deze zaalopname niet worden verward met de een jaar eerdere gemaakte studio opname op CBS 76501, die - typisch voor dergelijk rustig studiowerk - wordt gekenmerkt door net iets bezaaidiger tempi. Met de herhaalde expositie van het 1e deel komt dit op bijna 22 minuten speelduur, maar de spanning blijft erin, de aandacht geboeid. Serkin is in het algemeen minder provocerend traag dan Richter (Melodia), hij is pittiger dan Kempff (DGG) en spontaner, wat minder gemaniëreed en uitdagend dan Brendel (Philips), die desondanks mijn voorkeur heeft. Het andante kan minder hoekig, vloeiender; het scherzo heeft scherp gedefinieerde accenten en ritmen. Serkin gebruikt vrij veel pedaal, maar is wel zeker in aanslag en toucher. Van vermoeidheid is nauwelijks sprake. Respect voor zo'n nogal introspectieve, diep aangevoelde interpretatie, waaruit een rijke levenservaring spreekt. De opname is redelijk, maar had helderder gekund.

Rudolf Serkin

SCHUETZ

Italiaanse madrigalen, 1e band
The Consort of Musicke o.l.v. Anthony Rooley

HMV/Harmonia Mundi 1C067-16.9527-1

Uitvoering: 9 - Opname: 8/9 - Persing: 9 - Belang: 10

1985 was ook een Schütz gedenkjaar (zijn 400e geboortedag) en gelukkig wordt iets daarvan discografisch weerspiegeld. Zoals deze vrij unieke opname van zijn opus 1, 18 Italiaanse madrigalen uit 1611, 5-stemmig materiaal, geschreven in de "stille moderno", die hij in Venetië bij Giovanni Gabrieli had bestudeerd. Invloeden van Marenzio, Gesualdo, Monteverdi en Gabrieli zelf zijn aanwijsbaar in dit fijnzinnige a capella materiaal voor wisselende stemmen. Na zich al met veel succes over gelijksoortige muziek van Schütz te hebben ontfermd, pakken Rooley en de zijnen nu deze materie met evenveel stijlgevoel, levendigheid, schakeringsvermogen en afwisseling aan. Souvereine vertolkingen, prachtig van spraakdeclamatie, expressief, gaaf geïntoneerd en slank van opzet.

Ook de opname is mooi transparant en intiem. Voor haar fans: de onvolprezen Emma Kirkby is van de partij!

STRAUSS

Enoch Arden op. 38
Claude Rains en Glenn Gould
CBS 39754

Uitvoering: 8 - Opname: 7 - Persing: 7/8 - Belang: 8

Deze keurig verdoekte opname dateert uit '62 en is een curiosum: het produkt van de 26-jarige componist, dat een indruk geeft van de toen Victoriaanse Strauss, een sentimentele romance van Tennyson getoonzet op volkomen congruente wijze. Onvoorstelbaar eigenlijk, dat dezelfde componist ook Elektra en Salomé schreef. Omgekeerd, wie E. en S. bewondert, zal Enoch Arden oninteressant vinden. De vorm van het werk is ongevoel. Rains leest op dramatische wijze het gedicht, dat wordt voorafgegaan, ondersteund en onderstreept door pianomuziek, die goeddeels bestaat uit een vernuftige verstrengeling van drie Leitmotive, die de personen

uit het drama illustreren. Er moet nog een georkestreerde versie van Lucien Cailliet bestaan trouwens. De vertolkers tonen gevoel voor de nuances van 's dichters taal en 's componisten welluidendheid; ze chargeren het geheel gelukkig niet. Een voor de tijd heel goede, unieke opname.

STRAVINSKY

De Vuurvogel, Petroesjka en Le Sacre du printemps

Resp. New York filharmonisch en Cleveland orkest o.l.v. Pierre Boulez
CBS M3P 39821 (3 LP's)

Uitvoering: 8/9 - Opname: 8 - Persing: 8 - Belang: 9

Deze digitaal opnieuw gemasterde opnamen dateren uit respectievelijk 1975, 1971 en 1969 en verschenen eerder los op CBS 76418, 73056 en 72807; Petroesjka zelfs in SQ kwadro met vernevelende effecten. De remix is gelukkig stukken stabiel, duidelijker en dus beter. Zeldzaam helder en indringend is Boulez' discours in deze balletmuzieken, die hij haarscherp analyserend als röntgenbeelden neerzet. Aan ritmische impulsen en elementaire kleuren geen gebrek. Interpretatief heeft dit alles onmiskenbaar topklasse. Natuurlijk zijn er - los en ook in albumvorm - alternatieven, bv. van de wat tammere Ansermet (Decca), van de ook geweldige, maar volbloediger, bovendien wat suggestiever en warmer opgenomen Davis (Philips), van Stravinsky zelf (CBS) en van Frühbeck/Ozawa (HMV) en Haitink (Philips), favorieten voor het drietal samen zijn Davis en Boulez; van de "losse" opnamen zijn vooral Davis (Vuurvogel), Abbado, Dutoit (beide DGG) en Davis (Philips), voor Petroesjka c.q. Abbado (DGG), Davis (Philips) en Muti (HMV) de moeite.

THE HOROWITZ YEARS (1962-1973)

CBS M3 37895 (3 LP's)

Uitvoering: 6/10 - Opname: 6/8 - Persing: 7/8 - Belang: 8

Ter gelegenheid van zijn 80e verjaardag bundelde CBS materiaal van een aantal eerdere losse LP's van Horowitz in een drieplaats album "digitally re-mastered from newly re-mixed analog tapes". Horowitz in zijn meesterjaren en hier vertegenwoordigd door werk van vier componisten. Jammer genoeg zijn daar z'n geweldige Scarlattonates niet bij en ook Liszt is wat zwak vertegenwoordigd. Het geheel maakt een in alle opzichten wat wisselende indruk omdat werk en interpretatie bij Horowitz nu eenmaal niet altijd congruent zijn en omdat zijn spel, zijn bijzondere pianistiek blijkbaar altijd door de microfoons levensrecht te vangen was. Typisch is zijn wat klaterende bijna zwevende toon. Veel klinkt ook nogal afstandelijk met enigszins getemperde bassen en enige bandruis. Maar beter hoeven we niet te verwachten. Hoogtepunten uit het recital zijn Kreisleriana van Schumann (uit '69), uitmuntend door een bijna koortsachtige fantasie en virtuositeit en verder de 9e en 10e sonate van Scriabin in optimale interpretaties.

Plus Rachmaninofs 2e sonate en een paar Etudes tableaux. Schumanns Träumerei is dan weer een dieptepunt, zo gesentimentaliseerd en gemaniëreed en ook sommige brokken Chopin vertonen trekken van een nu eens morbide, dan weer hysterische melancholie. Het ergst is de Nocturne; een Ballade, Polonaise en de 2e Sonate zijn gelukkig beter, hoewel de cantilenen uit de treurmars gewinning vergen.

uitgeverij
THE ARC

heeft plaatsingsmogelijkheden voor

stagiaires
MTS - HTS
elektronica
werktuigbouw

aanmelden bij:
uitgeverij The Arc
Moltzerhof 20
Rotterdam - Schiebroek
tel. 010 46 11 988

OPROEP LUISTERPANEL

de testen van AUDIO & MUZIEK gaan o.m. over het hoorbare resultaat van een aanvulling of wijziging van een hi fi installatie.

Daarbij wordt gebruik gemaakt van een luisterpanel dat wordt samengesteld uit geïnteresseerde lezers. U kunt zich daarvoor **schriftelijk** opgeven en meedoen aan deze spannende sessies.

Vermeld duidelijk op welke avonden U wél of niet kunt. Vermeld tevens Uw telefoonnummer overdag en 's avonds.

Pierre Boulez

KLASSIEK ANDERMAAL

plaatbespreking door Thomas Terwen

Thomas Terwen (u heeft in het vorige nummer al voorlopig kunnen kennismaken) zal in *Audio & Muziek* regelmatig platen uit het klassieke repertoire recenseren die om welke reden dan ook interessant zijn. Hij is verbonden aan de Concertzender Amsterdam en heeft daar een breed pakket verantwoordelijkheden als producent, klankregisseur en programmaredacteur. Hij beluisterd platen met een Thorens TD 318 met een Denon DL 301 element, en een Micro hoofdtelefoon. Om principiële redenen schaft hij geen boxen uit de populaire prijsklasse aan. Hij heeft de violistenopleiding van het hoofdstedelijk Sweelinck Conservatorium gevolgd, en combineert de genoemde bezigheden met freelance werkzaamheden als musicus, o.a. in diverse radio-studio's.

MOZART

strijkkwartetten nrs. 18, 19 ('Dissonanten'), 20 ('Hoffmeister'), 21. Alban Berg Kwartet
Telefunken 6.42178 AW en 6.41999 AW (twee afzonderlijke platen).

Niet meer zo recent, maar wel voor een lage prijs verkrijgbaar zijn deze vertolkingen door het Berg Kwartet van de genoemde Mozartkwartetten. (In dezelfde serie zijn nog meer van deze Mozartkwartetten, gespeeld door hetzelfde ensemble, uitgebracht en momenteel verkrijgbaar.)

Het niveau van musiceren is zowel ensembletechnisch als wat betreft het interpretatieve aspect zeer hoog. De musici hebben een 'elegante' benadering, terwijl ondertussen de rijpheid en volwassenheid van deze werken volledig tot hun recht komen. De algehele 'voordracht' scoort bij deze platen dan ook het hoogst. Wat ik echter niet helemaal kan volgen, is het gevoerde beleid inzake de herhalingen. In de huidige concertpraktijk zijn musici vrij om de eerste herhaling van een (snel) eerste deel al dan niet weg te laten. Als men de herhaling wel neemt, is dit vaak op te vatten als blijk van waardering voor de klassieke

componeertrant in het algemeen of voor het onderhavige werk in het bijzonder. Het Berg Kwartet neemt bij nrs. 18, 19 en 21 deze herhaling, maar niet bij nr. 20 (het Hoffmeister kwartet).

In het laatste kwartet echter wordt deze (wel genoteerde) herhaling extra aannemelijk gemaakt door een kleine overgangspassage, welke het te herhalen gedeelte (de expositie) koppelt aan het vervolg (de doorwerking en de reprise). Deze kleine overgangspassage moet daardoor aan muzikale betekenis inboeten, wat ik betreur.

Bij de andere kwartetten is niet een dergelijke overgangspassage genoteerd, waardoor het extra motief om deze herhaling te nemen nu juist ontbreekt. Maar voor wie deze kwartetten afzonderlijk beluisterd hoeft dit helemaal geen bezwaar te zijn.

De opname klinkt prettig. Alleen valt aan de cello op, dat deze wat wollig en indirect geworden is. Niet indirect door een te grote afstand tot de microfoon, maar doordat het toonbereik van de cello kennelijk in de gebruikte opnameruimte wat aangedikt wordt. Ik hoor liever een iets droger laag, maar wel met behoud van een zekere mate aan acoustiek. Een echte belemmering om deze platen op waarde te kunnen schatten is dit alles niet, het timbre van de instrumenten komt toch nog goed tot zijn recht.

REINHOLD GLIERE

strijkoktet op. 5

Shostakowitsch

preludium en scherzo voor acht strijkers op. 11.

Dornbusch-Quartett + Buchberger Quartett Schwann Musica Mundi VMS 1046.

Dat Reinhold Glière (1875-1956) een Sowjet-componist is die componeerde in een idioom dat zich verhoudt tot de cultuurpolitieke opvattingen van het regime van na de Revolutie, is een overweging die bij deze compositie uit 1900 eigenlijk niet ter zake zou moeten doen. Toch valt bij het beluisteren

van deze muziek op, dat de balans wel erg ver in de richting van de esthetiek doorslaat. De uiteindelijke creatieve betekenis van dit strijkkoktet, gecomponeerd op een leeftijd dat de meeste grote componisten hun werk een duidelijke artistieke rechtvaardiging konden meegeven, is gering. Toch kan men niet zeggen dat Glière (één van Sergej Prokofjevs leraren!) geen kwaliteiten heeft. De partituur is zorgvuldig ontworpen en uitgewerkt, wat ondermeer blijkt uit de manier waarop de instrumentatiemogelijkheden van deze bezetting (dubbel strijkkwartet) benut worden.

Het 'preludium en scherzo' (voltooid 1925) van Shostakowitsch legt als muzikaal werkstuk, met zijn veel kortere lengte, toch veel meer gewicht in de schaal. Het meer gecomprimeerde muzikale gebeuren nodigt meteen uit tot herbeluisteren. Dit werk is qua beeldende kracht duidelijk de meerderde van het besproken werk van Glière. Toch is het goed dat deze plaat is uitgegeven. Deze uitgave heeft, wat betreft het gekozen repertoire, een duidelijke documentaire waarde, de vertolking is zeer goed en de klank van deze registratie is buitengewoon goed. De verhouding tussen direct en indirect geluid (akoestiek) is optimaal. Er wordt de luisteraar een gedetailleerd geluidsbeeld gepresenteerd, dat echter niets heeft van kaalheid of brokkeligheid. De lage strijkers hebben de moeilijk te realiseren combinatie van goede definitie en warmte meegekregen. Een groot gedeelte van de lof komt natuurlijk de accuraat spelende musici van de beide deelnemende strijkkwartetten toe. Maar het in de opnameruimte bestaande klankbeeld is ook wel op een zeer goede manier eerst geregistreerd (analoog overigens), en daarna in de groef aangebracht middels Teldec-DMM. (Voor het geval u het niet wist: Direct Metal Mastering). Gaarne uw aandacht voor deze niet-digitale opname. Ik ben benieuwd hoe een CD met hetzelfde geluidsspoor zou klinken!

R. STRAUSS

Don Quichotte, op. 35

Schönberg

concert voor cello en orkest D gr. t.
(naar M.G. Monn).

Yo Yo Ma, cello

Boston Symphony Orchestra o.l.v.
Seji Ozawa.

CBS IM 39863

De symfonische gedichten van Richard Strauss zijn niet alleen voor de musici een uitdaging als muzikale 'happening', maar zijn ook een interessant onderwerp voor de mensen die daar een registratie van maken. Dat dit soms tot uitstekende resultaten kan leiden blijkt uit deze buitengewoon belangwekkende produktie.

Het musiceren van de eminente Yo Yo Ma, geruggesteund door het Boston Symphony Orchestra is van een buitengewoon hoge graad van perfectie. 'Perfektie' dan niet alleen in speeltechnische zin: de solist en Ozawa blijken, waar dat nodig is, een bezonken lyriek ten toon te spreiden, maar daarbij komt dan, op plekken waar dat goed is, een elegante, Weens aandoende zwier. (U weet toch: Richard Strauss komt niet voor in de stam-

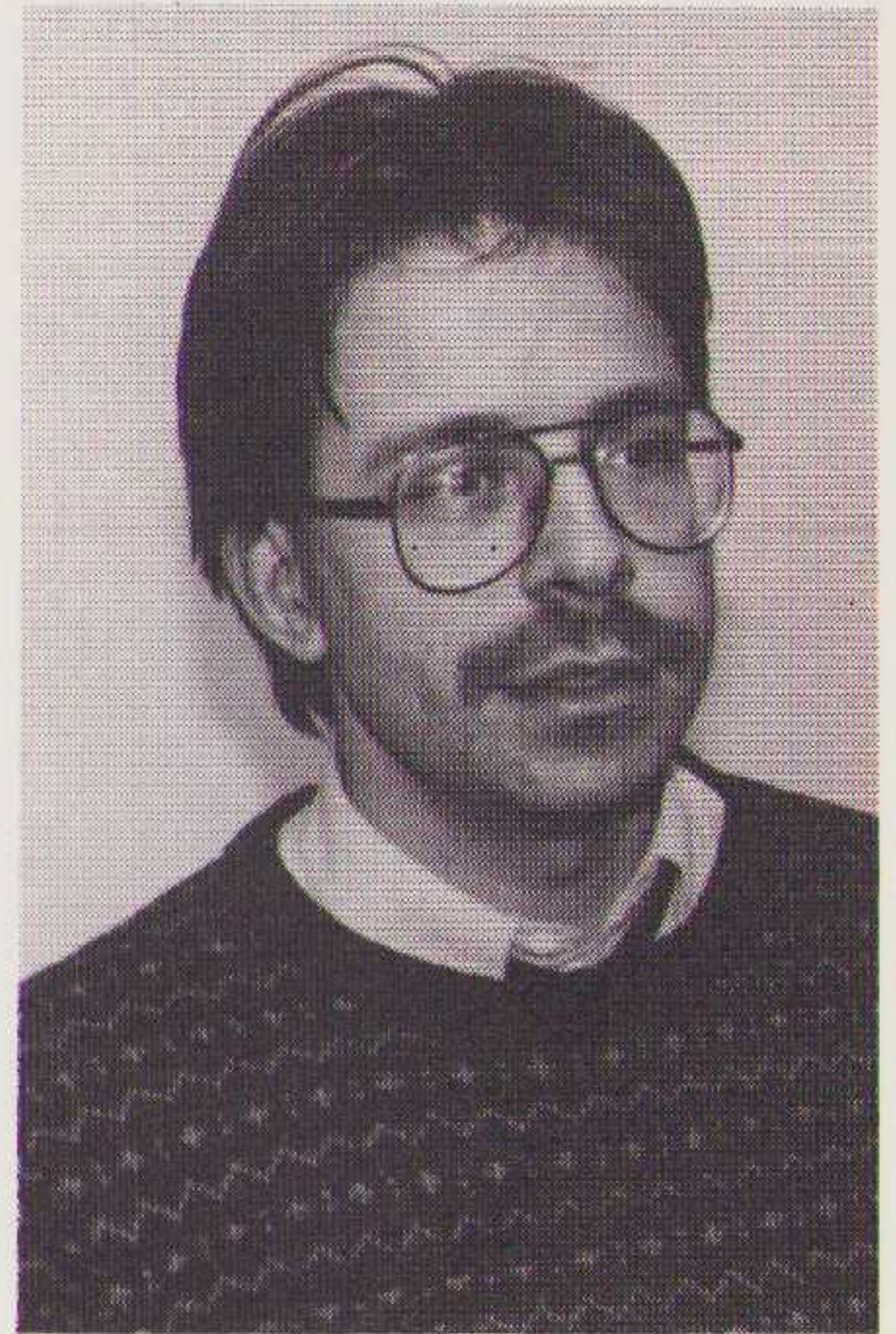
boom van de bekende Weense Strauss-dynastie.) De solist, die in dit programmatische werk de rol van Don Quichotte weergeeft, vindt waardig gezelschap in de soloaltist (die de rol van metgezel Sancho Pansa vervult) en in de concertmeestersoli.

De opname is (ver)ademend. Het orkest klinkt zeer transparant, de violen niet opdringerig, het slagwerk niet vervelend dichtbij gehaald, de altvioolsoli blijven wat op de achtergrond zoals dat in de zaal ook meestal het geval zal zijn, de soli van de concertmeester zijn briljant. De solocellist is goed belicht en klinkt haast smeltend. Het koper komt prachtig door, fagotten en overige houtblazers ook.

Een interessante opvuller op deze plaat is Schönberg's bewerking voor cello en orkest van een clavecimbelconcert uit 1746 van Matthias Georg Monn. Schönberg heeft van meerdere werken (ook bekende) uit het klassieke repertoire herinstrumentaties en bewerkingen gemaakt. Neemt u er goede nota van dat hier niet alleen maar het clavecimbel door de cello vervangen zou zijn. Het hele werk (dat overigens is opgedragen aan Pablo Casals) is opnieuw gecomponeerd in een klankidoom dat wel bij Schönberg hoort maar niet bij de tijd van Monn.

De hier gebruikte orkestrale middelen

hebben op een evenzo gelukkige manier hun weg naar de snijbeitel kunnen vinden als dat bij Don Quichotte het geval was. Ook hier geldt, dat de uitvoering uitstekend is.

HI FI DEALERS

FRED JASPER B.V.

HI - FI - VIDEO - TV - SPECIAAL- ZAAK

Leyweg 535 b

2545 GG DEN HAAG

tel. 070 - 211511 - 299891

QUALITY SELLERS

De HIFI zaak waar alles kan!

Rijswijkseweg 79

DEN HAAG gratis bellen :

06 - 022.32.32

SIMON HAPPE

hifi - video

net dat ietsje meer

Zeestraat 58

Beverwijk

tel. 02510 - 10539

JAN ROOKEN

Uniek in Groningen!

Zwanestraat 19

9712 CJ Groningen

tel. 050 - 126583

SOUND - WAVE HIFI

Een nieuwe naam in hifi land

Meyerweg 83

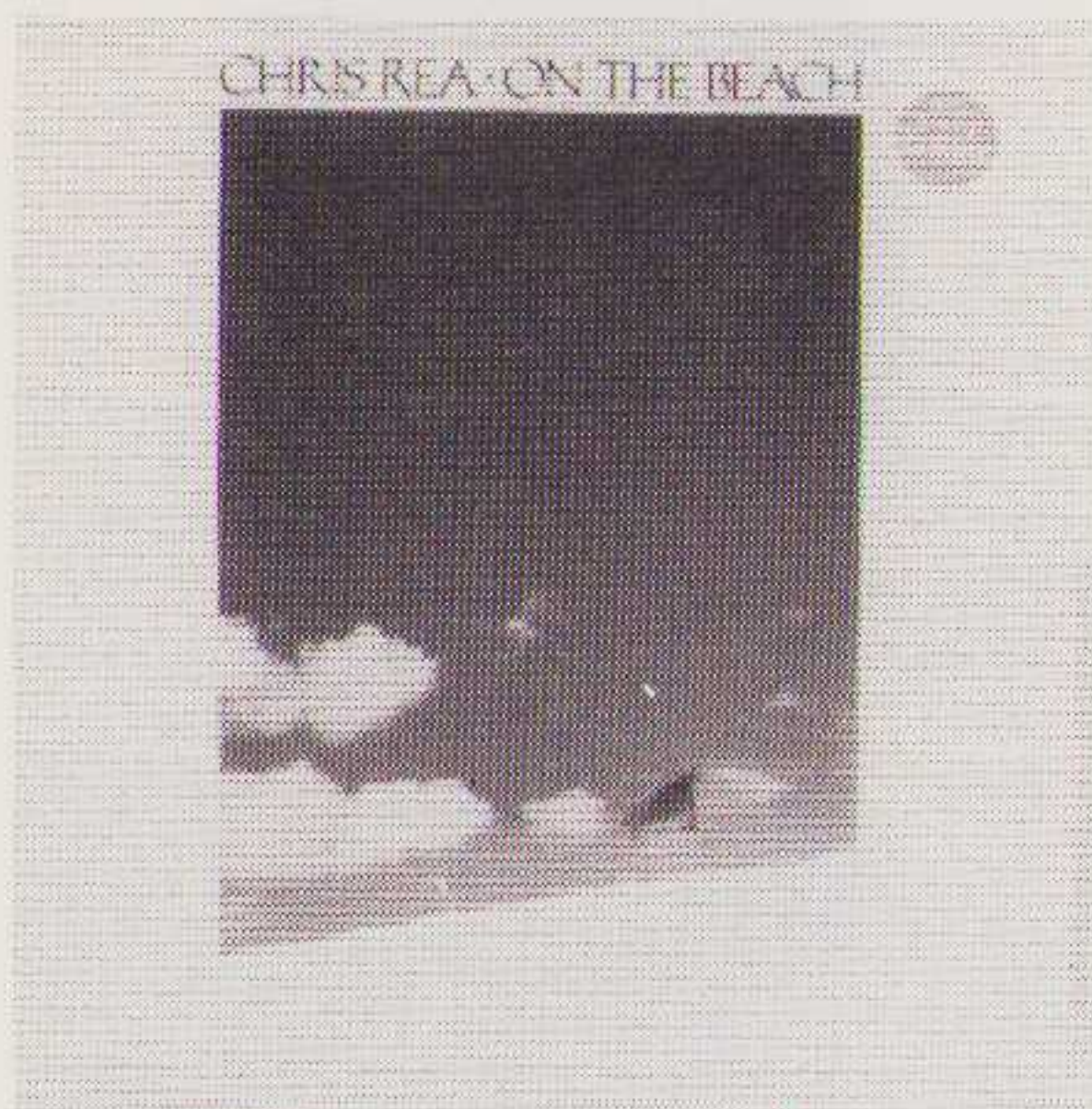
De Knipe (Heerenveen)

tel. 05130 - 88683

POP EN SPEL

door Herman Bolle

CHRIS REA On the Beach

Magnet Records 207 - 681
Belang: 7 - Opname/mix: 9 - uitv./arr.:
8

Met "On the Beach" heeft Chris Rea z'n achtste elpee afgeleverd, een goede score voor een 10-jarige carrière. Het betekent dat het Chris zowel in artistiek als commercieel opzicht voor de wind gaat. Dit is mogelijk doordat de muziek van deze componist/gitarist/zanger voor een groot publiek toegankelijk is zonder dat dit ten koste is gegaan van persoonlijkheid en muzikale zeggingskracht. De muziek op "On the Beach" is lui en meeslepend tegelijk, het luie strandleven ligt Chris Rea goed. Als golfjes op een windstille zomerdag kabbelt de muziek voort, terwijl de karakteristieke stem van Rea, die associaties met steenkolengruis oproept, als een rots boven de geringe branding staat. Alleen het nummer "It's all gone", dat ook op single is uitgebracht, en het einde van "Giverny" en "Lucky day" hebben een wat steviger aanpak gekregen. Ondanks het rustige karakter van de muziek barsten de opnames van de details; geen vreemde of gezochte geluiden maar op elkaar gestapelde rifjes van diverse gitaren, piano's en synthesizers of zoals in het nummer "Auf immer und ewig" een gedubbelde bas gevormd door een ritmische synthesizerbas en een melodieuze fretloze basgitaar. De instrumenten zijn alle zeer ruimtelijk opgenomen en/of gemixed zodat ze elkaar niet in de weg zitten en ondanks hun overdadige aanwezigheid goed te onderscheiden zijn. Af en

toe duikt er een wat geprononceerder solootje op uit de kalme zee van geluid, waarbij Rea aantoonde ook over een karakteristiek, heel mooi gitaargeluid te beschikken. Verder zorgen Max Middleton en Kevin Leach voor jazzy invullingen variërend van penetrante Fender Rhodes geluiden tot ijle synthesizerfluiten. Al met al is "On the Beach" een uiterst sfeervolle plaat geworden, die het vooral in de kleine uurtjes of op een zwoele zomerdag goed zal doen. Mocht Chris Rea binnenkort Nederland aandoen, dan raad ik aan een extra aansteker mee te nemen.

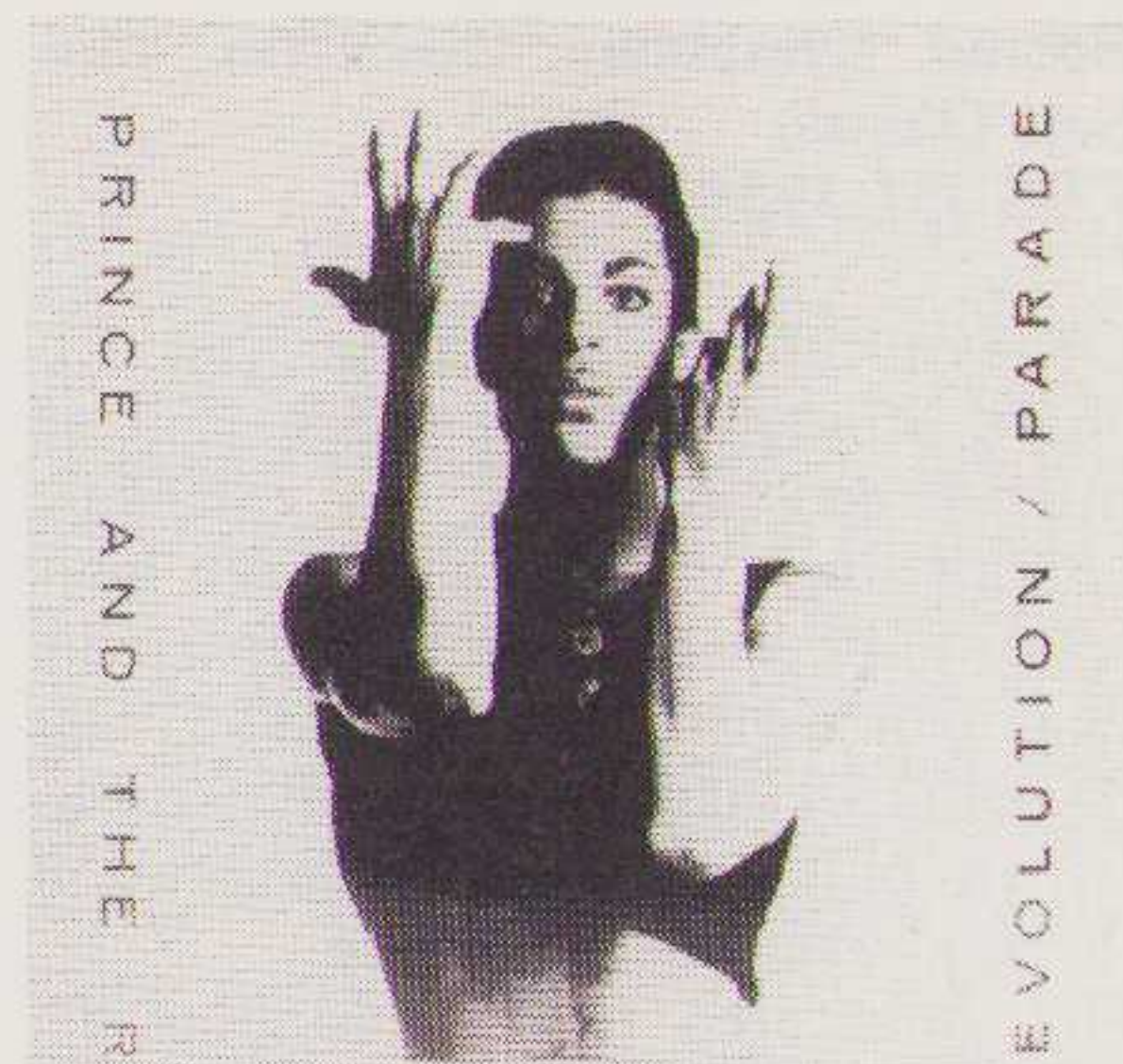
Chris Rea

PRINCE AND THE REVOLUTION

Parade

Warner Bros 925 395-1
belang: 9 - Opname/mix: 8 - arr./uitv.:
9

Prince plaatst zich graag op een voetstuk en doet er alles aan om de mythe rond zijn persoonlijkheid met saillante verhalen in de (roddel-)pers te voeden. De sterallures die Prince zich aangemeten heeft, zoals exorbitante gages en extravagante voorzieningen wil hij een keertje komen optreden, hebben naast de vele bewonderaars

minstens evenveel vijanden opgeleverd. Z'n optredens en songteksten staan stijf van de pornografische verwijzingen, wat op zichzelf al genoeg is om meer dan de helft van de Amerikaanse burgers tegen je in het morele harnas te jagen. Een andere liefhebberij van de (porno)prins is het beschermheer oftewel pooier spelen van meidengroepjes en zangeressen zoals onlangs Vanity Six, Apollonia (six) en de percussioniste Sheila E. Kortom Prince is een omstreden persoon die de wetten van de showwereld naar z'n hand heeft weten te zetten en op 25-jarige leeftijd al een geduchte reputatie heeft opgebouwd.

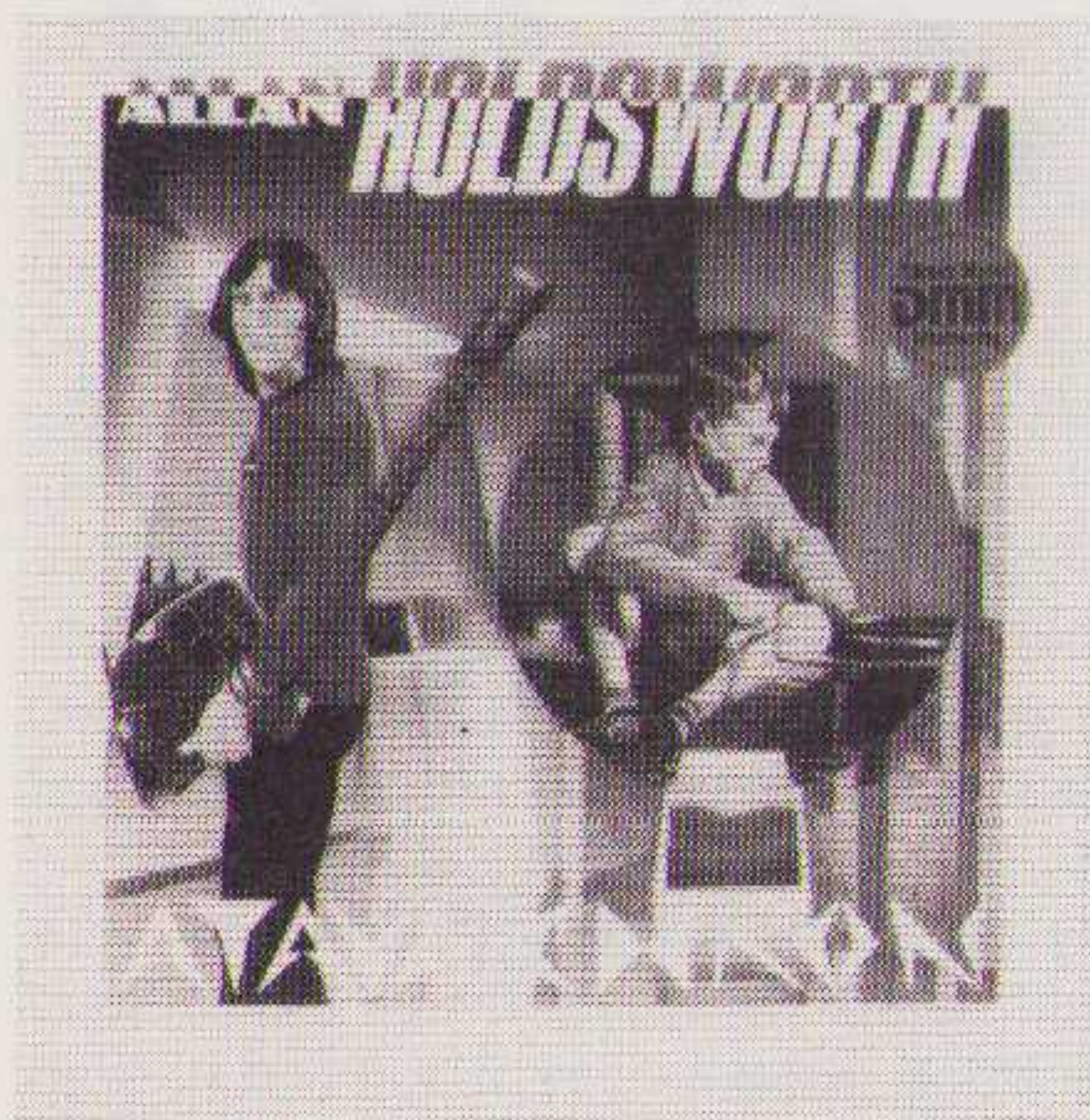
Is het gedrag van Prince, op morele gronden of niet, velen een doorn in het oog, de muziek die hij tot nu toe in de groeven heeft gezet wordt door een groot publiek gewaardeerd. Als componist, zanger en gitarist, zelfs gedoodverfd als de Jimi Hendrix van de tachtiger jaren, staat hij zeker z'n mannetje. Z'n laatste elpee "Parade" is hier weer een bewijs van. Net als de succesvolle plaat "Purple Rain", waarin de mythe van "the american dream" centraal stond, betreft het hier ook weer muziek die bij een film hoort, in dit geval: "Under the Cherry Moon". Het opvallende van Parade is, dat Prince zich op gitaar bijna niet laat horen en er in enkele nummers duidelijk romantische trekjes aanwezig zijn. De percussie staat wel zoals gewoonlijk op de voorgrond, waarbij veelal gebruik wordt gemaakt van elektronisch bewerkte of gesampelde geluiden. Dit neemt niet weg dat ook de akoestische geluiden een belangrijke rol spelen, als drums, piano en gitaar.

Er is zelfs een heel orkest ingehuurd om met zeer geraffineerde arrangementen van Clare Fischer extra kleur in het geheel aan te brengen. ("making brighter the colors black and white" zegt Prince er zelf van).

De synthese van elektronica, drum-computer/sequencer, akoestische instrumenten en orkest levert af en toe prachtige klankbeelden op, vooral daar, waar het orkest harmonisch en ritmisch uit de pas gaat lopen van het basisarrangement. Prince toont op deze plaat ook aan, niet vast te zitten aan één bepaalde stijl, maar blijkt behalve aan disco en funk verwante songs ook zeer melodieuze nummers te kunnen schrijven, zoals "Under the cherry moon", "Do u lie?", "Sometimes it snows in april" en het instrumentale "Venus de Milo" bewijzen.

Het paradepaardje van de elpee vind ik het ingetogen "Under the cherry moon" dat in samenwerking met vader John J. Nelson gecomponeerd is. Het gevolg van de optocht doet daar niet veel voor onder en is door haar veelzijdige presentatie het beluisteren van het begin tot het eind waard. Prince heeft met zijn "Parade" een hoogstandje afgeleverd. Degenen die afkeurig zijn van het gedrag van Prince, dat blijkens de hoes en sommige teksten ook al religieuze vormen heeft aangenomen, raad ik aan de plaat wel te kopen, maar de hoes in de prullenbak te gooien, blijft over: goede muziek. M.a.w. het enige wat je weggooit is de verpakking.

ALLAN HOLDSWORTH

Atavachron

Enigma 2064-1

Belang: 9 - opn./mix: 8/9 - uitv./arr.: 9 - DMM

Het muzikale leven van Allan Holdsworth is niet over rozen gegaan. Het begin van z'n carrière werd gekenmerkt door een kortstondig verblijf in

vele bands, die veelal tot de categorie "supergroepen" werden gerekend, vanwege het groot aantal muzikale zwaargewichten dat erin meespeelde. Groepen als Soft Machine, Gong en U.K. en de (begeleidings-) groepen van Bill Bruford en Jean Luc Ponty zijn hier voorbeelden van. Ondanks zijn vaak kortstondige aanwezigheid wist A.H. toch meestal een stempel op het geluid van deze groepen te drukken. Zijn karakteristieke zingende gitaargeluid en vloeiende manier van spelen waren daar debet aan. Na ervaring opgedaan te hebben en met de waardering van pers en publiek op zak dacht A.H. wel aan een solocarrière te kunnen beginnen en klopte bij diverse platenmaatschappijen aan voor een platencontract. Deze soloplannen konden echter niet de waardering wekken van de in de begin tachtiger jaren zeer voorzichtig geworden platenjongens, waarop na drie jaar vechten tegen de bierkaai de eerste elpee van A.H.'s groep I.O.U. in eigen beheer werd uitgebracht. In 1984 verscheen "Road Games" bij Warner Bros in 1985 gevolgd door "Metal Fatigue" bij Enigma. Atavachron is de eerste plaat die onder Allan Holdsworths eigen naam wordt uitgebracht. Op de hoes is hij te zien met de Synthaxe, een instrument dat blijkbaar z'n hart gestolen heeft en welk hij in bijna ieder nummer bespeelt. De Synthaxe is (zie ook A&M 86/2) geen instrument wat zelf geluid voortbrengt, maar wat met de speelwijze van een gitarist moderne synthesizers en samplers kan sturen. In het algemeen gebruikt A.H. de Synthaxe op deze plaat vrijwel alleen om de begeleidingspartijen te spelen. Aan de speelwijze is wel te horen dat we hier niet met een synthesizerspeler maar met een gitarist te maken hebben. Aanslag en akkoordopbouw getuigen hiervan. De solo's worden wel op de gitaar gespeeld, met de specifieke Holdsworthsound. De synthesizer solo's worden door toetsenmannen gespeeld. Atavachron bevat 7 nummers die alle juweeltjes zijn in het jazz-rock genre: mooie melodische lijnen en solo's, complexe akkoorden en akkoordreeksen, drukke ritmepatronen en dit alles met veel handvaardigheid uitgevoerd. De liefhebber kan dus z'n hart ophalen.

De plaat, binnenkort ook op CD, die ook geproduceerd is door A.H., klinkt zeer goed. De Direct Metal Mastering draagt bij tot deze goede kwaliteit. De drums zijn waarschijnlijk ambient (van afstand) opgenomen, waardoor ze mooi ruimtelijk klinken, maar in het totale geluidsbeeld wat op de achtergrond raken en wat dynamiek missen in tegenstelling tot wat bij jazz-

rock gebruikelijk is. Allan Holdsworth bewijst met Atavachron heel goed op eigen benen te kunnen staan en vernieuwend (het gebruik van de Synthaxe) bezig te zijn zonder het oude vertrouwde handelsmerk (de A.H. sound) geweld aan te doen. Dit alles gekoppeld aan de grote dosis muzikaliteit en vaardigheid die op Atavachron tot uiting komen, snap je niet waarom diverse platenmaatschappijen hem destijds niet zagen zitten. Allan Holdsworth gaat de lange weg van het onbegrepen genie.

JEAN MICHEL JARRE

Rendez-vous

Dreyfus/Polydor : 829 125-1

CD : 829 125-2

Belang: 4 - opn./mix: 9/10 - uitv./arr.: 6

Rendez-vous schijnt behalve een muzikale uiting in de vorm van deze plaat/cd te behoren tot een zeer groot opgezet multimediasproject in Houston. Als het goed is heeft dit gebeuren op 5 april plaatsgevonden, tenminste als er geen roet in het eten is gegooid als gevolg van de ramp met de Challenger, waarbij het vertrouwen in groots opgezette projecten een aardige knauw heeft gehad. Het was ook de bedoeling dat astronaut Ron McNair die deel uitmaakte van de shuttlebemanning een bijdrage zou leveren aan een nummer van Rendez-vous, nl. een saxofoon solo opgenomen in de ruimte. Dit technische hoogstandje kon om bekende redenen niet doorgaan. De muziek op Rendez-vous staat geluids- en opnametechnisch op zeer hoog niveau. Jean Michel Jarre weet uit z'n vele synthesizers uiterst dynamische en vette klanken te halen en dat is ook zo op de plaat gekomen. Helaas hebben we de sterke punten van Rendez-vous dan wel gehad. Muzikaal stelt het allemaal maar bar weinig voor en om dit gebrek te maskeren heeft J.M. Jarre de bekende obligate synthesizer-effecten zoals sequencer-riedeltjes en noise shots te pas en te onpas gebruikt. Daar

komt nog bij dat de geluiden weliswaar veel dynamiek hebben, maar dat bij het persen van de plaat waarschijnlijk iets fout is gegaan, want het mij toegezonden exemplaar vertoonde bij harde en hoge geluiden het effect van nagels over een schoolbord. Dit kan echter een exemplarische storing geweest zijn. Bij de CD-uitvoering is dit probleem natuurlijk uitgesloten.

Jean Michel Jarre

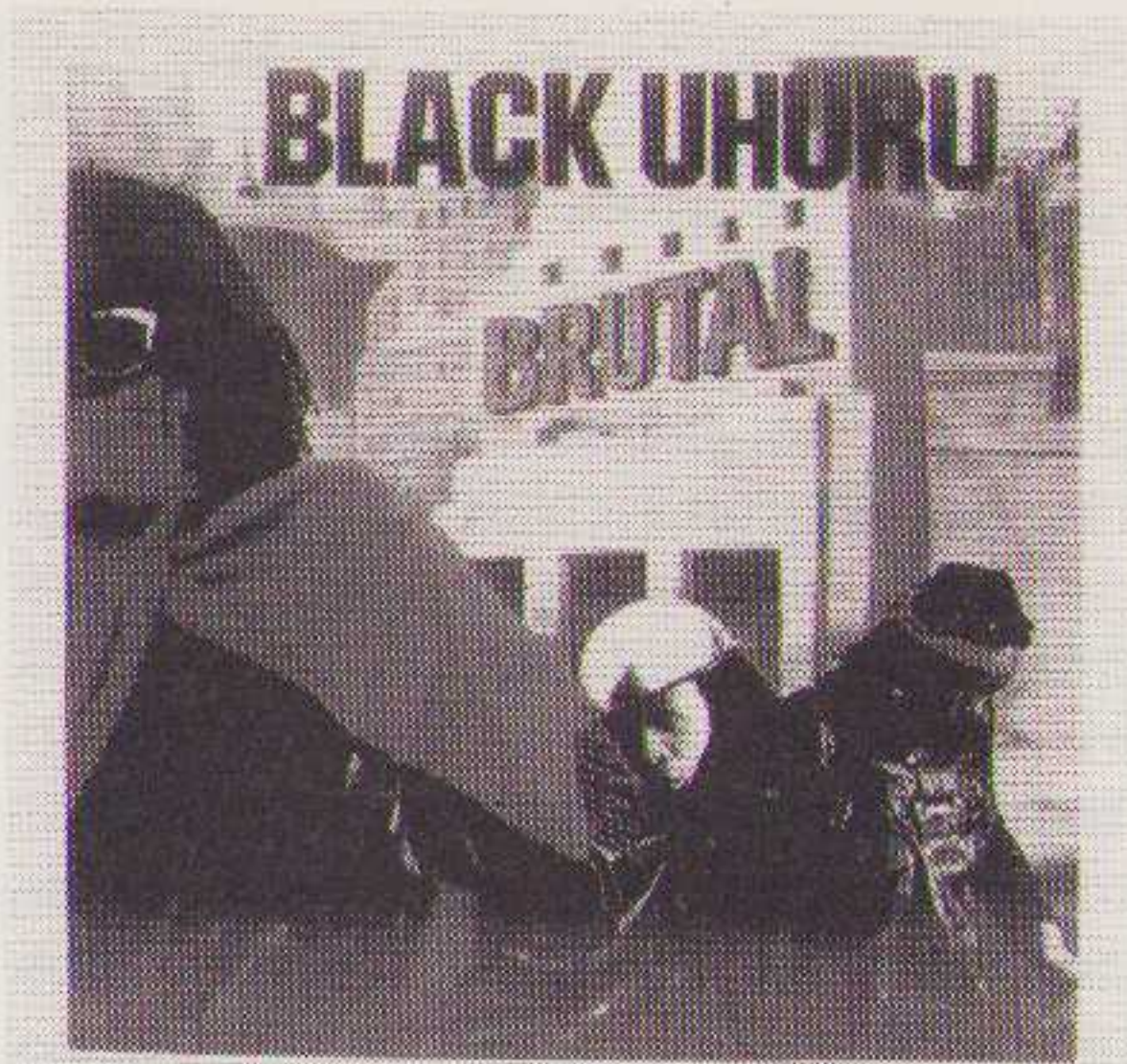
Op Rendez-vous bewijst Jean Michel Jarre dat synthesizers heel muzikaal kunnen klinken. Jammer is het dat dit in de context van hol effectbejag en muzikale bloedarmoede tot z'n recht moet komen. In tegenstelling tot wat sommigen wel beweren is Jarre zeker geen avant-gardist. Het aantal verkochte platen van hem, tegen de 30 miljoen, spreekt voor zich.

BLACK UHURU

Brutal

Munich Records 119
Belang: 7/8 - opname/mix: 8/9 - uitv./arr.: 8

Sommigen gaat de eenvormigheid van reggea snel vervelen, anderen zijn helemaal verslingerd aan deze muzieksoort, vanwege de ritmiek en soms de sociale problematiek van de ghetto's in Kingston, Jamaica die verwoord wordt. Dat aan reggea het nodige lusterplezier en zeker dansplezier te beleven valt bewijst de net verschenen plaat "Brutal" van Black Uhuru. Zonder de vaste ingrediënten van reggea uit het oog te verliezen voegt men op

"Brutal" een forse dosis muzikaliteit en creativiteit toe aan de reggeavorm, waardoor deze plaat een groter publiek zal kunnen aanspreken. De ritmesectie bestaande uit het welbekende duo Sly Dunbar op drums en Robbie Shakespeare op bas zet een zeer solide swing neer, terwijl een groot aantal instrumenten de muziek verder ritmisch maar ook melodisch ondersteunen. Het is bij reggea gebruikelijk zeer veel echo en geluidseffekten toe te passen. De echo is daarbij als een apart instrument gebruikt om op bepaalde plaatsen korte herhalingen van geluiden te bewerkstellingen. Het geluidsbeeld is verder zeer open gehouden zodat er ruimte is voor elk instrument en effect. Een bewijs dat aan de mix zeer veel aandacht is besteed. Het zangtrio Black Uhuru bestaande uit: Junior Reid, Puma Jones en Ducky Simpson heeft een zeer fris klinkende reggeaplaat gemaakt, die het verdient ook door minder fanatieke reggea-aanhangers eens beluisterd te worden.

EDWARD KA-SPEL

Cheykk, China Doll

Torso 33013
Belang: 8 - opn./mix: 5 - uitv./arr.: 7

Edward Ka-spel is zanger, tekstschrijver en componist van de Engelse groep the Legendary Pink Dots. Blijkbaar kan hij binnen dit groepsverband

niet al zijn creatieve eieren kwijt, zodat hij er ook nog een soloproject op nahoudt. Dit project heet China Doll en bracht tot nu toe al drie elpees op. Cheykk, China Doll is de vierde plaat waarop behalve Edward ka-spel ook mede LPD-lid Patrick Q. Wright te horen is. Deze drukt met compositorische bijdragen en vioolspel een belangrijk stempel op deze plaat.

De muziek bevat invloeden uit de klassieke-, de pop-, synthesizer- en tapemuziek en vormt samen met de mystieke teksten vol zwarte humor een eigen stijl. Ook de arrangementen zitten vol komische elementen terwijl de muziek zelf traag en melancholisch is. De omschrijving tragi-komische muziek is misschien daarom wel het meest op z'n plaats. Zitten de arrangementen vol creatieve vondsten, de manier waarop het een en ander opgenomen is duidt op weinig aandacht voor de technische en gehoormatige kant van de zaak. De instrumenten klinken soms lelijk verwormd en van een ruimtelijk beeld is helemaal geen sprake. Misschien ontbrak het ka-spel en compagnon aan de tijd en de middelen. Ondanks de tekortkoming blijft de sfeer van de muziek toch redelijk overeind, iets wat waarschijnlijk wel voorop zal hebben gestaan bij het maken van deze elpee. De fans van sinistere muziek zullen in ieder geval dolblij kunnen zijn met Edward Ka-spel, zhmahch...!

5 SLAG 1 WIJD

5 hit 1 miss

Pick Up Records 0032
Belang: 9 - opn./mix: 8 - uitv./arr.: 8

Na gedurende een jaar het hele Nederlandse zalencircuit platgespeeld te hebben vond men het bij "5 slag 1 wijd" tijd worden de in de zaal zo succesvol overkomende verrichtingen ook eens aan het vinyl toe te vertrouwen. Het resultaat is de elpee "5 hit 1 miss", waarvan de titel nog eens benadrukt dat het hier om 5 mannen en 1

vrouw gaat. Laatstgenoemde hanteert de tenorsaxofoon, kan als bandleider worden aangemerkt, schreef 4 composities op de plaat, zingt en heet Vera Vingerhoeds, geen onbekende in jazzkringen. De muziek van "5 slag 1 wijd" laat zich echter moeilijk als jazz omschrijven. Het is meer een mengsel van jazz, funk en pop. De jazz elementen zitten 'm vooral in de driekoppige blazerssectie. Behalve uit Vera Vingerhoeds bestaat deze uit Hans Dagelet (jawel, de acteur) op trompet en Mark Timmer op trombone en tuba. De blazers spelen een belangrijke rol in de muziek en staan in het geluidsbeeld ook vooraan. De funk- en popinvloeden worden vnl. door de ritmesectie bepaald. Deze bestaat uit Klaas ten Holt op gitaar, die 5 composities voor z'n rekening nam, Eric Eldening op basgitaar en last but not least Bart van Helsdingen op drums en percussie. Ook de songstructuur kan men uit de pophoek afkomstig noemen. De mix en de klank van de plaat houdt ook het midden tussen een jazz- en een popprodukt. Flink veel nadruk op de blazers, maar ook een stevig klinkende ritmesectie. Alleen de gitaar is wat "naar achteren" gemixed.

Veel aandacht is besteed aan de arrangementen, die live precies zo gespeeld worden als op de plaat en zo uitstekend zijn dat er ondanks de misschien wat beperkte opzet van het instrumentarium zeer veel luisterplezier valt te beleven. Dit is mede een gevolg van het feit dat men niet aan één stijl gebonden is, maar het wel zeer sterk persoonlijke groepsgeluid in diverse richtingen weet te manipuleren. Dat niet alles wat goed klinkt uit peperdure studio's hoeft te komen bewijst ook deze plaat. Hij is opgenomen in de studio's van Stichting Popmuziek Nederland en Orkater, zeker niet de meest dure en best geoutilleerde. De visie waarmee opgenomen wordt is vaak veel belangrijker en dit heeft, de omstandigheden in aanmerking genomen, tot een uitstekend resultaat geleid. Er is weinig elektronica gebruikt bij de mix, hoogstens wat galm hier en daar en verder zijn de instrumenten goed in het ruimtebeeld geplaatst, alsof je in levende lijve aanwezig bent bij een concert met de akoestiek van een kleine zaal.

De konklusie kan zijn, dat 5 slag 1 wijd een uitstekende debuutepée heeft afgeleverd, met een zeker voor Nederlandse begrippen zeer fris geluid. Uitgesproken popliefhebbers zullen het te "jazzy" vinden en voor uitgesproken jazzliefhebbers zal het wel te "poppy" zijn. Ik hoop dat een grote groep muzikliefhebbers dit vakjes denken laat voor wat het is en de

muzikale horizon verruimt. 5 slag 1 wijd is een exponent van dit denken en heeft wat mij betreft hiermee een regelrechte hit gescoord en zeker geen misser.

PLASTICLAND

Wonder Wonderful Wonderland

Enigma 2063-1

Belang: 6/7 - opname/mix: zie tekst - uitv./arr.: zie tekst

Plasticland is een Amerikaanse groep opgericht in 1980, die zich ten doel heeft gesteld de psychedelische muziek uit de tweede helft 60-er jaren weer te doen herleven. "Our music is a fresh application of the past", beweert een van de groepsleden. Dit is slechts ten dele waar. Aan de ene kant voegt men een persoonlijke interpretatie toe aan hetgeen 20 jaar een belangrijke subcultuur was, aan de ander kant kopieert men wel degelijk het geluid van enkele bekende groepen uit die tijd en is men vrijwel voorbijgegaan aan 20 jaar geluids- en opnametechniek, wat natuurlijk wel een authentiek geluid oplevert, maar niet frisser klinkt. Vooral de zang en de manier waarop deze opgenomen is, met veel holle galm, refereert sterk aan de Pink Floyd uit hun beginperiode. Het veelvuldig gebruik van 12-snarige gitaren, die veelal zeer vervormd klinken doet weer sterk denken aan the Byrds ten tijde van "Eight miles high". Het instrumentarium en de teksten zijn ook geheel in "stijl" gehouden: geen synthesizers of (drum)computers, maar orgel en mellotron, ouderwets zomende basgitaar en een bescheiden drumgeluid. De teksten betreffen natuurlijk zweverige onderwerpen. Zelfs de hoes en uiterlijk van de groepsleden zijn van 20 jaar geleden. Deze plaat dient dan ook afgedraaid te worden op een gloednieuwe stereo-installatie van 20 jaar oud bij het consumeren van geestverruimende middelen. Tot ziens op de Dam.

PLAN 9

Keep your cool and read the rules

Enigma 2034-1

Belang: 7/8 - opn./mix: zie tekst - arr./uitv.: zie tekst

Evenals de in deze rubriek besproken elpee van Plasticland betreft het hier muziek die sterk geënt is op muziek van de eind zestiger jaren. Plan 9 staat echter meer met beide benen op de grond: de muziek is vrij basaal en veel minder zweverig. Dergelijke muziek wordt nogal eens onder de noemer garagerock geplaatst, waarmee men op de oefenruimtes doelt waar de meeste van deze bandjes hun repertoire instuderen. De bandleden spelen meestal op een zeer beperkt instrumentarium en beheersen hun instrumenten nauwelijks. Dit gegeven in samenhang met een totaal gebrek aan muzikaal gevoel levert vaak wanstaltige producten op. Dit laatste geldt echter niet voor de muziek van Plan 9. "Keep your cool and read the rules" biedt voldoende oorspronkelijkheid en kwaliteit om de toets der muziekkritiek te doorstaan. Geluids- en speelttechnisch valt er van alles op deze produktie aan te merken, maar de eerlijkheid van de muziek komt goed tot z'n recht. De muziek is vrij stevig vooral veroorzaakt door het "heavy" gitaargeluid, de ritmesectie klinkt redelijk maar speelt allesbehalve strak en het orgeltje klinkt goedkoop maar effectief. Af en toe maakt men een experimenteel uitstapje naar wat meer sophisticated muziek. Als Plan 9 in het vervolg wat meer aandacht aan de produktionele kant van muziek zou besteden zou deze groep nog eens ver kunnen komen.

CLASSIFIED

GRATIS LEZERSSERVICE!

In deze rubriek worden kleine, niet-commerciële advertenties van max. 5 regels opgenomen

Deze advertenties dienen schriftelijk te worden opgegeven. Telefonische opgaven worden NIET geaccepteerd.

Wil klasse-A versterker maken, bied mijn eindblokken P831 met 225 VA transformator (5,11 Amp) en met 30.000 uF elco's en kasten, vier maanden oud, aan tegen maakprijs : f 1.000,-
tel. 020 - 333349

Te koop: Hammond orgel B-3. Het grootste toonwielorgel met lesliebox (70 W buizen). Alles in perfecte staat.
tel. 05960 - 16257

Te koop: Conrad Johnson regelversterker PV-2, Hafler DH-200 eindversterker, 2 x luidspreker Magnepan MG 1-A, Technics platenspeler SL-1500 met SME-3009-I arm. Vraagprijs incl. alle kabels f 4.500,-
Tel. 020 - 370778 (na 19 uur)

Te koop: 2-weg daline-luidsprekers 83 cm hoog. Interne bekabeling: v.d. Hul. Prof. afgewerkt. f 1.200,-
Tel. 015 - 615328

Te koop: CELESTION DL-8 luidsprekers 1 jr. oud. In originele doos. THORENS TD-320 MK-IV platenspeler, Denon DRA-350 receiver zwart 9 mnd. Nog nieuw DENON DL-110 element, Denon DRM-11 cass. deck 9 mnd oud. 2 Kenwood digitale audiotimers à f 75,-, 2 AT 818-11 microfoons zw. JBL L-96 speakers. Nakamichi BX-300 f 1950,-, BX-125 f 1125,-, Alles in perfecte staat. Is uitgebreid te beluisteren.
Tel. 05987 - 27010 (ongeregeld thuis) b.g.g. 05240 - 14890.

Te koop: MC/MM pré pré AT 832 (gepaard) plus voeding; beide in apart kastje; totale vraagprijs f 325,-
Tel. 078 - 156207 na 18.00 uur.

Te koop: Tannoy Little Red Monitor f 1500,- per paar.
Gevraagd: Translator Reflexion.
Tel. 04936 - 4389

Te koop: Luxman Tuner-versterker 1030 Audioscript mod. f 450,- Dual 714Q f 200,- Technics MC 300 el. + voor-voor versterker f 175,-
Tel. 03403 - 73592

Te koop: Bryston 1B voorversterker f 1500,- en een Fidelity Research XF-1M zilvertrafo voor MC elementen f 750,-
Tel. 050 - 251931

Te koop: Quad 34/405.2 met MC-Module f 1600,-; Nuance a. Tubes, voorversterker f 1200,-; Elipson 1704, per stuk f 1050,- gemod. met luchtspoelen en polypropyleen cond. + kabel.
Tel. 020 - 162574

Te koop aangeboden: Twee compromisloos gebouwde Ypsilon M25 eindversterkers in fraaie behuizingen, prijs f 1500,-
Tel. 02260 - 5992

Te koop wegens kleinere woning: ONKYO P3060R voorversterker, M5060R eindversterker en T9060 tuner Totaal f 3000,-; 2 LYRIC AUDIO LSII speakers in zwarte uitvoering (enige in Nederland). Prijs f 3000,-
Tel. 02975 - 60206 (na 4-7-86) na 18.00 uur.

Te koop/ruilen: 2 B&W DM70 luidsprekers, kleur grijs, nieuwe elektrotaten. f 2150,-. Pioneer tuner TX 7500 en versterker SA b9500, samen f 1350,-
Tel. 070 - 679403

Te koop: 1 Meridian Universal MC Module, f 50,- 1 GB (Zeta) Record Clamp, f 50,- Het is ook mogelijk de artikelen te ruilen tegen elk 2 nummers van The Absolute Sound.
Tel. 010 - 4659407 (Na 18.00 uur anders telefoonbeantwoorder). F. Hens.

Te koop: 1 paar schitterende fabrieksprototype transmissielijnen. 3-weg met 2-voudige akoestische aanpassingsmogelijkheid. f 1.700,- p.p.
Tel. 01687 - 3329

Te koop: 1 paar l.s. boxen B&W type D.M 2000 1 jaar oud vraagprijs f 1.900,- Onkyo draaitafel CP 1055F met MC element. Vraagprijs f 600,-
Tel. 01726 - 11133 (na 18.00 uur)

Te koop: Tandberg TD 20 A Spoelendeck 2 jr. oud. Vraagprijs 1.800,- in perfecte staat.
Tel. 043 - 436015

Te koop: Denon versterker PM-701 2 x 85 Watt + Kenwood prépré KHA50 f 950,-
Tel. 08388 - 4981

Te koop: Luxman G-II equalizer met mooie houten kast. Nieuwprijs f 1100,- nu voor f 500,- (anderhalf jaar gebruikt). Te koop: Thorens TD-160 draaitafel, incl. element Ortofon F15S. Vraagprijs f 200,-
Tel. 010 - 4346304

Te koop: Quad 33 f 350,-; Quad 303 f 350,-; Kenwood KHA 50 f 125,-; Samen f 700,-
Tel. 010 - 4852266

Te koop: TECHNICS DRAAITAFEL SL-1500 met shure SME 3009 arm en ortofon MC 20 element f 650,-; DENON DL 301 MC element f 125,-; Pickering XSV 3000 element zonder naald f 50,-
Tel. 08385 - 18556 (na 18.00 uur).

Te koop: IMF Prof. Monitor Boxen in perfecte staat. Anderhalf jaar oud. Nw.pr. f 6.000,- nu f 3.500,-
Tel. 08385 - 18556 (na 18.00 uur).

Te koop: Sansui A-60 verst. 50 W f 225,- Akai AT2650 Tuner f 225,- Goldring element MM f 45,- (Epic) Ortofon element MM f 40,-
Tel. 04920 - 22241

Te koop: Partij gebruikte Elco's 10.000 uF (micro Farad)/40 V, 10 stuks voor f 55,-
Tel. 040 - 516504 (vragen naar Herald)

Te koop: Philips CD 150, 1 mnd oud, als nw.: f 850,-
Tel. 08370 - 22552 (vragen naar Peter Cornelissen)

Te koop: Translator "Reflexion" luidsprekers in essen, inclusief standaards en in originele verpakking. Vraagprijs f 2.300,- per stel.
Tel. 01717 - 7370

Te koop: 2 x KEF B139 B basluidsprekers met 2 onafgewerkte transmissielijnkasten f 400,-
Tel. 040 - 516504 (vragen naar Herald)

Te koop: Draaitafel Sony PSX 70, zw. r. plat. 2 kg., tot. gew. 14 kg. enz. nieuw f 1.400,- nu f 500,-. Gevraagd Bryston 3B.
Tel. 030 - 716519

Te koop: 2 luidsprekers, echt notenfi-
neer. H-70 cm. Br-28,5 cm. D-26,5
cm. Laag - Volt, midden - Peerless,
hoog - Audax. Samen f 395,- te belu-
isteren na afspraak.
Tel 085 - 618522

Te koop: Phase Linear 200 eindver-
sterker (f 600,-), Luxman 820 receiver
(f 700,-).
Tel. 08370 - 22552 (vragen naar Peter
Cornelissen)

Te koop: Thorens TD 160 met Mis-
sion element f 200,- Pioneer C21
Klasse A voortrap f 325,- J.R. Sub-
woofer f 175,- V.P.I. Wiebeltafel voor
High End platenspelers f 200,-.
Tel. 070 - 607998

Te koop: ONKYO P3060 R voorver-
sterker, M5060 R eindversterker,
T9060 tuner. Totaal f 3.000,- (niet
afzonderlijk te koop). Tevens TRIO-
KENWOOD R600 wereldontvanger
30-bands AM/SBB, 5-cijferige digitale
display f 600,-.
Tel. 02975 - 60206 (na 19.00 uur)

Te koop: Quad 303 geheel gemodifi-
ceerd met zilver en AT kabel + diverse
condensatoren + geheel afgeregeld f
400,-.
Tel. 010 - 4852266

Te koop: 1 micro-DQX 1000 + CF
arm + Yamaha MC-1000 element f
2.200,-. 1 Revox A77 + 3Tapes f
1.000,-. 1 Expander DBX 1-BX f
200,-. 1 Mission arm f 250,-. Alles in
zeer goede staat.
Tel. 045 - 715021

Te koop: Audio Labor Fein f 500,-.
Gevraagd: Quad 33.
Tel. 010 - 4852266

Te koop: Zeer muzikale, niet tegenge-
koppelde A-klasse MC voorversterker,
JK Acoustics.
Tel. 078 - 173760 (na 18.00 uur)

Te koop: Thorens TD 160, Translator
imp. 4.
Tel. 055 - 334394

Gevraagd: Quad Buizeninstallatie (II,
22, FM/AM Tuners). Te koop: Pio-
neer crossover SF 500 f 125,- Hafler
DM 110 f 950,- Dynavector van den
Hul f 300,- Decca London Ribbon f
350,- p.p.
Tel. 045 - 423704

Te koop: Quad 405 f 800,- Naim Au-
dio NAP 120 eindversterker f 850,-
Kenwood KHA-50 v.voorversterker f
125,- Philips CD 104 CD-speler f
650,- Thorens TP-16 P.U.arm f 50,-
Nakamichi MB-100 v.voorversterker
+ voeding f 250,-.
Tel. 023 - 316928

Te koop: 1 paar A en T luidsprekers,
gemodificeerd model op speciale zand
gevulde voet, filters met vlakdraad-
spoelen, polyester en polypropyleen
componenten, speciale bekabeling,
hoogglans zwart gespoten. Prijs f
1.400,-.
Tel. 03450 - 18728 Loek Heuvelmans.

Te koop: 2 A & T pijpluidsprekers.
Prima gebouwd (polyprop. filter,
MDF) en Perfekt afgewerkt met zw. 2-
comp. lak (pianolak). Fraaie voet en
bovenal een zeer mooie geluidsweer-
gave. Prijs f 1375,- per paar.
Tel. 020 - 433502 (Ronald)

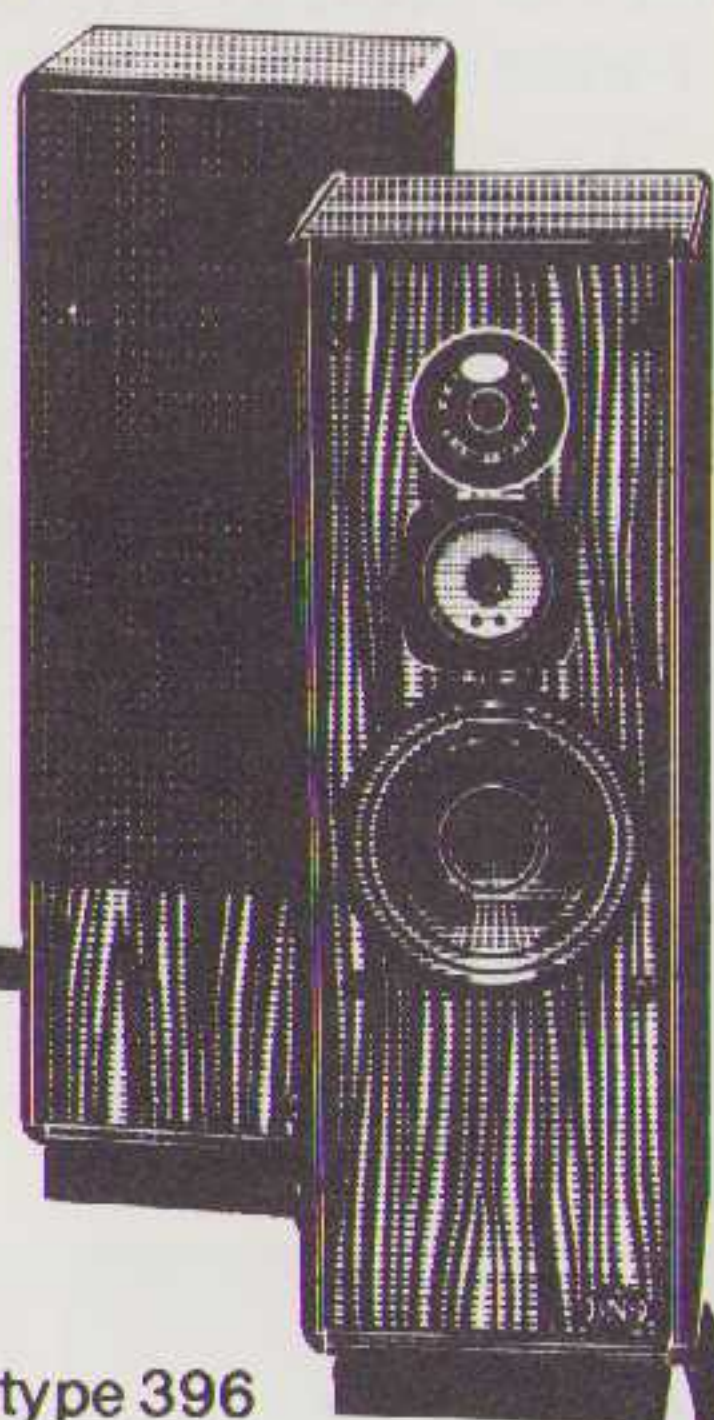
Te koop: top luidsprekers IMF Special
Application Control Monitor
(SACM). Verbeterd met zilver + OFC
bekabeling en vergulde Mitchell in-
gangen. Verkeren in perfecte staat, 8
maanden oud. Nieuwprijs f 12.000,-,
vraagprijs f 6.900,-.
Tel. 023 - 275290 (onregelmatig thuis)

Ook nú weer zingen we géén toontje lager!

Want ook onze nieuwkomer in de Quality Line - type 396 - is de kinderschoenen meteen al ontgroeid. Na de gebruikelijke tests van de "O-serie" bij de proefstations is ook dit type weer feilloos tevoorschijn gekomen.

Met deze luidspreker, een imponerende balans tussen hoog, midden en laag, geschikt voor een wat grotere ruimte, verpakt in een zeer solide constructie, **mag u een hoge toon aanslaan**, vinden wij...

afm.: 835(h) x 270(b) x 280(d)
prijs p.st. f 998,- / Bfrs. 19.800,-
uitv.: noten, eiken, zwart

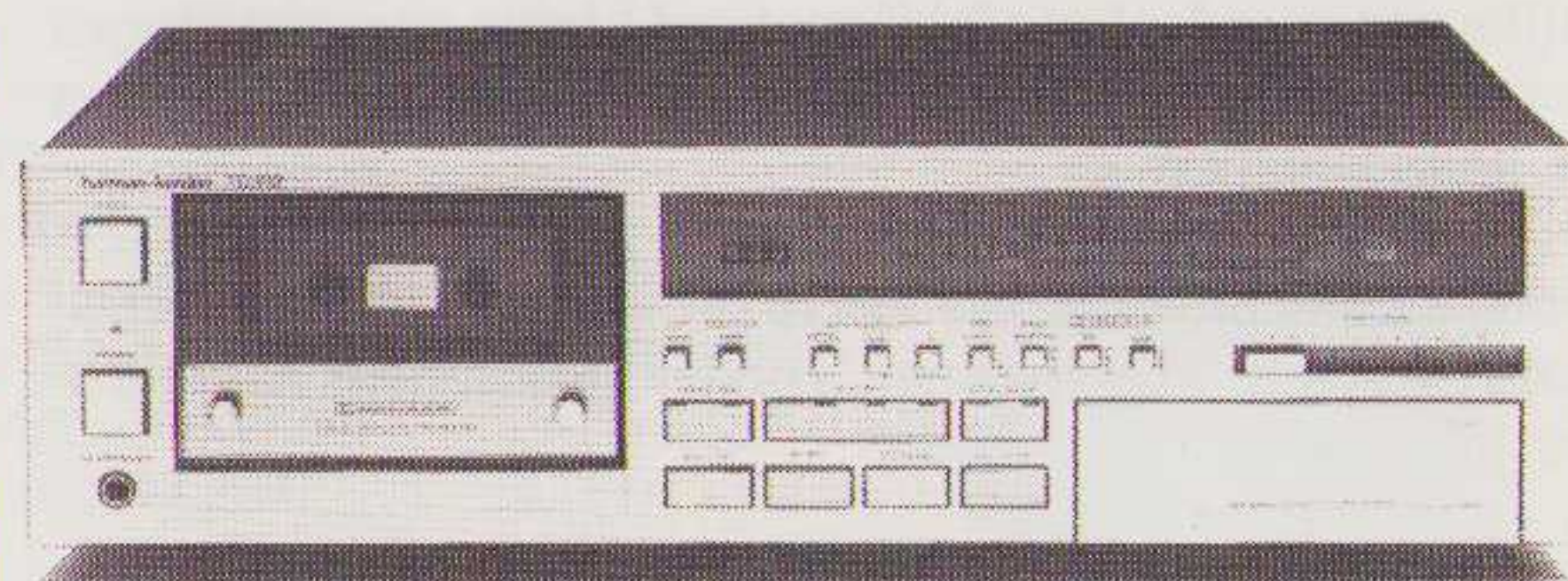
BNS
LOUDSPEAKERS

type 396

BEST FRIENDS WITH MUSIC

doc. & inf. de Hoogt 8, 5175 AX Loon op Zand, tel. 04166-2434

harman/kardon

TD 392 Cassettedeck met drie koppen,
Dolby B-C en HX Pro. Biasfijntrim d.m.v.
ingebouwde toongenerator.
Frequentiebereik ongeacht tape-formule
20 Hz - 22 kHz $\pm$ 3 dB.

Prijs f 1.695,-

Tevens verkrijgbaar in zwarte uitvoering.

De keuze van kenners!

ACSON

Energieweg 8, 3641 RT Mijdrecht
Tel. 02979 - 84695

* Ook importeur van:
Audio Research - Infinity

LEZERSSERVICE

Van eerder verschenen nummers van A&T resp. A&M zijn nog enkele exemplaren verkrijgbaar. U kunt die bestellen door overmaken van het bedrag (fl. 7,55 per nummer, resp. fl. 13,50 per dubbelnummer) op postrekening 4130216 t.n.v. The Arc Rotterdam. N.B. Vermeld wel welke nummers U wilt hebben.

82/1 Het allereerste nummer! Geluid uit de pijp.

82/2 Kunsthoofdstero, nieuw nederlands systeem

83/1 Test : Elementen

83/4 Bouwontwerp 3-weg luidspreker

84/1 Test draaitafels en hoofdtelefoons

84/3 Geluid uit de Pijp, de tweede versie van dit zelfbouw ontwerp

85/3 Test ; Tuners en Kabels

85/4 Buizenversterkers : Conrad Johnson

85/5 Electrostaten

85/6 Test : Draaitafels

85/7+8 Dubbelnummer. Test receivers en Luidsprekers.

85/9 Test : Tuners. Buizenversterker van Beard.

86/1 Test : Luidsprekers. Nieuw ontwerp eindversterker.

86/2 Test : CD spelers. CD interviews Akai en Sony.

MUSIC INTERNATIONAL

85/1 Interview : Klaus Schulze

85/2 Interview : Chi Coltrane

85/3 Interview : Tears for Fears

85/4 Interview : Sting

ALLE OVERIGE NUMMERS ZIJN UITVERKOCHT

AUDIOPHIELE CASSETTES

1. COMPILATIE
Verzamelband van het Audio Weekend 1985

2. MARIMBA
Twee marimba's met een voortreffelijk geluid

3. SAX ALLIANCE
Een saxofoon kwartet speelt klassieke en moderne muziek.

Prijs fl. 19,95 per cassette

ABONNEMENTEN

Indien U een abonnement neemt op dit tijdschrift dan staan U verschillende verrassingen te wachten.

Het blad verschijnt iedere eerste week van de maand. Iedere maand dus vol verwachting naar de brievenbus rennen!!

U bent automatisch lid van de CLUB A&M, wat U maandelijks een voordeel geeft bij grote of kleine aanschaffingen en wat natuurlijk ten goede komt aan het plezier dat U aan Uw geluid beleeft.

Voor de abonnementsprijs van fl. 60,- krijgt U 11 nummers, waarvan één dubbelnummer, zonder problemen en volkomen automatisch in de bus.

Een laatste verrassing is dat het abonnement NIET automatisch verlengd wordt. Indien U, na ontvangst van onze acceptgiro, Uw volgende periode niet betaalt dan vervalt het abonnement automatisch.

ET DUS GOED OP : Het abonnement gaat in vanaf het eerste nummer dat bij U in de bus valt!

Het abonnement loopt uitsluitend door NADAT we het abonnementsgeld ontvangen hebben. Een opzegging is dus overbodig.

BERICHT AAN BELGISCHE LEZERS

Abonnementen kunt U opgeven door de bon in te vullen. U krijgt dan een stortingskaart toegestuurd voor onze Belgische Bankrekening. De omrekenkoers is : Bfr. 20 = fl. 1,-.

CLUB A & M

De "Club A&M" is uitsluitend ten dienste van de abonnees van AUDIO & MUZIEK. Elke abonnee is automatisch lid van deze club.

Maandelijks vindt U in AUDIO EN MUZIEK een Speciale Club Aanbieding. U kunt van zo'n aanbieding gebruik maken door onderstaande bon in te vullen of een briefje te sturen met bijsluiting van het adresetiket van A&M. Sturen naar "The Arc", postbus 2156, 3000 CD Rotterdam.

CLUB A&M JUNI/JULI AANBIEDING (geldig tot 31-7-1986)

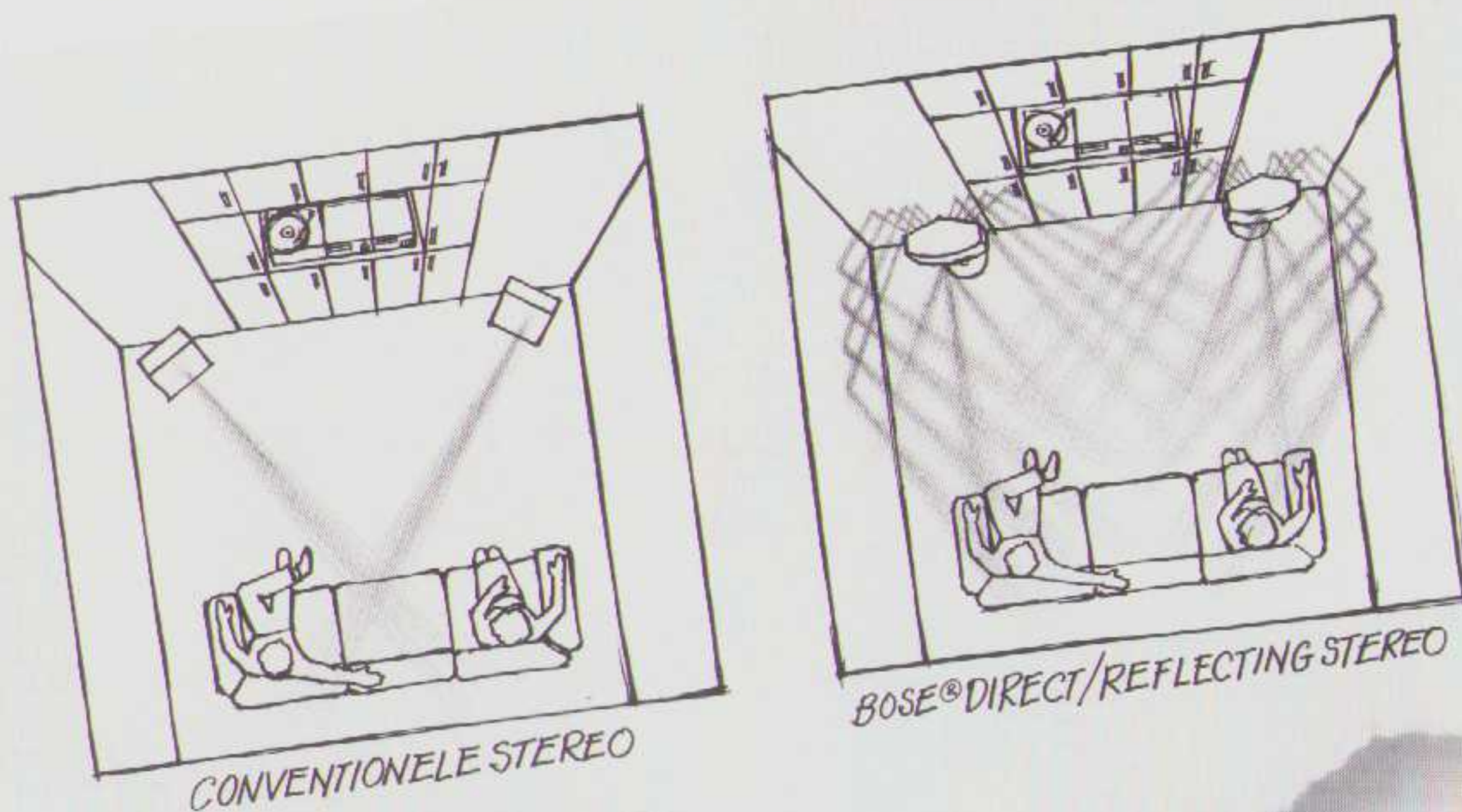
6. Zelfbouw stereo luidspreker set L 30 S fl. 650,- (winkelprijs fl. 900,-)

BON

- Ik wens een abonnement op AUDIO & MUZIEK
- Ik wens gebruik te maken van Club aanbieding 6
- Ik wens gebruik te maken van Club aanbieding 5-B
- Ik betaal na ontvangst van Uw acceptgiro
- Ik betaal vooruit met ingesloten girobetaalkaart

NAAM.....
ADRES.....
POSTKODE.....
WOONPLAATS.....
NUMMER ADRESETIKET.....
HANDTEKENING.....

Luidsprekers zouden ontworpen moeten worden als de meest waardevolle- en niet als de zwakste schakel van een hifi-keten.

De meeste hifi-systemen zijn beter dan de erop aangesloten luidsprekers
Hoe sterk de audiotecnologie ook nog zal verbeteren, één feit blijft hetzelfde: het beste stereosysteem is slechts zo goed als de luidsprekers.

Ongelukkigerwijze is de manier waarop de meeste luidsprekers muziek reproduceren precies omgekeerd aan de manier waarop live muziek wordt weergegeven. Dat betekent dat een belangrijk deel van de muziekrealiteit, met de huidige stereo-componenten, verloren gaat.

Dat is de reden waarom Bose, toen zij luidsprekers met 'live' muziek-weergave wilden gaan bouwen, begon met zoveel als maar mogelijk was te weten te komen van 'live' muziek.

Direct/Reflecting: het fundamentele verschil

Het resultaat van Bose's veelomvattend onderzoek op het gebied van akoestiek zijn de internationaal geprezen Bose Direct/Reflecting luidsprekersystemen. Het verschil tussen Bose luidsprekers en conventionele typen is dat Bose luidsprekers de luisterruimte zelf veranderen in de eindcomponent van uw stereosysteem. Met een Bose-systeem wordt een deel van het geluid door de kamerwanden gereflecteerd om de kritische

live muzieksfeer, die conventionele luidsprekers missen, te herscheppen. Dit Direct/Reflecting-ontwerp resulteert in een ongelooflijk levensechte muziek die u het gevoel geeft bij de live-uitvoering aanwezig te zijn.

Luidsprekers die ieder stereogeluid beter kunnen doen klinken

Bose luidsprekers zijn ontworpen om goed te klinken zonder dat grote hoeveelheden vermogen worden vereist. U kunt dan ook rustig investeren in een veel vermogen vragende signaalbron als een compact disc zonder dat u hoeft te investeren in een zware versterker.

De Bose luidsprekers laten u van deze moderne signaalbronnen op levensecht muziekniveau genieten. En het aller-mooiste: de unieke ruimtelijke kwaliteiten van Bose luidsprekers zorgen ervoor dat iedereen in de luisterruimte volledige, levensechte stereo hoort - ongeacht waar men zit.

De meest verstandige stereo-investering die u kunt doen

Met Bose worden al uw andere stereo-componenten waardevoller - en krijgt u dus extra waar voor uw uitgegeven geld.

Want met Bose luidsprekers haalt u echt alles uit uw stereo-installatie en dat is met de huidige stand van de techniek

live-kwaliteit. Bose luidsprekers zijn bovendien een excellente langetermijn-investering. Stringente kwaliteitscontrole en via de computer uitgezochte componenten betekenen dat uw Bose luidsprekers altijd zo goed blijven klinken als op de dag dat u ze kocht.

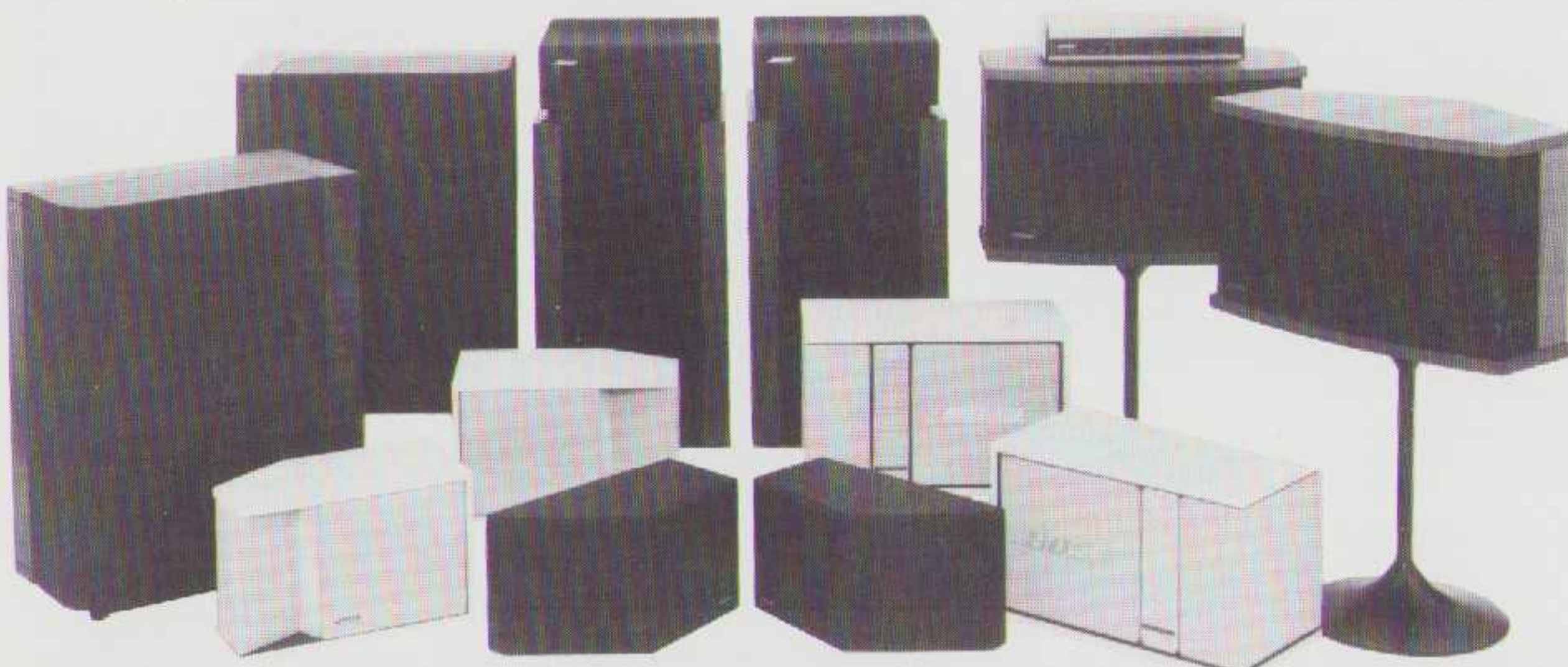
En dus, als u van plan bent een nieuw stereosysteem te kopen, of als u uw stereo-installatie wilt verbeteren, verzuim dan niet Bose luidsprekers daarin te betrekken.

Het zijn de enige luidsprekers, die van een goed- een nog véél beter stereosysteem kunnen maken

Bijvoorbeeld de Bose 901.

Het Bose 901 luidsprekersysteem kent geen enkele concessie wat betreft kwaliteit. De ruimtelijke realiteitservaring is zo groot dat in vergelijking met een concertbezoek alleen de sensatie van het uitgaan ontbreekt. Uiteraard met de volle vijf jaar Bose garantie. Bose 901 voorzieningen: Direct/Reflecting-ontwerp, negen breedband luidsprekers en Syncom II computergetest. Aanbevolen versterkervermogen: minimum 10 watt per kanaal, maximum: ongelimiteerd. Wordt geleverd compleet met de Bose 901 equalizer.

Nadere documentatie wordt u op aanvraag toegezonden.

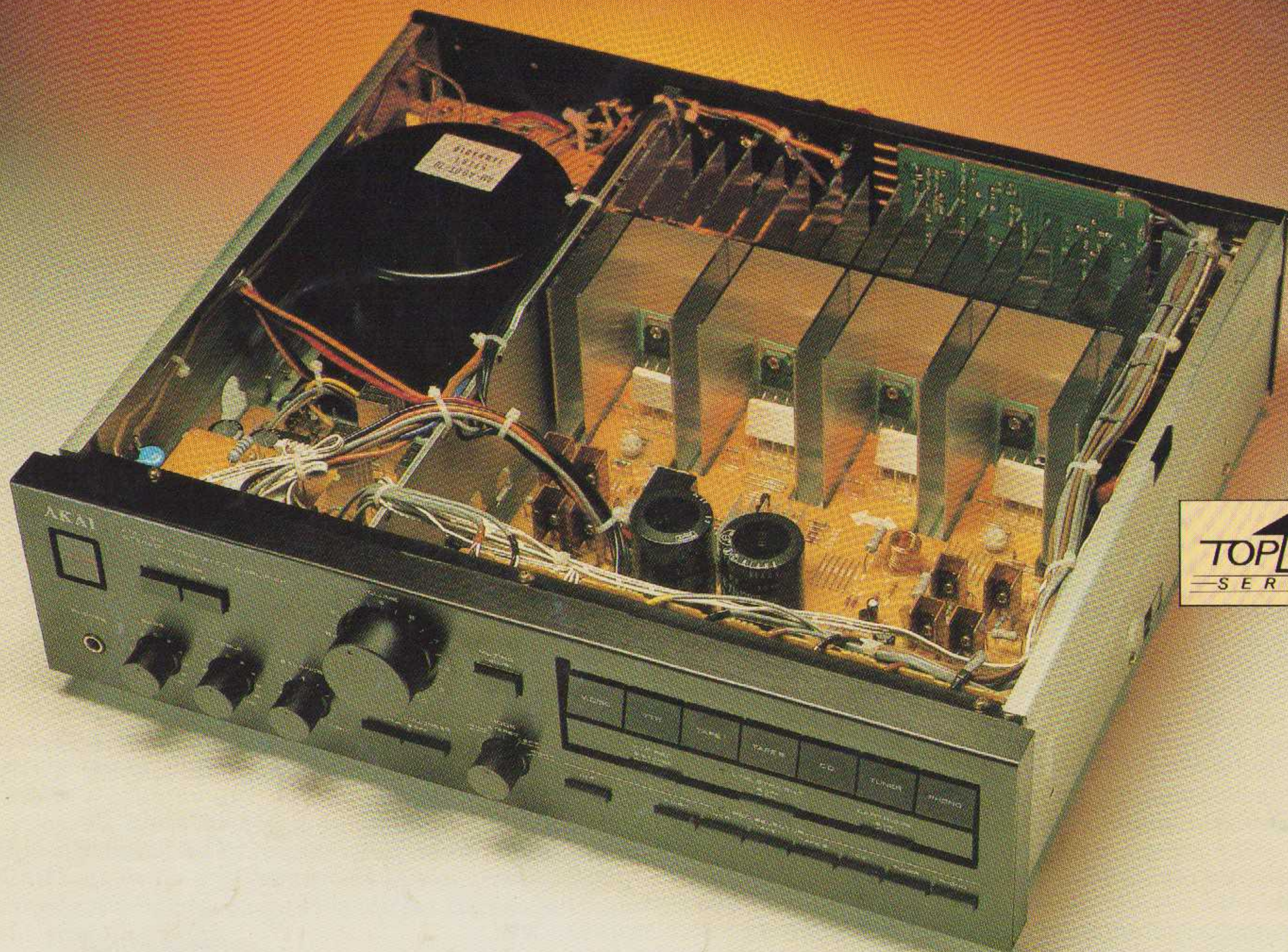

BOSE®
Better sound through research

Bose b.v. Nijverheidstraat 8.
1135 GE Edam. Tel. 02993-66661.

AKAI TOPLINE SERIES

AKAI: "CREATIVE AT HEART"

In 1983 introduceerde Akai zijn inmiddels roemruchte OPEN LOOP versterkers AM-U5 en AM-U7. Recensenten van bekende Audio tijdschriften, waaronder Hifi News & Record Review en Audio & Techniek, reageerden onverdeeld positief over de kwaliteit van deze versterkers.

De AM-A 70 en AM-A 90 zijn, uitgaand van dezelfde ontwerpfilosofie, de voortzetting van deze lijn. De voor- en eindversterkers zijn geheel OPEN LOOP geschakeld, dat wil zeggen zonder tegenkoppeling. De Totale Harmonische Vervorming is daardoor hoger dan gebruikelijk, max. 0,7%.

Akai durfde deze stap te zetten omdat het hoorbare resultaat beter is dan in tegengekoppelde versterkers met extreem lage meetcijfers.

Ook bij deze nieuwe typen werd in alle circuits gebruik gemaakt van zorgvuldig geselecteerde componenten van hoge kwaliteit, waardoor een langdurige en stabiele werking verzekerd is.

In de voorversterker (Phono Pre-amp.) werd een discrete schakeling toegepast, hetgeen een lager ruisbedrag bevorderde. (-86 dB voor MM) Het robuuste aanzien en de verzorgde ruime elektrische opbouw bevestigen dat aan het totale ontwerp de grootst mogelijke aandacht is besteed.

Het vermogen is respectievelijk 110 en 140 Watt aan 8 Ohm bij 1 kHz. Juist bij CD opnamen en dynamisch audiophile plaat opnamen valt het zeer ruime vermogen op, evenals het gemak waarmee dit bij wisselende luidspreker impedanties geleverd wordt. In de AM-A 70 en AM-A 90 zijn mechanische schakelaars toegepast.

Het resultaat is dat Akai twee uiterst moderne en vooral goed klinkende versterkers toevoegt aan zijn Topline Series.

Laat Uw oren eens strelen door deze topproducten van Akai's technologisch kunnen.

AM-A70 stereo versterker. Winkelprijs ca. f 1000,-
AM-A90 stereo versterker. Winkelprijs ca. f 1400,-

AKAI

Fodor Radio B.V.,
afd. Akai, Goudsewagenstraat 16-18,
3011 RK Rotterdam. Tel. 010-42.46.550.